

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 6 (495), June, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, м-р О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАД-
ІСНО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 6 (495)

ЧЕРВЕНЬ, 1989

Річник ХІІ

Зміст VI-ої книжки

Питання національного визволення

Роман Разманний: 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ	643
Б. Підмогильний: ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР	646
Омелян Коваль: УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ПРАВЛІННЯ І ТВОРЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ	657
І. Дмитрів: СТАН УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ДІЇ	663
А.В.Б.: У СІМДЕСЯТИЛІТТЯ УНІВЕРСАЛУ СОБОРНОЇ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ	670
— ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СУВФ У 50-РІЧЧЯ ПРОГОЛОШЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ НЕЗАЛЕЖНОЮ ДЕРЖАВОЮ	674
Євген Рослицький: ВІННИЦЬКІ МОГИЛИ САМИ НЕ ЗАГОВОРЯЧТЬ	677
В. Кульчицький-Гут: КОЛИ ХИЖАК УДАЄ ТРАВОЇДА	679
Святослав Караванський: СЛОВО, ЯК МОРЕ	690

У 175-ліття з дня народження

Тараса Шевченка

— ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СУВФ У 175-ТУ РІЧНИЦЮ ВІД НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	695
Проф. д-р Юрій Бойко-Блохін: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА (Продовження, 4)	698
Ольга Вітошинська: ШЕВЧЕНКОВА ПРОЗА	712

Поезії

Леонід Полтава: ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПОЕМА (Закінчення, 2)	722
---	-----

З дому неволі

— НЕВИГОЛОШЕНЕ СЛОВО Є. СВЕРСТЮКА ПІДГОТОВЛЕНЕ ДЛЯ ВИСТУПУ НА УСТАНОВЧІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ Т-ВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КИЄВІ, 12.2.1989	726
— «ПОВУДУЙМО СУСПІЛЬСТВО СВОБОДИ» — Виступ Юрія Бадзя на мітингу Т-ва «МЕМОРІЯЛ» на відзначення жертв сталінізму в Києві, 5.3.1989	733
Василь Барладян: ПОВЕРТАЮТЬСЯ ВІТРИ НА КОЛА СВОЇ... ..	736
— ПРОТЕСТ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ССРС ВІД УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСЬКО- ДЕМОКРАТИЧНОГО ФРОНТУ	743
— ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ	747
— ЗАЯВИ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ ЖІНОЧОГО МАРІЙСЬКОГО Т-ВА «МИЛОСЕРДЯ»	748
— ВЕЛИКОДНІ ПОБАЖАННЯ УХДФ ТА ПЛАСТУНІВ В УКРАЇНІ	750
— ЗВЕРНЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ УТС ДО ПОЛІТБЮРО ЦК КПСС	750

Огляди, рецензії

Володимир Жила: В ДВОХ ПЛОЩИНАХ	752
Роман Кузар: ДЕ НАСНАЖУВАЛАСЬ НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ — 753; П'ЯТДЕСЯТ РОКІВ ТОМУ НА ФІЛІЇ — 755; ВІД МИТАРСТВ ДО ВЕЛИКОГО ПІДПРИЄМСТВА — 759.	
— ВИСОКА ОЦІНКА ДЛЯ «ЛІТОПІСУ УПА»	760
— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	762
— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ	766
— НОВІ ВИДАННЯ УВС І УПС В ЛОНДОНІ	768

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Василь ЯЩУН

ЧЕРВЕНЬ 1941

Кривавий червень. Дні тривоги.
У Львові гуркіт, гул. Війна.
В Бригідках постріли лунають,
Шаліє тьмяний сатана.

Ось Гриць, студент. Мов ясенє юний,
Якого вихор поборов, —
У грудях куля, ноги впали,
На сірім мурі ясна кров.

А он мервець — рільник Михайло,
Що нив гектарів десять мав —
Побиті щоки, руки, ноги. . .
За що таких тортур зазнав?!

Калюжі крови, сотні в'язнів
Змінились в трупів. Кат гребе,
Живих шукає — кулю дати
Тому, хто гідно вів себе.

1941

Питання національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ:

Деклярація державницьких прав української людини

Рік за роком у минуле відходить дата утворення самостійницького уряду 30 червня 1941 року у Львові. В міру того, як замовкає низькопробна полеміка, дедалі чіткіше увиразнюються принципові засновки того чину, наслідки якого відчутні й досі в Україні та всьому ССРСР.

В цьому акті проявилася передусім віра українських націоналістів у те, що *всі люди й народи є рівні* та мають однакове природне й Боже право на правління собою по своїй волі. Згідно з цим переконанням, покоління українських патріотів двадцятих і тридцятих років уперше, на всеукраїнському форумі, зіставило з твердою дійсністю свою присягу: «Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї!». До того часу лише окремі одиниці пройшли достойно цю пробу; відтепер — увесь націоналістичний рух був виставлений на вогневу пробу в умовах, які не залишали іншої можливості поза дилемою «або — або».

Це покоління націоналістів розуміло, що в критичних умовах на певному етапі своєї історії *народ потребує керівного активу*, який приховану енергію народніх мас перетворив би в прямий струм діяння, згідно з усвідомленими державницькими прагненнями і принципами. Тому «Організація Українських Націоналістів під проводом С. Бандери» взяла на себе відповідальність ініціювати й утворити самостійницьке правління у Львові, історичній столиці українських земель, з яких щойно відступив московський окупант.

Той почин зроблено згідно з *«волею народу»*, а не з *самовільних групових міркувань*. Поперше — Організація Українських Націоналістів постала й розвинулася в самій гущі народу протягом своєї десятирічної боротьби проти окупантів України. Безкорислива ідейність членів ОУН здобула довір'я народу і підтримку для їхніх починань, зокрема в складних воєнно-політичних умовах. Подруге — Провід ОУН піддав свою ініціативу на розгляд

Національному Зібранню у Львові, яке — після розсудливого обміркування справи — схвалило цю ініціативу речника Проводу ОУН, Ярослава Стецька, та уповноважило його створити Українське Державне Правління. Ієрархи обох Українських Церков визнали цей уряд і поблагословили його, таким чином надаючи йому авторитетності перед обличчям народу і всього світу. Цим відновлено тисячолітню традицію співдіяння Церкви зі суверенною українською державною владою, традицію встановлену за Володимира Великого, виразно підкреслену за гетьмана Богдана Хмельницького, але — на жаль — загублену в наступних віках.

Діючи з волі народу, Провід ОУН творив 30 червня 1941 року *самостійницький уряд не однопартійного, але всенаціонального складу* — за участю в ньому діячів різних партій, безпартійних і членів організації. Незважаючи на таку зрізничкованість, Українське Державне Правління зберегло свою революційно-національну співзвучність з головними історичними чинами в минулому України.

Революційним підходом відзначалися в минулому такі події, як напр., створення Запорізької Січі всупереч намірам керівників Речіпосполитої Польщі, повстання Богдана Хмельницького, Листопадовий чин у Львові, та проголошення самостійності Карпатської України всупереч диктаторам Німеччини, Угорщини й Польщі. Накопичений протягом віків *історичний досвід народу* велів не покладатися на т. зв. міжнародну справедливість, на т. зв. цивілізоване людство, чи на т. зв. розсудливість будь-яких керівників європейських держав. Треба було негайно брати кермо долі в свої руки й відновляти державну українську структуру без уваги на всі пляни наїзника чи позірного потенціального союзника.

Такий підхід ОУН змусив німецького наїзника вже в перших днях липня 1941 р. скинути маску зі свого обличчя і показати, що німецький націонал-соціалізм нічим не відрізняється від московського комуно-соціалізму: він, усупереч усякій логіці й живій дійсності, тільки намагається на місці рабовласницької советоросійської імперії здвигнути свою — німецьку «тюрму народів».

Своею *вірністю ідеям українського народовладного націоналізму* керівні й рядові члени ОУН та її члени в УДПравлінні разом з його Головою, Ярославом Стецьком, наочно доказали народній масі, що їхні слова і дії ніяк і ніколи не розходяться, бо за їхнім словом завжди йде чин. Тому навіть у найтяжчі роки гітлерівсько-німецької окупації та, згодом, советоросійського масового терору, українське населення підтримувало їх самих і їхніх наступників, що боролися за концепцію самостійної України ціною власної волі та свого життя.

Таким чином, Акт 30 червня 1941 року став *революційною декларациєю державницьких прав української людини*, що вперше від століть здійснювала ідею самостійности України в соборницьких межах без ніяких хитрувань і компромісів. Насправді, Акт 30 червня був новочасним плебісцитом — відповіддю народу на запитання, чи він хоче правити собою по своїй волі на території, накресленій зброєю і законами Володимира Великого ще 981 року.

І наш народ — в особах своїх найкращих батьків і матерів, синів і дочок — дав недвозначну відповідь: всенародно підтримку для збройно-політичного чину. Цих українців не злякали жадні окупанти, не присмирив нічий терор, не стримала небезпека смерті. Бо вони традиційно вірили, що «смерти той не знає, хто за Україну помирає». Тут поєдналося стихійне народне світосприймання з інтелектуальним націоналістичним формулюванням головної заповіді: «Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї!».

Акт 30 червня 1941 року — це *вихідний психологічний пункт*, із якого розвинувся. За висловом проф. Лева Шанковського, революційний — фізичний і психологічний — пляцдарм визвольної боротьби. Він ще й досі формує національно-державницьке мислення не тільки сучасних українців, але й теж інших народів. Немає сумніву — індивідуальна і збірна українська людина переконливо склала свій політичний іспит зрілости на найбільш критичному роздоріжжі свого народу.

«Український народе!

ОУН несе справедливий державно-політичний і соціально-економічний порядок, в основі якого лежить добро Української Нації, добро родини, добро одиниці. Це не буде лад капіталізму на руїнах комунізму. Це буде лад народовладдя, демократії української, яка виростає з духовости, нашої рідної правовости, соціальних традицій, суспільного ідеалу Українського Народу. Це буде, як того прагнув Шевченко, лад без холопа і без пана: 'Врага не буде, супостата, а буде син і буде мати, і будуть люди на землі!'»

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Б. ПІДМОГИЛЬНИЙ

ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР

(До джерел української державности)

Тисяча років самовизначення

Кожна фізично поневолена, але духово й ідейно державна нація спирає формування свого державного центру як символу духової й ідейної суверенности на тих силах і елементах, які є носіями і речниками актуальної визвольної боротьби, її організаторами й авангардним чинником, і які мають за собою більшість широких національно-свідомих кіл, а водночас нав'язує до традиційних історичних коренів державности нації сивої давнини, яка втратила свою національно-державну незалежність^{*}.

Ця обставина, що дана нація на даному етапі історії не має атрибутів суверенности, не означає, що відновлення цієї суверенности має зводитися до нав'язування до останнього акту відновлення її державности. Також було б помилковим твердити, що необхідно нав'язувати до останньої чи передостанньої форми державности, республіки чи монархії, бо суть не у формі державности, але в самій державності, у суверенітеті нації.

Українська нація самовизначилася тому більше тисяча років у своїй суверенній, від нікого незалежній великодержаві — Київській Русі княжої, чи краще — королівської епохи. Генеза нашої державности усіх періодів нашої історії сягає Київської Русі-України. Усі періоди української державности після Київської Русі-України не були відокремленим явищем, непов'язаним з нашою княжою-королівською добою. Українська Козацька Держава була тільки *відновленням* нашої державности, а не її створенням. Тому й усі акти державного самостановлення були не проголошуванням української державности, а проголошуванням *відновлення* української державности. Запорізька Січ, як останнє забороло української державности козацької доби, як мілітарна християнська республіка, як єдиний свого роду орден Мальтійського типу у православному світі взагалі, — це була українська держава, може унікального типу в історії розвитку державних формацій світу. Козацька доба — це чергування республікансь-

^{*} За «Бюлетенем Проводу ОУН» ч. 16, 1976 рік, з незначними скороченнями. Автор підписаний псевдонімом, як в оригіналі.

ких і монархічних тенденцій з намаганням найвизначніших її речників — Хмельницького чи Мазепи — оформити українську державу у своєрідний тип монархії — Гетьманщини. Запорізька Січ, віддзеркалюючи республіканські тенденції, проте ж стояла за сильну виконавчу владу, яка у часі воєнних походів була майже абсолютною. Ці дві тенденції пронизують нашу історію. У 1918 р. унааявнилися також ці дві тенденції. Проте ж було б помилковим зводити ці тенденції до змагу народовладности з абсолютизмом монархії. Уже за часів Святослава Хороброго у вирішних державних справах визначний голос мали передові люди держави, а не тільки монарх, який спільно з ними враховував прилюдну думку й волю громадян України-Руси, якщо йшлося про засадничі проблеми держави чи українського суспільства. «Руська Правда», оформлена в часі Ярослава Мудрого, як витвір століть звичаєвого права українського народу, віддзеркалює, можливо — унікально, передовість українського законодавства в часі «темного» середньовіччя Окциденту, — передовість з погляду людини і родини як складових нації. Отже, монархія і народовластя — це не були протиставні поняття того часу в Україні.

Характерно, що «Звернення Президії Української Головної Визвольної Ради», Секретаріату Військових Справ УГВР і Головного Командування Української Повстанської Армії (УПА) «До всіх українських вояків, що перебувають поза межами Батьківщини», кінчається так: «З'єднані одною вірою в боротьбі, під єдиним керівним революційним проводом, здобудемо волю Українському Народові, відбудуємо Українську Самостійну Соборну Державу та здійснимо заповітний образ княжих часів, маршуючи як нові княжі дружинники, щоб «шоломами своїми зачерпнути води із далекого Дону»**.

Молода генерація піднімає славне минуле

Сучасний молодий кадр в Україні дуже сильно наголошує козацьку героїку, козацький традиціоналізм, і, не обезцінюючи княжого періоду, єднає в одне державницькі традиції цих двох світлих епох нашої історії, нашої державности. Передхристиянська і християнська епохи в ідейно-культурній площині творять одну. Молоді кадри свідомо відкидають чужі зразки, накинені Україні в різних відношеннях, як «прогресивні», чи «потрібні» Україні, яка — мовляв — не має провідної верстви з інвенцією, з оригінальною думкою і уявленням життя й ладу в Україні на український зразок, без чужих імітацій. Один з расових речників власнопідметної

** Липень, 1945.

української творчості державницького змісту виразно заявляє, що це нонсенс навчати Україну народовластя, коли в неї воно було ще в той час, коли поза нею панував варварський абсолютизм. В оточенні лютих і темних режимів — самодержавного султанського чи пихатого пансько-шляхетського — жила «християнська козацька республіка». Жила без царів і королів, з виборним гетьманом і кошовим, і гідно боролася за славу і волю з наймогутнішими державами свого часу.

Ідеалізація минулого — це те велике у нових кадрах дійсно України. Вони заглиблюються, як це робили наші предки, також Тарас Шевченко, у Літописи — «Київський», «Галицько-Волинський» і ін. А в добу Руїни наші прадіди здобулися на літописи «Величка», «Самовидця», «Габняки», потім — «Історію Русів», на історичні думи й пісні, і отже — не могла затертися й загинути для нащадків наша велика національна драма. Ідея Української держави живе віковично. Геній Шевченка мужньо захищає Мазепу, і вже ніхто, крім зрусифікованих попів, не осмілювся проклинати Мазепу за те, що він волів мати союзником дальнього європейця і лицаря Карла XII, нід ближчого варвара Петра І.

Молоді кадри і національно-свідомі широкі кола українського суспільства, очевидно, знають період Визвольних Змагань 1918–21 рр. — відновлення Української держави у формі Української Народньої Республіки, Листопадовий Чин 1918, Акт Соборности 1919, героїчні бої армії Української Народньої Республіки під проводом Головного Отамана Симона Петлюри, Зимові Походи Базар, увесь цей період, що окреслювано петлюрівським. Але час Гетьманської Держави 1918 р. не є їм чужий, М. Павлушков, основник СУМ, був її прихильником. Очевидно, це торкається тільки того проміжку часу, коли Гетьманська Держава була самостійною. Це знаменне, що і у цьому періоді нашої історії чергуються республіканська і монархічно-гетьманська тенденції.

Важно відмітити, що в цьому періоді, в якому домінував соціалізм, який чужий українській духовості, нашому історично-державному традиціоналізмові й українському ідеалові соціальності — молода генерація сучасної України не шукає для себе зразків. Її пориває візія традиційної України з її власнопідметними цінностями, які вона розгадує, зглиблює, ними гордиться, з них виводить образ завітний для нації і держави. Ідея націоналізму ідея посягати до власних джерел, щоб своє вирощувати, а не імітувати чуже — соціалізм, лібералізм, марксизм, і т.п. Їх пориває Козаччина і княжа доба їх захоплює, але їх не захоплює соціалізм 1918 р. Їм не імпонують «народні» демократії, їм чужі підтасовані намітки фальшивого народовластя під назвами «народніх респуб-

блік», як зветься сателітні колонії Москви (напр., Угорська Народня Республіка). Вони прагнуть *держави*, суверенітету власної нації на власній землі, влади власної нації, і одушевляються тими, хто за цю *державу* бореться. Епоха ОУН-УПА, яку зве генерал Тарас Чупринка найбільш героїчною в нашій історії, виростила це нове покоління України. Повстання в концтаборах, організовані упівцями й оунівцями, показали незламність духа Людини, духа Нації. Послідовники УПА і революціонери ОУН продовжують протиросійський і протикомуністичний змаг, за ними йде народ. Навіть українську мову називає Москва «бандерівською». Без «бандерівців» сьогодні є неможливо уявити будь-якого самостійницького фронту, неможливо уявити і побудови Державного центру, який мав би символізувати державницькі змагання України і бути протиставленням до фікції держави, на ділі колонії Росії — УССР.

За реальну, дійсну альтернативу влади

Носіями реального, а не фіктивного державного центру, мусить бути більшість народу. Зрештою, альтернатива української влади на українській землі — це ті елементи, які ведуть революційно-визвольну боротьбу. Влада — це не тільки символ, але реальність, жива дійсність, яка має заступити дійсність окупаційної влади. Влада — це не лише символічний центр, але це альтернатива, яка охоплює ціле життя. Вона керує визвольною боротьбою, її символізує не лише традиційністю своєї генези, але реальним відзвуком дії її носіїв у боротьбі проти окупанта. Коли Державний центр обмежиться тільки до виразника лиш одного державно-правного акту, не враховуючи ані розвитку української державно-політичної думки від відносного державно-правного акту, ані ідейно-політичного комплексу нових носіїв і борців за УССД — тоді витвориться непрохідна дискрепанція поміж реальною альтернативою влади і лиш одним символом історичної державности одного її періоду. Тоді завжди перемога є за реальною альтернативою влади. Зрештою, це підтвердив навіть Меморіал Уряду УНР і УГВР, внесений предсідникові мирової Конференції в Парижі 1-го вересня 1946 р., в якому читаємо, м.ін., таке: «Уряд Української Народньої Республіки, який знаходиться на еміграції, і Українська Головна Визвольна Рада, яка, як державна влада, знаходиться в Краю та в сучасний момент керує змаганнями українського народу за його визволення та повну державну незалежність, уповноважили нас. . .», і т.д. Мова про УГВР — за життя і керівництва нею Р. Шухевичем-Лозовським-Чупринкою.

У цьому меморіалі з 1-го вересня 1946 УНР визнала не лише

УГВР, керовану ген. Р. Шухевичем-Чупринкою, але також Акт 30 червня 1941, УПА під командуванням ген. Т. Чупринки, АБН, як «спільний фронт народів поневолених або загрожених большевизмом, що об'єднуються в Антибольшевицькому Бльоці Народів (АБН)... Українська визвольна боротьба проходить під гаслом «Воля народам і людині»...

Це є закономірне у державно-визвольній боротьбі поневоленої нації, що історичні символи без дійовості і континуїтету організування визвольної боротьби закономірно заступаються іншими символами, які є водночас виразниками актуальної боротьби. Символічна формація може оновитися, коли буде виповнена новим змістом, адекватним до нової стадії боротьби, і коли йтиме у напрямку синтезування впродовж десятиліть творених нових державно-правних актів, як виразників нових сил і нових ідей. Зрештою, в основному — проголошені акти усувереннення нації є тільки відновлюванням першого акту самостановлення державної нації інколи з-перед тисячоліття, незалежно від форми державності. Бо основою Всеукраїнського Державного Центру є визнання ідеї Української Самостійної Соборної Держави, визнання того факту, що за УССД український народ повинен боротися революційним шляхом, тобто шляхом безпосередньої активної політичної і збройної боротьби.

Єдність державних формацій

Єдність державних формацій різних періодів останнього століття — це ідейно-політична і етично-правова дань, це сатисфакція історичної справедливості тим, які на відносних етапах історичного ставання нації оформлювали волю нації до державного життя і її здійснювали в означених формах. Абстрагуючи від форм, єдність усіх державно-правних актів лежить у проголошенні відновлення *суверенітету* нації на своїй землі, її неподільної *влади*, її державності, як суті й змісту, а не тієї чи іншої її форми. Суттєвий елемент життєвості відносного Державного Центру лежить у допливі живої крові кожночасного носія і організатора революційно-визвольної боротьби, якщо не має бути прірви між символом і життям, між репрезентацією і прапорonoсцями боротьби. Обмежування допливу живої крові формальними рестрикціями паритетности чи корегованої паритетности з намаганням за всяку ціну зберегти те, що відживає, — створює елементи анахронічності і відходу від тих сил, які не лише репрезентують, але ведуть боротьбу. Всякі неприродні і протижиттєві формули конструкції відносного Центру підривають його перспективний ріст і розви-

ток, бо не відкривають широко дверей для входу речників нових сил і течій.

Генерал Тарас Чупринка писав у статті п. з. «До генези УГВР» в серпні 1948, що «новий всеукраїнський загально-національний центр мусить віддзеркалювати новий стан національно-політичних відносин в Україні — стан ширококорозгорнутої боротьби і відповідати всім потребам такої ширококорозгорнутої боротьби, і бути здібним такою боротьбою дійово керувати та належно її репрезентувати; мусить віддзеркалювати ті глибокі політичні переміни, що dokonуються на українських землях серед українського народу, і не сміє бути відірваний від тієї визвольно-революційної боротьби. Більше того, — пише ген. Т. Чупринка, — такий центр не може продовжувати стояти на політичних позиціях 1918-21 рр., а своїм особовим складом і своїми поглядами мусить відбивати ті глибокі переміни, що dokonувалися і dokonуються у національно-політичному житті українського народу на українських землях, мусить бути представником нового стану національно-політичних відносин в Україні».

«З ініціативи українських націоналістичних кіл 30 червня 1941 р., тобто зараз же в перших днях німецько-більшевицької війни на українських землях, — пише далі ген. Т. Чупринка, — утворився незалежний український уряд — Українське Державне Правління, яке перед усім світом проголосило відновлення Української Самостійної Держави. На проголошення самостійності України німці відповіли виарештуванням голови і членів Українського Державного Правління, багатьох діячів українського підпільного руху та чільних українських патріотів».

Друга Конференція ОУН у квітні 1942 р. постановила: «У своїй сучасній боротьбі стоїмо на засадах, на яких був оснований Акт 30 червня 1941 р., вважаючи його історично правним, революційним, та політичною маніфестацією волі всього українського народу жити власним державним життям». . . Цей державний акт був визнаний обома Церквами. Митрополит Української Греко-Католицької Церкви, граф Андрей Шептицький, проголошував у Пастирському Листі: «З волі всемогучого і все милостивого Бога в Тройці Єдиного зачалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України. Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили і проголосили ту Історичну Подію. . . Установленій владі віддаємо належний послух. . . Від Уряду. . . очікуємо мудро, справедливого проводу і заряджень, які узгляднили б потреби і добро всіх замешкуючих наш край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народности й суспільної верстви належать. . . ». А митрополит УАПЦеркви, Полікарп, у своєму Архипа-

стирському Посланню писав: «У городі князя Льва. . . проголошено Самостійну Українську Державу. Разом з українським народом радіє і наша многострадальна Церква. . . Нехай Господь милосердний допомагає Тобі, народе мій, і Тобі, Уряде наш, будувати Самостійну Українську Державу, а моя молитва за всіх вас перед Престолом Всевишнього буде за вами. . . Не треба нам партій, не треба нам боротьби між собою. Всі ми мусимо об'єднатися при нашій святій Православній Церкві, при нашому Урядові, при нашому Національному Проводові. Призиваю на весь український народ і його Державний уряд всемогуче Боже Благовенство!».

Коли УДП було виарештоване німцями, а частина його членів вимордована ґештапом, а уряд УНР не віддзеркалював основних визвольних процесів в Україні, — з почину ОУН і УПА твориться УГВР, як Український Парлямент і Український Уряд (Генеральний Секретаріят), а бойкот т.зв. виборів в дні 10-го лютого 1946, 9-го лютого і 21-го лютого 1947 р. — у Верховну Раду ССРСР і Верховну Раду УССРСР і до місцевих рад — був публічним голосуванням народу за УГВР і її Генеральний Секретаріят — «за свій Парлямент і Уряд. . .», — як пише генерал Р. Шухевич-Чупринка.

Реальна влада на рідній землі — суть держави

Треба з окремим підкресленням відмітити, що існування Української Держави, проголошеної 30.6.1941 не обмежилось проіснуванням до часу ув'язнення УДП. УПА й ОУН збройною рукою виконували владу українського народу на обширних територіях України у двофронтівій війні України з двома наїзниками. УПА-ОУН опановували велику частину українських земель. Це було продовжуване існування Української Держави, проголошення відновлення якої сталося 30.6.1941. Щойно тоді, коли російські окупаційні війська знову зайняли наші землі у цілому, можна говорити про ліквідацію української — тобто УПА-ОУН влади на українській землі, тобто реальної, наявної української держави. Не є суттєвим для даного народу елемент визнання його державності іншими державами, а лише факт виконання даним народом його влади ним самим на рідній землі. У час дії УПА народ виконував свою владу на означеній території, що означає — існувала його державність як реальний факт.

До Головного Командування УПА почали нав'язуватися представники урядів інших держав, бажаючи провадити переговори з властивим речником українського народу з метою регулювати цілий ряд політичних справ, актуальних зараз чи в майбутньому. У зимі 1943-1944 переговори з чужими державами провадило і з

ними домовлялося Головне Командування УПА, запросивши до цих переговорів також представників інших українських політичних самостійницьких течій. Україна була партнером протинацистських і протибольшевицьких, протинімецьких і протиросійських державних патрнерів, якраз тих сил, які не визнавали нового статусу кво, твореного Росією в союзі з альянтами, чи прагнули визволитися від залежності Німеччини. Це була одна із причин творення УГВР.

Цим унааявилось те, що фактична сила, яка вирішує все, це — сила на рідній землі. Це не є важним, чи Воюючи Україну того часу, керовану УПА-ОУН, визнавали міжнародно-правно офіційні русофільські альянти і німецькі загарбники та їх сателітні уряди, але важно, що протиросійські і протинімецькі державні і військові чинники різних народів, які прагнули зберегти свою суверенність, міжнародно-правно визнавали Україну партнером для договорів і співпраці проти спільних ворогів. Державна влада України була в Україні. Державна українська формація існувала. Не доцінювати цього факту — означає знехтувати величезний фактор, який творила у той час Україна. Сьогодні цю епоху вивчають в американських військових високих школах і академіях. Почин цій епосі дав Акт 30.6.1941, українську владу утверджувала УПА-ОУН, а продовжувала цю добу УГВР Т. Чупринки (1944-1950).

Ніяка загально-українська державна конструкція не може перейти до денного порядку, не включивши факту існування української державности, спертої на Акт 30 червня 1941, а також (від червня 1944 до смерті голови Головного Секретаріату УГВР Р. Шухевича-Лозовського-Чупринки у березні 1950) періоду дії УГВР у державно-революційному концепті Романа Шухевича ОУН-УПА того часу.

«По тисячолітній неволі наша земля стає вільною, незалежною, та проголошує перед цілим світом, що вона була, є і хоче бути українська. І коли б нашій молодій державі не суджено було довго жити, то наш край залишиться вже назавжди *український*, бо нема такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого народу». . . — промовляв 15 березня 1939 р. Посол Михайло Браццайко в Соймі Карпатської України в Хусті. А в першому Конституційному Законі Карпатської України читаємо: «§. 1. Карпатська Україна є незалежна Держава. . . §. 7. Державний гімн Карпатської України є: 'Ще не вмерла Україна'». . . Цього державно-політичного акту не можна не згадати, бо він акцентує не тільки прагнення незалежності кожної вітки нації, але і її соборність.

Перший листопад 1918 р. має історичне державне значення не лише в самостійницькому, але й соборницькому аспекті, тому, що в обличчі, хоча й анульованого Варшавського договору, — все ж необхідно історичної пригадки стосовно волі народу ЗУЗ.

Української Держави гетьманського періоду — 29-го квітня 1918- 14-го грудня 1918, — як довго вона була самостійною, — не можна викреслювати як інтегральної частини історії самостійної української держави і не помічати тих позитивних кроків, які в цей час були зроблені, або позитивних, хоч і не здійснених намірів, — пише проф. О. Шульгин. Заходи Гетьманщини 1918 р. по лінії повної соборності Українських Земель (Крим, Кубань, Холмщина з Підляшсям, Басарабія), закон про загальну військову повинність, плян реорганізації армії, великі успіхи на культурному відтинку (Українська Академія Наук, Державний Університет у Києві і в Кам'янці Подільському, українізування інших університетів, Національна Галерія, Національний Музей, Український Державний Архів, Національна Капеля, понад 50 гімназій впродовж одного літа 1918 р., Державний Театр, Державна Драматична Школа, Центральна Бібліотека Української Держави, видання сотні тисяч примірників підручників і т.п.). Проклямоване створення Автокефалії нашої Церкви урядом Гетьмана на Всеукраїнському Церковному Соборі — не могло бути здійснене через опір русифікованої ієрархії.

Державний Центр — поєднання всіх державних актів

Державний Центр має не тільки символізувати державну форму, але й мобілізувати і згуртовувати, об'єднувати самостійницькі сили до спільної боротьби. Тому все, що розділює, мусить бути усунене при формуванні всеукраїнського державного центру.

В конституції Державного Центру необхідно відмічувати не один державний акт відновлення суверенності, але у ньому — у поневоленій нації — треба здефініювати коріння, сиву давнину державності, до якої нав'язується як до першоджерела, за яким слідує інші акти відновлення втраченої державності, а за ними поодинокі державно-творчі акти, у тому також крайового засягу (напр. 15.3.1939). Вони — свідцтво завжди наново унаявнюваної волі нації, чи її поодиноких віток, — жити суверенним життям. Це, не є ставлення на один позем значення і ваги 22-го січня чи 30-го червня з 15-им березня, але ідейно-політичний і етично-правний показник єдності всієї нації у її цілеспрямованні. Це тим

більше, коли загарбники претендують на ті чи інші етнографічні землі України.

Істотне: не починати історії виключно від найбільше приемливої даній генерації борців формації, за яку вона боролася, але знайти спільний знаменник — джерело для усіх патріотів, яке є в сивій давнині народження нашої держави з-перед тисячоліття. Виходячи з того, відмічати почерез козацьку добу усі головні фази останнього майже 60-тиліття, згідно їх важливості і безперервності змагань, враховуючи живучість означених ідей, що мобілізують тепер до боротьби. Це слідно із того, за якою актуальною концепцією стоїть найсильніша організована політично-визвольна сила, яка має резонанс у народі, що відмічав ген. Тарас Чупринка. Вона не може бути скована механічними обмеженнями, але мусить бути відкритий *рівний старт для усіх у змагу за прилюдну думку*. Кого найширші кола народу підтримують, цей має мати вирішний голос. Щойно тоді буде живучим і матиме шансу рости — Державний Центр. Завжди наново треба конфронтувати з волею народу ароговане собі чи отримане право і не приймати таких заходів, які унеможливлювали б корективи чи персональну зміну і зміну напрямку дії.

Назва Державного Центру повинна відмічувати суть справи — державу, владу нації на власній землі, а не форму держави. Очевидно, в конституції доцільно відмітити в окремий спосіб ту форму, ту назву держави, під час існування якої найбільше міжнародно-правних актів було довершено, до яких можна буде наві'язувати, якщо буде доцільно і потрібно. Є акти, які треба буде уневажнювати. Проблема «народної республіки» ускладнюється подекуди тим, що напр., сателітні країни носять таку назву, а навіть УНР (Угорська Народня Республіка) є скоротом в одному випадку.

Українська Народня Республіка була суверенною державою українського народу. УССР не є і не була ніколи українською державою, а є формою російської колонії. Зрадою самостійницьких позицій є уважати УССР продовженням УНР або трактувати обидві формації як дві українські державні формації, «визнані» Советською Росією — Леніном, з яких одна «заникла» (її зліквідувала насиллям Москва!), а друга продовжує існувати. Це радянське фільтрство чистої води і зрада національних позицій. УССР — це не є держава з іншим суспільним і державно-політичним ладом від УНР, але це є колоніальний російський твір на українській землі. Українська Народня Республіка — це українська держава, що своїм корінням сягає періоду, коли створилася взагалі українська держава, до якої нав'язують усі жержавні формації України.

УССР — це продовження царського генерал-губернаторства, Малоросії.

Самостійна українська держава — це продовження княжого періоду, Козаччини-Гетьманщини і Запорізької Січі, а УССР — це твориво окупанта у продовженні тих злочинів окупанта, які знайшли своє завершення на означеному етапі в зруйнуванні Запорозької Січі, заборолі української державности.

Український Державний Центр, сягаючи корінням у сіру давнину нашої державности, має репрезентувати державні формації України найновішого періоду української історії — Українську Народню Республіку, самостійну Гетьманську Українську Державу, Державний Листопадовий Чин, зіллятий у Соборний 22-го січня 1919 р., Карпатсько-Українську Державу, Українську Державу, відновлення якої проголошено 30 червня 1941, революційно-державницький період УПА-ОУН, оформлений 1944 р. в УГВР, та сучасну епоху революційно-державницьких процесів в Україні, протиставних російській колонії — УССР. Конституція УДП повинна мати відповідні статті про: а) Княжу Державу, б) Козацьку Державу. Йдеться про те, щоб вже *конституційно* унааявити нерозривність усіх періодів державности і водночас тим чином також протиставитися концепції триєдиної Руси. Метою Державного Центру є національне визволення українського народу і відновлення шляхом розвалу російської імперії за поміччю національної революції УССД з таким державно-політичним устроєм, який буде встановлений у вільній незалежній народоправній Українській Державі вільним волевиявленням народу.

Омелян КОВАЛЬ

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ПРАВЛІННЯ І ТВОРЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ

Доповідь на V Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту
21.11.1988 р. в Торонто, Канада

Зосередження національних сил в часі вирішних подій на Рідних Землях є історичною konieczністю і політичні формації та їхні проводи й діячі несуть за те відповідальність перед історією. Так було в часи Визвольних Змагань 1917-1921 рр. з творенням Української Центральної Ради, так сталося також напередодні німецько-советського зудару в червні 1941 року перед проголошенням Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р., так було з творенням УГВР для керівництва збройною боротьбою в 1944 році. Така вимога є також тепер, коли визвольні рухи поневолених Москвою народів посягають по своє природне право суверенности влади на своїх землях. Хто хотів би в такий час вести сепаратні дії, той наражується на осуд історії, а крім того дуже часто на невдачу, як це мало місце в нашій історії під назвою отаманщини й анархії.

Українське Державне Правління ще за життя його Голови сл.п. Ярослава Стецька велику увагу надавало саме консолідації всіх політичних сил, обмежуючи свою власну діяльність до зовнішнього відтинка через АБН і особистих зв'язків Голови УДП з політичними чинниками чужих держав. З метою консолідації політичних сил, революційна ОУН ще в 1948 році погодилася співпрацювати в лоні Української Національної Ради, яка в той час була спільно створена, як передпарламент Українського Державного Центру УНР і згурпувала всі українські політичні партії, за винятком гетьманців.

«Першою і головною передумовою участі в політичній консолідації, — писав у 1946 р. Провідник ОУН Степан Бандера, — є те, щоб політичні угруповання керувалися одним основним політичним імперативом змагання за здійснення головної мети: Самостійної Української Держави і з тією метою підпорядковували свої вужчі, партійні інтереси. Друга передумова до повної політичної консолідації — це визнання тільки одного шляху, щоб досягти ту спільну мету».

І коли револ. ОУН, після спроби на форумі УНРади довести до узгіднення спільної плятформи, де б мета і шляхи були сконфронтвані між політичними партнерами, ствердила, що паритет-

ний устрій УНРади, в якому беруть верх вужчі партійні інтереси і заперечуються шляхи революційної боротьби частиною політичних партнерів, розминається з засадами консолідації, заповіла вихід з УНРади. ОУН вимагала, щоб штучний паритет заступити демократичними виборами і в цей спосіб встановити відношення сил і заступництва. Вже після смерти Степана Бандери була створена Консолідаційна Комісія з рамени ОУН і УНРади, але переговори на форумі тієї Комісії, крім спорадичних спільних заяв Президента УНР і Голови УДП Я. Стецька, до нічого суттєвого не довели.

Українське Державне Правління, після смерти свого Голови Ярослава Стецька в 1986 р., поширене й уконституоване в новому складі, поставило собі за мету зробити все можливе, щоб довести до консолідації двох існуючих Державних Центрів — ДЦ УНР і УДП, перетворюючи ці центри в один Всеукраїнський Державний Центр. В основу Всеукраїнського Державного Центру, згідно з проектом УДП, мали б увійти всі державні формації, що постали в числі державних Актів за час від УЦРади, Гетьманської Держави в її дофедеральному періоді, Директорії УНР, ЗУНР з 1.11.1918 р., Акту Уряду Карпатської України від 14.3.1939 р., УДП від 30.6.1941 р. і УГВР з липня 1944 р. Цей принцип взято на основу творення ВДЦ тому, що в повищих державних актах є відбита воля народу до державної незалежності України. Не консолідація сама для себе, але ідея державного будівництва, відбита в тих Актах, має органічно сполучати всі політичні сили до спільної політичної дії. Представлена в такій формі ідея творення ВДЦ з рамени УДП відповідальним чинникам ДЦ УНР знайшла принципове схвалення як з боку співрозмовців, так також була підтверджена на VII Великому Зборі ОУН осінню 1987 року, що належить розглядати як поновлення мандату ОУН для УДП з 1941 року.

Проект УДП в справі творення ВДЦ складається з 8-ми точок, які стверджують, що існуючі в екзилі державні формації: Уряд УНР, Уряд Карпатської України, УДП і УГВР творять об'єднаний ВДЦ, який спирається на державні Акти 1917 до 1944 рр., а також попередніх державних актів української історії.

Органами ВДЦ є: а) Президент УНР в екзилі; б) Українське Державне Правління в екзилі; в) Всеукраїнська Національна Визвольна Рада.

Визначаються прерогативи Президента і Заступника Президента. Українське Державне Правління мало б складатися тимчасово по половині з членів Уряду УНР, яка включає також членів Уряду Карпатської України, а з другого боку — УДП разом з членами Ген. Секретаріату УГВР. Головним завданням тієї коаліції було б приготувати проект нової Конституції ВДЦ, проект виборчого Правильника та перевести вибори до ВНРади, як передпарля-

менту ВДЦ. Виборчий Правильник мав би передбачати три категорії членів ВНВРади:

а) Виборних, напр., 1 на 1000 виборців — платників національного податку. Вибори мали б пройти в цілій діяспорі при допомозі Виборчих Округ і Виборчих Комісій, складених з представників політичних партій і організацій, що беруть участь у виборах. Вибори мають бути таємні і пропорційні.

б) Кожний голова партії, чи організації входив би з уряду до ВНВРади, при наявності хоч одного виборного члена.

в) Покликаних Президентом УНР на пропозицію Уряду з титулу важливості постів і заслуг в церковному, науковому, політичному і громадському житті. Число покликаних членів ВНВРади не могло б перевищити $\frac{1}{3}$ числа виборних членів.

ВНВРада є передпарляментом ВДЦ з каденцією на 5 років. Перше скликання ВНВРади є Установчими Зборами — Конституантою для схвалення основного Закону і вибору Президента УНР та його Заступника.

Творення нового Уряду проходило б уже за прийнятими парламентарними засадами. Президент доручає представникові найсильнішої політичної партії, що брала участь у виборах, щоб сформував Уряд в залежності від вислідів у виборах, щоб цей Уряд мав більшість в ВНВРаді.

Хоч ідея ВДЦ була прийнята відповідальними співрозмовцями з ДЦ УНР, то були висловлені застереження щодо назовництва. УДП настоювало на тому, що назовництво органів ВДЦ повинно в якійсь мірі віддзеркалювати інституції, які зливаються. Тому для назви УНР залишено цю назву при Президентові — Президент УНР, Уряд натомість мав би носити назву УДП, а парламентарний орган включав би три Ради: Центральну, Всеукраїнську і Визвольну.

Справа переговорів ускладнилася відтак тим, що політичні партії, об'єднані в КУППО, довідавшись, що УДП переговорює з ДЦ УНР, відновили поспішно свої переговори, які вони вели від 1984 р. з метою повернення до УНРади. Всі попередні передумови для свого повернення були усунені і партнери приступили до праці над змінами Основного Закону. Це уштивнило поставу ДЦ УНР до нашого Проекту, який не вкладався в програму підготовки до 10-ї Сесії УНРади, яка була намічена вже раніше. Нам було запропоновано повернутися до УНРади, яка була готова віддати рев. ОУН найбільше число місць у партійному секторі УНРади. В цій ситуації ми мусіли заявити, що УДП, як рівнорядний партнер до Уряду УНР не може входити до УНРади, рев. ОУН передала свій мандат в питаннях ДЦ для УДП, а Великий Збір схвалив діяльність і програму УДП, що не дозволяє Проводові ОУН на повернення до УНРади. Зрештою, паритетна міжпартійна концепція була причи-

ною виходу рев. ОУН з УНРади в 50-их роках і тому це питання можна розв'язати тільки шляхом творення спільного коаліційного Уряду УНР-УДП поза УНРадою. Новий парламентарний орган можна створити тільки при допомозі виборів і тоді рев. ОУН зможе разом з іншими політичними партіями й організаціями представляти своїх кандидатів до ВНВРади.

В такий спосіб УДП вважає можливим відповісти сучасним завданням по лінії потреб України і її визвольних процесів та активізувати цілість нашого громадянства навколо державницької ідеї, а не тільки побутових громадських проблем, які повинні бути допоміжними, а не основними елементами нашого спільного життя. Ми втратили сорок років на розмови, які виявилися безплідними, а тепер українське громадянство, а зокрема молодь, в загальному політично відстали, а частина збайдужіла і буде важко її включити в політичне життя.

Коли ж дивитися на виборчий сектор, який існує при УНРаді, то, за даними від членів ДЦ УНР, він нараховує максимально до 1.000 осіб. Наше громадське життя охоплює своїми організованими рамками біля 150.000 осіб, а Церкви формально понад мільйон вірних. Виборче тіло, яке нараховувало б яких сто тисяч осіб, було б для нашої спільноти на багато більш репрезентативне, як при одній тисячі. З другого боку, кожний Державний Центр потребує відновлення свого мандату з волі народу. Приходять до голосу молодші покоління і їхній голос повинен бути врахований у державотворчих процесах національної спільноти.

На тему концепції Всеукраїнського Державного Центру ще багато не було написано з уваги на ведення переговорів і браку конкретних вислідів. Остання пропозиція з боку УДП пішла в тому напрямі, щоб УНРада включила в програму 10-ої Сесії, яка відбудеться в червні 1989 року*, питання коаліції Урядів УНР і УДП. Якщо на тому форумі ця концепція буде прийнята, то є перспективи домовитися про створення ВДЦ. Якщо ні, тоді прийдеться мобілізувати ті політичні сили, які будуть згодні включитися до ефективної допомоги українському народові в його боротьбі за державну суверенність України. В такому разі УДП перетвориться у ВДЦ для визволення України і в формі референдуму засягне опінії нашої спільноти для своєї дальшої дії. Це, однак, може статися після вичерпання всіх можливих заходів для полагодження тієї справи в домовленні з ДЦ УНР.

Творення Всеукраїнського Державного Центру з застосуванням загальних виборів серед української спільноти в діаспорі в часі, коли Україна цього найбільше потребує, це справа переломового історичного значення. Тут відпали б усякі заміти про кліковість чи самозванство, бо прийшла б до голосу ціла організована спіль-

* За останніми відомостями 10-ту Сесія УНРади перенесено на червень 1989 року.

нота, з якою мусили б числитися також зовнішні чинники. Тоді можна було б знайти певний статус в ОН і в Європейському Парламенті, а по окремих країнах діяли б політичні Представництва, заступаючи інтереси українського народу на найвищому політичному рівні. В такій постановці було б легше також давати відпір ворожим агентурним затіям та поборювати дезінформацію. Зосереджені фінансові засоби давали б можливість опрацьовувати документацію та робити наукові досліді конечні з погляду українських державних інтересів.

Роля наших громадських організацій, а зокрема організацій Визвольного Фронту, полягала б на побудові нових структур для системи ВДЦ, як забезпечення Представництва ВДЦ по країнах наших поселень, забезпечення праці різних служб державницьких інституцій та в переведенні масових акцій. Координація праці між громадським і політичним сектором забезпечувала б дієвість по лінії найбільш істотних з погляду державного будівництва ділянок. Залучення до тієї праці людей з молодших генерацій з відповідною фаховою освітою і практикою в державних інституціях країн наших поселень давало б широкі можливості впливу на відповідні суспільно-політичні сфери країн наших поселень.

Роля політичних партій і організацій була б піднесена на вищий позем, бо форум ВДЦ давав би можливість частішої в парламентарній формі конфронтації поглядів і програм на рівні державного будівництва, а не злоякісних інтерпретацій минулого та різних інсинуацій. Роля ОУН на тому поземі мала б інтеграційний характер в тому змислі, що всі елементи справді націоналістично переконані та ідейно наснажені знайшли б спільну мову при вирішуванні справ державницького порядку, не зважаючи на їх організаційну приналежність. Державна рація і справжній інтерес народу може бути тільки один. Дійти до такого стану думки і дії на форумі ВДЦ було б наважливішим завданням Українського Визвольного Фронту й ОУН.

У своїй статті «За завершену політичну структуру» Степан Бандера в 1958 р. писав: ... «Йде про таку побудову нашого політичного життя, яка повністю врахувала б внутрішню політичну дійсність, на цю дійсність спиралась би, а не пробувала б перейти над нею до денного порядку. Не йде про затирання ідеологічного й політично-концепційного зрізничкування і суперництва загальною структурою. Навпаки, ці рушії політичного життя і розвитку мусять мати в ній належне місце і поле вияву...». «Коли ж ціле політичне життя і діяльність всіх політичних середовищ матимуть одні загальні структурні рамки, які охоплюють теж цілу політичну диференціацію і процеси політичного суперництва, тоді в них автоматично будуть зсумовуватись всі ті справи, зусилля й акції, які мають загально-національний характер і стоять поза межами диференціації».

Будучи розчарованим із спроби організації державницького центру на базі УНР і УНРади, Степан Бандера у згаданій статті підніс питання створення Українського Закордонного Національно-Визвольного Центру шляхом загальних виборів. Такий Центр мав би охоплювати всі національно-політичні сили, які готові діяти по лінії загально устійненої зовнішньої і внутрішньої політики зберігаючи свої окремі ідеологічні та програмові заложення.

Такий Національно Визвольний Центр, по думці Степана Бандери, мав об'єднувати й очолювати однозгідні змагання і дії всіх національних політичних сил. Він добавчував в того рода концепції значне підсилення самостійницької політичної активності та помноження її успіхів. Динаміка спільного національно-визвольного фронту мала б захоплювати й активізувати все нові енергії українства на чужині, теж такі, що почали байдужити до української справи. Така постановка зовсім не забороняла б вести окрему діяльність для середовищ меншости, але тоді вона була б ведена їх власним іменем, а не від Центру.

Подібні погляди і концепції висловлював Голова УДП і Проводу ОУН Ярослав Стецько, зокрема в часі довголітніх переговорів з діячами ДЦ УНР, але — безуспішно. Статті на цю тему будуть поміщені у збірнику ч. 2 творів Ярослава Стецька, які підготовляються до друку.

Будучи послідовними в реалізації політичних концепцій, які впливають з думок і дії наших великих державників Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Степана Ленкавського і Ярослава Стецька, теперішнє Українське Державне Правління не зупиниться а реалізації цих завдань, які вимагали довшого часу до визрівання, а які під цю пору стають необхідною konieczністю. Йдеться про завершення процесів в Україні і поза її кордонами серед українського суспільства, які вимагають одного Всеукраїнського Державного Центру закордоном для допомоги українському народові в його змаганнях до самостійного суверенного державного життя. Українське Державне Правління числить на підтримку своєї концепції з боку всього нашого суспільства, як також політичного і громадського секторів. До цього зобов'язує нас також 1000-ліття удержавлення християнства в Україні, яке дало міць і єдність Українській Державі Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Відродження українського релігійного життя в Україні, повинно бути також поштовхом для його зміцнення в діаспорі. Зміцнення кожної ланки народного життя веде до зміцнення Нації в цілому. Будування тієї сили, зокрема під цю пору, є нашим всіх невідкладним завданням.

Ілля ДМИТРІВ

СТАН УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ДІЇ

Доповідь, виголошена на V З'їзді СУВФ в Торонті, Канада

Цьогорічний З'їзд Світового Українського Визвольного Фронту (СУВФ) замикає по суті 21 рік його діяльності. Основання тієї надбудови у світовому розмірі припало на рік, коли по майже двох десятиліттях обмежених відомостей про розвиток національно-політичної думки і процесів в Україні появився збірник матеріалів, що не тільки заповнив цю прогалину, але й запевнив, що в Україні боротьба за визволення не перервалася на половині п'ятидесятих років. Цим матеріалом була книжка «Лихо з Розуму» В'ячеслава Чорновола і других авторів.

Наш сьогоднішній З'їзд відбувається в часі, коли ці визвольні процеси, які в 1967 р. обмежувалися тільки до невеликих менш-більше законспірованих груп однодумців, розрослися до широких меж, охоплюючи своїм руслом щораз ширші кола свідомого українського громадянства в багатьох важливих з політичного і стратегічного пункту бачення місцевостях України.

Уступаючи Президія Світового Українського Визвольного Фронту поставила перед мною радше важку тему. Ця важкість теми відноситься головню до другої частини моєї доповіді, а саме — до перспектив дії нашого Визвольного Фронту в теперішньому і в наступних роках.

Щоб відповісти на це питання, дозвольте зробити на вступі декілька стверджень. На самому початку треба собі сказати хто ми є в теперішньому укладі українських політичних і громадських сил в українській діаспорі і в Україні.

Світовий Український Визвольний Фронт — це надбудова над цими громадськими, науковими, культурними, молодіжними, комбатантськими і становими установами та організаціями, які ідейно і політично, в найширшому значенні цих слів, пов'язані з українським націоналістичним Рухом і революційною ОУН як його авангардом і Проводом. В нашому СУВФ згуртовані одиниці й організації, які переконані в слушності й доцільності усіх цих постулятив ідеологічного, політичного й організаційного характеру,

що їх символічно репрезентують перед нашими очима і в наших почуваннях знам'я і революційний прапор ОУН, Володимирів Тризуб і синьо-жовтий прапор соборної України, і під якими досі загинули мільйони найкращих синів і дочок України.

ОУН діє як підпільна українська визвольна формація, не дивлячись на це, що й скільки ми про неї знаємо. Вона охоплює своїми рядами певну кількість людей із усіх діючих в часі поколінь — в кожному разі не всіх, які у своєму щоденному житті і суспільній праці заступають ті самі ідейно-політичні і програмові позиції, що їх видвигає і під ним підписується ОУН. Широкі кола патріотичної української громадськості були і є згуртовані в рядах багатьох легальних українських установ, організацій і товариств, і крізь ці організації діють в ім'я здійснення визвольної державницької програми ОУН. Цим своїм ідейним прив'язанням, висловом своєї індивідуальної та збірної думки, поглядів і переконань, вони не тільки сприяють поширенню впливів ОУН в українському народі, але й збагачують ОУН в усіх відношеннях її творчих зусиль. Як твердять деякі західні знавці української дійсності, а головне ті, що під час Другої світової війни, а головне в перших повоєнних роках воювали з Москвою проти ОУН і УПА, наш підпільний революційно-визвольний рух в Україні охоплював мільйон або й більше людей, більшість яких членами ОУН не були, але воювали під проводом ОУН, УПА й УГВР проти гітлерівської Німеччини і большевицької Москви.

Будучи в основному цим широким легальним рам'ям підпільної ОУН в її революційно-визвольній дії, членство й організації СУВФ сповняють ще одне важливе завдання. Живучи і працюючи серед широких кіл рідного суспільства, ініціюючи та здійснюючи серед них прерізні підприємливості, вони чи не найдокладніше та найближче знають також і те, що в теоретичній і практичній площинах відбувається серед різних прошарків народу. Передача цього знання підпільній ОУН — це важливий скарб для кожної політичної організації в її щоденному стремлінні також до того, щоб мати піддержку найширших кіл власного народу в здійсненні завдань, які узалежнені від такої піддержки.

Маючи на увазі це, що схоплено повищими ствердженнями, VII Великий Збір ОУН висловився про ОУВФ і їхню надбудову так: «Ціллю їх існування є ширення ідей ОУН. . . У різних країнах, в яких ОУН немає змоги безпосередньо виступати, основним представником і рупором є ОУВФ».

Який же стан ОУВФ і його надбудови під цю пору? З приємністю треба ствердити, що сливе всі країни в західньому світі з українськими поселеннями покриті сіткою установ, організацій і то-

вариств, які ідейно і політично є на позиціях ОУН, або до тих позицій є дуже близькі, не дивлячись на це, чи всі вони є членами СУВФ. В обличчі об'єктивного, від нас незалежного стану, наш легальний націоналістичний фронт ще незавершений у світовому розмірі, хоч в площині ідейно-політичних настанов і прямувань він, як і ОУН, однорідні.

З прикрістю мусимо, одначе, сказати, що під час минулих п'ять років ОУВФ в декотрих західніх країнах підупали, а в одній чи двох невідкличні обставини ведуть тамошні ОУВФ в тому самому напрямі. В декотрих інших країнах зарисувались обставини своєрідної інтровертності, зумовленої задоволенням із того, що досі досягнуто, полишаючи на призволяще велике суспільне поле, на якому майже без конкуренції грасують вороги та противники нашого націоналістичного руху. Всеж таки, судячи по наших підсумках і по переконаннях ворогів, наша ОУН і СУВФ об'єднують в ідейно-політичній площині і в площині організаційній біля або й понад 70 тисяч відданих українській справі осіб, хоч може не завжди належно заманіфестованих в поточних акціях. Заслабо, однак, поширена серед цих кіл наша центральна преса і книжкові видання, які ще не доходять до одної третьої людей у цьому широкому фронті. Трохи замало серед нас і людей, які б постійно віддавалися потребам центрального керівництва та відповідної до подій публіцистики і фінансових засобів, щоб оплачувати найконечніші потреби.

Під сучасну пору діють в українській діяспорі два радше радикально протиставні собі політичні світи — світ ідейного і організованого українського націоналістичного руху, що росте на славних сторінках історії українського народу, на його культурі, літературі, церковно-релігійному життю тощо, для якого Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич-Чупринка, Михайло Сорока, Василь Симоненко, Василь Стус і багато інших являються непроминальними символами, і світ так зв. ліберал-демократів, для яких подібними символами виступають провідні одиниці з колись численних соціал-революційних і соціал-демократичних партій, не поминаючи деяких творців сучасного УССР з перших років її існування. Хоч в обидвох цих політичних світах ідея УССД виступає як клич для прямувань, то все ж таки в одних це ідея безкомпромісова, єдино-правильна, для якої варто жити, а вразі потреби й життя віддати, а в других — добра, добра, навіть конечна, але не за всяку ціну. Поширення людських свобод і покращання умов життя в такому укладі відносин, в якому Україна матиме задовільніші федера-

тивні чи конфедеративні права, може на якийсь час заспокоїти потребу. В нас шлях до відвоювання УССД — це праця і боротьба політична і збройна. Для наших же противників такий шлях до усунення кількасотлітнього ворожого лиха з української землі і народу рівнозначне часто з т.зв. політичним неумством.

Беручи під увагу теперешній стан в ССРСР і розвиток подій в Україні і в інших національних республіках ССРСР, ми можемо зовсім одверто сказати, що перша фаза затяжної перманентної політичної і збройної боротьби, що триває в Україні особливо від проголошення відновлення української державности в 1941 році по цей час, наближається до свого завершення. Це фаза політичної і збройної боротьби, що проходить у радше трудних зовнішніх і внутрішніх обставинах, а головну у внутрішніх. Друга фаза боротьби, до якої наближаємося в дещо кращих обставинах є питанням короткого часу. Тому найважливішим завданням цього часу є, щоб в процесі множення багатотисячних демонстрацій в Україні провідною ідеєю серед їхніх організаторів і учасників була безкомпромісова державницька ідея і один всенациональний провід. Без концентрації думки і чину щодо свободи та державности — перемоги може поновно забракнути.

І власне з цього місця можна розпочати мову про перспективи ОУВФ і їхньої надбудови — СУВФ. Ці перспективи є, якщо є ідея і потреба змагань за те, щоб вкінці український народ був сувереном на своїй землі.

Правду сказавши, на переломі шістдесяти-сімдесятих років багато свідомих українців в діаспорі сумнівалися, чи по всіх дотогочасних болючих ударах большевицької Москви по революційній ОУН ця Організація і керований нею рух зможуть піднятися до остаточного завершення визвольних завдань. Це може менше заторкнуло старшу генерацію, перед якими не було ні відступу, ні переходу на інші позиції, а головну на позиції «реалітетні». Але серед молодшого покоління цей своєрідний песимізм сягнув трохи глибше. Найкращим віддзеркаленням тієї ще подекуди існуючої обставини є те, що бачимо довкола себе й Організації. А довкола себе бачимо імпазантний розріст зокрема того, що продукує резерви і помножує кредити на фінансовій біржі, але і факт своєрідного притуплення ідейно-моральних, політичних й організаційних кредитів. Це бачимо також і на полі незалежної української науки і таких же наукових установ в Європі, а почасти і за океаном. Це ми бачимо на церковно-релігійному полі, і це спостерігаємо і в багатьох громадських організаціях. Для прикладу, в тій каденції Президії СУВФ, яку сьогодні закінчуємо, світова установа, що нараховує біля 30 корпоративних членів, а серед них біля 10 з май-

ном в мільйонах доларів, не тільки не мала бюджету, але й до ухвалення такого якось не дійшло. А чи всі наші банки та забезпечені товариства є членами СУВФ, якому якраз минає 21 рік?

Довколишній світ, а в ньому й російська імперія на одному місці не стоять. В СРСР марксизм як світогляд, ленінізм як політична доктрина і комуністична партія як їхній реалізатор і авангард зараз у такому хаосі, з якого виходу практично немає. Намагання теперішньої кліки в Москві опертися на популярні народні фронти як на бич по партії і її zdeгенерованому членству відкриває в Україні і в усіх т. зв. союзних республіках радше широкі двері для їхнього національного ставання з наміром остаточного освоєння, за виїмком самої Росії, де процес «гласности» і «перебудови» найправдоподібніше піде по бажаній для Горбачова і його кліки лінії.

Наша ж ОУН, що недавно відбула свій VII Великий Збір, є рішена свої завдання сповняти без затримки чи вагання. Найважливішим і найтруднішим її завданням у цих днях і місяцях є недопустити до того, щоб в Україні дійшло до оформлення прокомуністичного та просоветського фронту, а також, щоб там не постав ідейно-політичний вакуум та не повторилися 1917 роки, на що завдатки є серед цих груп і прошарків, на психіці і політичному думанні яких могли нашаруватись наслідки довговікової важкої неволі та донедавна майже герметична сепарація України від нашого вільного і зовнішнього світу. Такими ж великими стоять ці завдання і перед членством і Проводами усіх ОУВФ і їхньою надбудовою.

Конкретизуючи сутність дотепер піднятого, просимо учасників З'їзду скупчити увагу на таких конкретних передумовах і завданнях:

1) стояти непохитно на цих ідейно-політичних заложеннях і позиціях, на яких постав український націоналістичний рух, що вилонив із себе УВО, а в 1929 році ОУН, обороняти їх перед ворогом, себто большевицькою Росією, але рівночасно поширювати це і вцеплювати найширшим колам громадськості в Україні, використовуючи для цього всі доступні можливості і середники;

2) в політичному й громадському житті немає обставини, коли можна б сказати, що все те, що нашому рухові треба, ми вже досягнули, та що в дальшому треба лише пильнувати, щоб досягнене не знайшлося поза нами. Згідно із життєвим досвідом, найбільш превентативним засобом для збереження досягнутого є праця в напрямі його поширення. Всі ОУВФ в Європі і за океаном потребують не так замикатися у собі, як радше найбільш експан-

сивно діяти в напрямі цих іще численних українців, до яких ми не дійшли, як і серед тих, що морально і матеріально підтримують противні угруповання;

3) в розумінні нашої Організації праця її активу на суспільному полі — це школа, в якій націоналіст здобуває знання, досвід і заправу для боротьби і розбудови суспільного життя у відновленій державі. А насамперед це поле гарту, здобуття громадських знань і вироблення організаційної підприємливості, самодисциплінованості тощо, без яких навіть найбільш академічно освічена людина поза своєю професією нічого помітного в народній гущі не зробить. А наш рух і Організація потребують і професіоналістів, і громадських та політичних діячів, і організаторів, і бойовиків;

4) ми напевно зауважили, що в контексті домагань організаторів і речників явного руху опору в Україні до советської влади є заклик, щоб їм відкрити можливості співпраці в національних питаннях з українцями поза СРСР, а головне з тими, що у вільному світі, маючи на думці також наші наукові, церковні, політичні і громадські установи та організації. Отже, і в цьому, а особливо в цьому відношенні наші ОУВФ і їхня надбудова мусять не тільки бути підготованими, але також зі своєї сторони розгорнути співзвучний натиск. Ми *априорно відкидаємо* концепцію круглих столів з офіційними представниками офіційних советських інституцій будь-якого характеру, але ми є за співрозмовою з народом та організаторами і речниками його змагань до волі та державності, навіть і з тими, які можуть бути під впливом мінімалістичних концепцій. А вже чи не найбільше важливі і важкі завдання має ОУВФ таки тут серед нашого українського світу на чужині.

В першій частині тієї доповіді ми згадали про двофронтовість в українському політичному світі, що з однієї сторони належить до природніх явищ кожного вільного суспільства, але з другої сторони це явище було раніше шкідливим для українського народу і його визвольних змагань, а в теперішньому часі може виказатися найшкідливішим. Тому в цих днях і місяцях, що перед нами, ми всі спільно — Організація і СУВФ — мусимо розгорнути таку сильну політичну акцію, щоб нею таки добитися визнання усім українським політичним світом примату УССД і безкомпромісової боротьби за неї над усіма іншими евентуальними розв'язками цього переважливого питання. Провід нашої ОУН має в цьому напрямі конкретні плани, що буде пропонується З'їздові сьогодні. В цьому ділі наша дія потребуватиме іти двома однорідними шляхами: працею і політикою на форумах політичних партій і їхніх угруповань, і пропагандивно-політичною працею серед суспільства, щоб і з цього боку викресати тиск і вплив на провідні полі-

тичні кола в напрямі однорідності і безкомпромісовості української визвольної політики.

5) Заглиблюючись у найновіших потягненнях Москви на українському відтинку і на відтинку її міжнародньої дипломатичної і політичної акцій, ми дуже виразно бачимо такий її плян: зменшенням її дотеперішніх утисків на декотрі малі підсоветські народи, щоб скріпити свої впливи і зв'язки серед вільних народів Заходу і щоб одержати від нього необхідні моральні і матеріальні ресурси для врятування свого стану посідання економії, але недопустити до того, щоб центральні, найбагатші і стратегічно найважливіші терени і країни, такі як Україна, Білорусія, Дон, Кубань, Поволжя, Грузія, Вірменія тощо не відірвалися від Москви. Якщо ці зауваження відповідають правді, тоді Москва доложить усіх зусиль, щоб — по-перше — відсепарувати безкомпромісову ОУН від народу та його руху опору в Україні, а цьому рухові відкрити якісь такі приманливості, щоб він поза мову, школи, ношу, обичаї тощо дальше і глибше не сягав. Нашим же завданням є, щоб це не сталося, і щоб на полі змагань за повну волю та державність завжди стояв увесь народ.

Я не займаюся глибше та ширше зовнішнім полем праці СУВФ. Але треба таки сказати, що ми стоїмо сьогодні перед радше широкою пропагандивною і дипломатичною акцією Горбачова і Політбюра у вільному світі. В першій половині грудня Горбачов буде у Вашингтоні, а згодом і в Лондоні. Ми знаємо, що Захід глибоко заінтересований у «гласності» і «перестройці».

Ось такими є мої, а сподіюся, що й наші міркування і пропозиції щодо майбутнього СУВФ. Револьюційна ОУН і СУВФ — це в ідейно-політичній і дійовій площині одна цілість, що діє підпільно і відкрито з легальних позицій в Україні і в країнах західного світу. Треба це максимально ужити в практичній роботі, а користь національній Справі буде велика!

А. В. Б.

У СІМДЕСЯТИЛІТТЯ УНІВЕРСАЛУ СОБОРНОЇ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ

Кожний державний нарід особливо відзначає рік-річно День постанови своєї держави. Це тому, що держава — одна з найбільших цінностей кожної людської спільноти. Державу вшановують найвизначнішими символами нації — державним гімном, державним гербом, державним святом, державними пам'ятниками, відзначуванням державних героїв і провідників. Коли ж нарід поневолений іншими державами, тоді ці символи стають національно-визвольними знаменами, під якими і за які йде боротьба*.

І сьогодні визвольні рухи поневолених народів найперше висувають змагання за державні символи: литовці, латвійці й естонці вимогли собі від російських імперіялістів право на свободне вживання своїх національно-державних прапорів, гербів і гімнів, та боряться за визнання їм права на суверенність, проти чого горбачовська Москва наклала своє вето. Вірменів крім того мобілізує до боротьби за власну державу принцип соборності, унаочнений в змагу за приєднання провінції Нагорно-Карабах до суцільної вірменської етнографічної одиниці. Польський рух за здобуття суверенності знаменують на кожному кроці тисячі біло-червоних прапорів, червоних орлів і співання націоналістичних пісень. В усіх згаданих народів є прямо ритуалом масове співання національних гімнів. Незабутньою залишиться в пам'яті зворушлива сцена на початку 1988 року в Єревані, коли пів мільйона вірменів могутньо співали свій національний гімн як вияв своєї безкомпромісної нескореності перед наказами Москви. Відмітимо, що у національному конфлікті між Ізраїлем і палестинцями видне місце займають національні символи. З одного боку, Ізраїль немислимий без національних прапорів і Давидової зірки та Муру Плачу, а з другого боку — над палестинськими нескореними патріотами, як це часто спостерігаємо на телевізійних екранах, лопотять їхні національні прапорці в руках юнаків.

Тяготіння кожної національної спільноти до державної одиниці завважуємо в українському народі від найдавніших історичних часів. У походах князя Олега Віщого на Візантію брали участь вій-

* Редакція «В.Ш.» отримала цю статтю ще в половині січня 1989 року, але до січневого числа, яке було вже надруковане, не могла її дати. Друкуємо її в червневому числі, у пов'язанні з іншими близькими по суті статтями.

ськові відділи з усіх частин України. Це відмічено в літописах та в договорах між Руссю-Україною і Візантією з 907 і 911 років. Зазначено, що Київ є «матір'ю городів руських», тобто суверенною столицею над усіма частинами соборної України, а Триzub був державним гербом.

Дослідники Українського Закарпаття зазначають не лише єдність цієї землі з всією Україною, але й приналежність до української держави ще від княжої епохи. У періоді поневолення, закарпатські українці змагали до з'єднання з цілим народом. Такі ствердження знаходимо і в працях Василя Пачовського, і Сави Зеркаля, і в Августина Штефана та багатьох інших. На черзі візьмім найдалішні північно-західні українські землі — Підляшшя, Холмщину і Полісся. Від найраніших історичних часів, тобто з половини I тисячоліття по Хр., ці землі були заселені людністю (деревляни, дуліби), яка стала частиною української нації й тяготіла до єдності в спільній державі, що завершилося в X столітті.

Звернім увагу на східні землі української нації: перед княжою епохою — це була домена сіверян, пізніше — частина української держави Руси, а від XI століття — частина української держави по через Чернігівське князівство. Від XVII століття — це Слобідська Україна. Велика частина цих етнографічних українських земель є сьогодні в складі РСФСР але українці пам'ятають, що ці землі належать до української нації, а не до російської. Вони сягають по середній Дін з містами Валуйки, Острогозьке, Розсош, тобто далеко на схід від Харкова й Донецького Басейну.

Не сходить із пам'яті самобутнього національного існування старинна земля Тматороканського князівства, опанована українською людністю сіверян, що сьогодні відома під назвою «Кубань» і є нероздільною складовою частиною земель української нації, хоч наразі в рамках РСФСР.

Також Крим є інтегральною частиною України. Згадати б визволення Криму військами полк. Петра Болбочана в 1918 році, дії ОУН у 1940 роках тощо. Крим є природнім виходом України не лише в Чорне море, але й до Туреччини, на Близький Схід і до середземноморського басейну взагалі. І так є з усіма окраїнами української нації (Стародубщина, Мармарощина, Лемківщина, Пришівщина і ін.).

Ідея соборності чи єдності України є побіч ідеї суверенної держави найосновнішою, прямо імперативною ідеєю екзистенції української нації. Це тому, що в довгому історичному житті нації агресивні завойовники не раз розділювали між собою частини України. І ці поділи дуже утруднювали згодом національно-визвольну боротьбу, бо одна частина народу боролася проти москалів, друга частина проти поляків, інша проти мадярів, а ще інша проти дальших ворогів. Саме тому гетьмана Івана Мазепу відзна-

чаємо особливо як чи не найвизначнішого борця за соборну суверенну Україну. Понад два століття слово «мазепинці» було найпочеснішим окресленням передових борців за визволення України.

Аж у вирі Першої світової війни візія гетьмана Мазепи сповнилася на короткий час. Найперше, Українська Центральна Рада дійшла етапами до проголошення 22 січня 1918 року у Києві суверенної держави під назвою «Українська Народня Республіка». Цей історичний документ, відомий як «Четвертий Універсал», розпочинається словами: «Народе України! Твоею силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Народня Республіка... ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх громадян України: однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу».

Дев'ять місяців пізніше, 1-го листопада 1918 року, внаслідок збройного повстання були визвалені ті українські землі, що знаходилися під австрійською окупацією з містами Львовом і Чернівцями, а згодом теж із українським Закарпаттям. Владу перебрала Українська Національна Рада, сформована ще 18-го жовтня 1918 року, яка проголосила суверенну державу під назвою «Західньо-Українська Народня Республіка». УНР і ЗУНР негайно повели заходи щодо об'єднання, яке наступило 22-го січня 1919 року в Києві під назвою Універсал Соборности. В цьому акті сказано: «Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України! Від нині є єдина, незалежна Українська Народня Республіка. Від нині український нарід, увільнений могутим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної української держави на добро і щастя робочого народу».

Великим осягом акту соборности була офензива об'єднаних Армій УНР і УГА під загальним керівництвом головного отамана Симона Петлюри проти комуно-московських наїзників, що увінчалася короткотривалим звільненням Києва від ворогів у дні 31-го серпня 1919 року. Цю дату згодом відмічувано щорічно як Свято українського війська.

Але проти соборної самостійної української держави виступили войовничі сусіди, які знову розпарцелювали між собою живе тіло нації. Це спричинило різні диверсії і події всередині українського національного руху, що поділився по лінії так званих орієнтацій — пропольської (УНР) і проросійської (ЗУНР). На цей розпучливий шлях не пішов, однак, полковник Євген Коновалець, який спільно з групою старшин українських армій заснував підпільну Ук-

раїнську Військову Організацію (УВО), яка повела боротьбу за соборну державу українського народу рівночасно проти всіх окупантів. Цей шлях УВО був заманіфестований кров'ю провідних її членів — сот. Івана Андрухова і Григорія Чупринки, розстріляних московськими окупантами в серпні 1921 року, замахом члена УВО Степана Федака на президента польської окупаційної держави Юзефа Пілсудського у вересні 1921 року, загибеллю в польській неволі героїні Ольги Басарабової в лютому 1924 року, та багатьох інших.

Принцип боротьби за суверенну соборну державу став догмою Організації Українських Націоналістів (ОУН), заснованої 1929 року. Українські націоналісти поставили в своїй ідеології змагання не за територіальний сепаратизм України, а за державу української нації, що живе як самобутня органічна спільнота не менше ніж дві тисячі років на своїх Рідних Землях. Українська нація мала свою державу в добу Антів і в княжій величній епосі, а згодом у козацько-гетьманській добі та в ХХ столітті. І тому українська нація бореться за відвоювання собі зрабованої державності. Священною є боротьба за національну державу. У висліді боротьби, ОУН з волі народу відновила соборну українську державу Актом 30 червня 1941 року. Помимо того, що гітлерівсько-німецькі й сталінсько-російські імперіялісти пішли війною проти цієї державності, то боротьба за УССД стала в сорокових і п'ятидесятих роках всенародною. Ця боротьба продовжується по сьогоднішній день.

За власні національні держави борються всі народи, уярмлені Росією. Зате москалі намагаються втримати свою колоніальну імперію при допомозі реформ режиму в якусь нібито федеральну й здемократизовану структуру, якою хочуть примирити неросійські народи, щоб вони залишилися в нероздільній злуці з панівною російською нацією і відмовилися від вимоги власних суверенних держав. Це суть горбачовської «перестройки». Проти такої нової концепції «єдиної-неділимої» виступають українські націоналісти, бо горбачовська політика має за мету втримати Україну під владою Росії, щоб далі її денаціоналізувати та асимілювати в російській імперській державі. Тому єдино-спасенню є концепція славного Миколи Міхновського «Україна для українців!» Суверенна Соборна Українська Держава — це заповіт 22-го січня 1919 року!

ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СУВФ У 50-РІЧЧЯ ПРОГЛОШЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ НЕЗАЛЕЖНОЮ ДЕРЖАВОЮ

Пливкість і політична нестабільність в середущій Європі в 1938 році, спричинені головно гітлерівською Німеччиною, викликали цілий ряд політичних і національних проблем, які не могли оминути Закарпаття. Анексія Австрії, зріст вимог судетських німців, територіяльні вимоги Німеччини супроти Чехо-Словаччини підірвали настільки силу празького уряду, що Словаччина та Закарпатська Україна ставлять вже категоричні вимоги.

Майже неймовірним стає факт, що сталося це після тисячоліття гніту й денаціоналізації, тобто виривання народнього корення й накидування чужих форм і змісту. Бо від початків мадярської держави, почерез Чехо-Словаччину, аж до найновіших часів Карпатська Україна, здавалося, була безвільною частиною цих держав. Але це тільки так здавалося. Бо в душі і глибокій духовості народу був власний зміст, власне розуміння життя, які не переставали тривати, жити і дозрівати, щоб у відповідний момент вийти на поверхню. І власне, після тисячі років народ Карпатської України не загинув, пробудився і ожив, та став до боротьби за свою самобутність. Цей факт міг би здаватися чудом. Але це не було чудо, це був органічний, природний розвиток, це один із великих напрямків, які показують про «вічність народу». Про Карпатську Україну кажуть, що там почалася Друга світова війна. Але там почалося щось більше, щось важливіше. Бо не зважаючи на всебічні намагання мадярів, рафіновану політику Польщі, злу волю тодішніх сильних світу — Гітлера і Муссоліні — та апатію чехо-словацьких державних чинників, українське населення Закарпаття пішло масово до виборів, що відбулися 12-го березня 1939 р., і на 285 тисяч управнених до голосування 265 тисяч, з того 245 віддало свої голоси за самостійну українську державу, обираючи 25 послів до Союму.

У цьому році проминає 50 років від часу, коли 15-го березня, 1939 року, в будинку Української державної гімназії в Хусті відбулося історичне засідання Першого Союму Карпатської України, обраного загальними рівними і тайними виборами. Отець д-р Августин Волошин, відкриваючи засідання, промовив: «Всемогучий Боже, Ти, що дозволив нам, найменшій вітці українського народу взяти свою долю у свої власні руки, дякуємо Тобі. Вірю, що з вашою поміччю наш Перший Законодавчий Союм, однозгідно з

волею народу, дане йому право й власті виконуватиме в добро української нації і цілого населення Карпатської України. . . Слава Україні!».

Засідання відбулося дуже спокійно і за програмою, хоч наспівали невеселі вістки наступу мадярських військ. По звіті Крайової Виборчої Комісії, присязі послів, обранню Президії, Соймових комісій і їх засідань, яких відбулося 6 для виповнення всіх формальностей до правильности соймових постанов, прийнято конституційний закон, що ним Карпатська Україна з волі Законного Сойму проголошується Незалежною Державою, у проводі якої стоїть вибраний президент.

Для пригадки зокрема молодшому поколінню як звучав конституційний закон, подаємо його в цілості:

1. Карпатська Україна стає незалежною державою.
2. Назва держави є Карпатська Україна.
3. Карпатська Україна є республіка, на чолі з президентом, обраним Соймом Карпатської України.
4. Державна мова Карпатської України є українська мова.
5. Барва державного прапору Карпатської України є синя і жовта, при чому синя є горішня, а жовта долішня.
6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній крайовий герб (медвідь у лівім срібнім півколі і чотири сині і три жовті смуги у правому півколі) та тризуб св. Володимира Великого. Переведення цього місця закону залишається окремому законі.
7. Державний гімн Карпатської України є «Ще не вмерла Україна».
8. Цей Закон обов'язує зараз від його прийняття.

На основі 1-3 точки закону прем'єр Карпатської України о. д-р Августин Волошин проголосив Карпатську Україну Вільною Суверенною Карпатською Українською Республікою. В залі повстала буря оплесків і оклики «Слава Україні!». Першим президентом стає одноголосно обраний о. д-р Августин Волошин, який складає присягу на руки Предсідника Сойму А. Штефана і в порозумінню

з Президією затверджує перший уряд Карпатської України, прем'єром і міністром закордонних справ, якого стає Юліян Ревай.

Ця подія сколихнула українським народом в Україні і в «розсіяній суцїм». Нова держава і її слабї військові сили — Карпатська Січ — вступали в боротьбу з сильним мадярським наїзником піддержаним Гітлером, Муссоліні, та й на жаль байдужим Західнім світом. Ще на засідання Сойму представник Німеччини передав ноту уряду Гітлера, в якому той радив: Прошу поінформувати уряд Карпатської України усно, що з огляду на те, що мадярські війська на широкому фронті просунулися в глиб Карпатської України, уряд Німеччини радить не ставити опору...», то Сойм Карпатської України навіть не звернувши уваги на ту «пораду» могутньої в той час гітлерівської Німеччини, і продовжував свої наради. Президент А. Волошин і члени Сойму знали, що на них дивляться тисячі років історії їхнього народу; президент А. Волошин переслав Берлінові ноту, в якій писав: «Українці... будуть боротися проти кожного нападу, навіть проти об'єднаних польських і мадярських сил...».

І так січовики зі зброєю в руках, а в чисельних випадках і без неї, ставили опір наступаючим танкам і граматам мадярських гонведів, чесно виконуючи свій обов'язок оборони своєї землі і народу. Встоятись не було сили...! Одні із них загинули на полях боєвищ в Другій світовій війні, в підпіллі, в рядах УПА, розстріляні, або в катівнях, інші ж, розсіяні по Україні і по світі, продовжують розпочате діло. Карпатська Україна самовизначилась і омила це кров'ю своїх найкращих синів й дочок, чого вже ніхто не матиме сили змінити. Вона, з'єднана з материком України, спільно змагається за велику Соборну Самостійну Українську Державу. Закликаємо всі наші організації і членство та українську спільноту гідно й достойно відзначити в цьому році ці великі роковини боротьби за волю і державність Карпатської України та віддати честь і славу тим, що віддали своє життя, за Україну, за народ!

Березень, 1989

ПРЕЗИДІЯ
Світового Українського Визвольного
Фронту

Євген РОСЛИЦЬКИЙ

ВІННИЦЬКІ МОГИЛИ САМІ НЕ ЗАГОВОРЯТЬ...

Роки 1987-88 відмічають пів сторіччя від жахливого московського злочину у Вінниці, жертвою якого стало 10.000 невинного люду. На жаль, про Вінницю світ чув дуже мало, тоді коли про жидівський голокост, чи Катинь, чи навіть про масові вбивства турками вірменів, у світі мало хто не чув. Про український голокост голодомору 1933 року, який знищив 7 до 12 мільйонів наших братів і сестер, світ почув аж пів століття пізніше, і це головню за почином документального фільму «Жнива Розпачі». У висліді появилася також багатомовна, авторитетна праця Р. Конквеста, «Жнива Горя».

Минулого року СКВУ звернувся до нашого організованого громадянства з закликом масово відзначити 50-у річницю Вінниці та подбати про відповідні відзначення урядами своїх країн. Пресові повідомлення, одначе, не вказують на задовільний відгук. У висліді виринає питання морального порядку, а саме: коли ми, брати і сестри невинно помордованих, будемо мовчати, то хто тоді заговорить?! Самі могили заговорити ніяк не зможуть! Коли ж ми не виступимо проти злочинців, то хто ж тоді буде боятися повторити «Вінницю» у різних можливих формах народовбивства, включно із мововбивством.

У порівнянні до голодомору 1932-1933 р., масові морди у Вінниці без сумніву на багато краще задокументовані у юридичному розумінні, а саме: інтернаціональною медично-кримінальною комісією із 11-ти країн світу, до того ж звіт комісії підтвердили особисто численні свідки — рідні помордованих! Ті, яким НКВД (тепер КГБ) говорило, що їхніх рідних, як «ворогів народу», засуджено на довіглітні строки «без права комунікації»!

На глум московській культурі, на масових гробах невинних жертв окупант поставив гідний собі заповідник: «Парк культури і розваги ім. М. Горького»!!! Де, як писав А. Драган, за кожним помахом лопати «Розкрилася земля і показалося пекло»! У своєму цинізмі «влада робітників і селян» у тому ж «Парку Культури...» поставила над двома масовими гробами танцювальні підлоги, а над іншим, на глум жертвам пострілу в потилицю бандитським НКВД, «влада» побудувала «Будинок Сміху»!!!

Тоді, коли жидівська спільнота подбала і про те, що про їхній

голокост, який відбувся під час війни і на чужій землі, навчають по деяких школах Канади і Америки, то про вінницький злочин не навчається ніде, навіть не у наших Рідних Школах, чи Курсах Українознавства. Ба, мало що пишеться навіть у нашій пресі. Чому ж не конче нам подбати про те, щоб у 50-ту річницю Вінницької цієї злочин проти людства жвавіше заговорила українська преса? Щоб повторно говорили про цей антихристиянський злочин наші священики у нейдільних проповідях, щоб включено Вінницю у навчання по Рідних Школах і Курсах Українознавства, у виховні програми наших молодіжних організацій, як СУМ, Пласт, ОДУМ, СУМК, УКЮ, та інших, а зокрема на щогорічних літніх таборах.

Ми повинні подбати і про те, щоб правду про Вінницю донести до ширшого відома нашим не-українським співгромадянам, користуючись «українськими» радіопрограмами і ТВ, присвячуючи цій темі програми англійською чи французькою мовами. Вони повинні довідатись, що коли нацистських злочинців поставлено перед міжнародним трибуналом у Нюрнберзі, то вінницькі злочинці не тільки що осталися на волі, але й повернулись назад до Вінниці, щоб помститись — поповнити нові злочини над рідними вінницькими жертвами. Над тими, які всього рік раніше розпізнавали там своїх братів і сестер. Знаємо добре, що 170 тих нещасних, як писав А. Драган, «що колись відшукали у цих могилах своїх рідних і близьких, тепер самі стали на краю могил», та, що комісар Рапапорт кинув команду: «По ворогах революції і зрадниках батьківщини — вогонь!». . . Люди обливалися кров'ю, падали у страшенні ями, що стали вдруге могилами нещасних українських жертв нового радянського народовбивства».

Коли ж ми хочемо зберегти себе при українстві, то нам конче подбати, щоб між нами не було ніде українського юнака, чи юначки, які не знали б про Катинь та, щоб Рапапортів та інших злочинців вінницького НКВД, яких прізвища задокументовані, подати до публічного відома на сторінках англійської преси (навіть і платним оголошенням), з вимогою викликати їх до судової відповідальності за злочин проти людства.

Заговорити світові про вінницький злочин, про невинно пролиті крові, — це священний моральний обов'язок кожного українця. *Вінницькі могили самі не заговорять!*

В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ-ГУТ

КОЛИ ХИЖАК УДАЄ ТРАВОЇДА

*І, як стій, я для потреби
Вдав пустинника із себе.*

*Я відрікся від м'ясива
Ім лиш мід і корінці.*

Іван Франко. «Лис Микита»

«Грандіозний виступ, виповнений проникливістю і розмахом»; «Захоплюючий»; «Візія кращого майбутнього»; «Проблеми збереження людства»; «Запрошення, яке Захід не може ігнорувати» — оце була така реакція преси США на виступ генсека М. Горбачова 7.12.1988 р. в ОН. Якщо б було сталося так, як то він плянував, західні медія ще тижнями були б співали пеани Горбачову, бо він мав із США їхати у гості до Кастра, а з Куби мав був ще навідатись до Лондону, але землетрус у Вірменії всі ті пляни перекреслив.

Хоч виступ Горбачова в ОН став уже однією із сторінок світової історії, все ж він заслуговує на ближчу аналізу, бо в ньому Горбачов показав світові, якими шляхами він рішився вести свою імперію, у якому костюмі, під якою маскою виступатиме СРСР серед народів нашої планети. З цього знов же родяться питання: що його до цього примусило, та які перспективи для цієї його маски-ради.

Колись — тепер

Американські ентузіясти виступу М. Горбачова в ОН захоплювалися фактом, що у його програмі був відсутній традиційний марксо-ленінський лексикон, традиційна ідеологічна фразеологія. І дійсно так було. Вистачить порівняти його промову з доповіддю Брежнєва на 25-му Конгресі КПСР у 1976 р. Це не важне, що Брежнєв говорив до делегатів КПСР, а не ОН, бо винятки з його доповіді працівники ТАСС переложили на різні мови і передали до використання західних медій. Ось що тоді говорив Брежнєв:

«Ми поступаємо так, як нам наказує наше революційне сумління, наші революційні переконання. Розвиток соціалістичних країн, їхня більша могутність, та їхній добродійний вплив на міжнародну політику — це є тепер головний напрям соціального про-

гресу людства. Тепер всі вже бачуть, що один з головних мітів, створених реформістами й буржуазними ідеологами про те, що сучасний капіталізм є здібний запобігати кризам, провалився. Є дуже далеко від думок комуністів передбачати автоматичний крах капіталізму. Він ще далше має значні резерви. І все таки події останніх літ переконливо підтверджують, що капіталізм є суспільством без майбутнього.

Ми, советські комуністи, вважаємо оборону пролетарського інтернаціоналізму за священний обов'язок марксиста-ленініста. Деякі буржуазні лідери удають здивування, і підносять галас з приводу солідарності советських комуністів, советського населення, з боротьбою других народів за свободу і прогрес. Це є або цілковита наївність, або, більш правдоподібно, навмисне затуманювання умів.

І ми не робимо таємниці із факту, що ми бачимо детант як засіб для витворення більш сприятливих умов для мирної соціалістичної й комуністичної розбудови»¹.

А от як то висловлювався Горбачов на форумі ОН згідно із вивідками його виступу, переданими для використання американських медіа Місією ССРСР при ОН:

«Проблема збереження людства і самозбереження висунулися на перше місце. Ми всі, а в першу чергу сильніші в нас, мусимо застосовувати стриманість, — повністю виключити якенєбудь, направлене на зовні, вживання сили.

Новий період вимагає також деідеологізації відносин між державами. Ми не відмовляємося від наших переконань, нашої філософії чи традицій, ані ми не силуємо когонебудь покинути їхні. Але ми не маємо також жадних інтенцій обмежуватися нашими цінностями.

Міжнародна економічна безпека нині немислима, якщо не пов'язати її не тільки з роззброєнням, але також із виєлімінуванням загрози для світового природного оточення. У багатьох районах стан цього оточення є просто застрашаючий.

1988 рік приніс проблєск надії також і в цю ділянку (третій світ, ВКГ) нашої спільної турботи. Це відчувалося майже у всіх районах криз. У деяких з них зроблено поступ. Ми його вітаємо і ми робили все, що ми могли, щоб йому сприяти. Я виберу з них Афганістан.

Ми хочемо звернути увагу міжнародної спільноти на ще одну невідкладну проблему — проблему переходу від економіки озброєння до економіки роззброєння.

1. «Excerpts from Brezhnev's Keynote Speech at the Soviet Party's 25th Congress». «The New York Times», 25.2.1976, стор. 14.

Я хочу вірити, що наші надії дорівнюють нашим спільним зусиллям для того, щоб покласти кінець добі війн, конфронтацій і районних конфліктів, покласти кінець агресії проти природи, кінець теророві голоду і нужди, як також і політичному тероризмові. Це наша спільна мета і ми зможемо її досягнути тільки разом»².

От два майже зовсім протилежні представлення світові Советського Союзу, його сприймання світу і його опонентів.

«Зголоднів, то й споживнів»

Хоч на примирливий тон, відсутність марксо-ленінської термінології, звертало увагу багато коментаторів, та все таки найбільше захоплення на Заході викликало його повідомлення про загальне зменшення військових сил СРСР на пів мільйона вояків, та відтягнення з Мадярщини, Чехо-Словаччини і Східної Німеччини шість танкових дивізій³.

Праві коментатори старалися той ентузіазм охолодити вказуванням на факт, що Горбачов робить це з konieczности, бо зменшення народин підтинає призывну базу, а економічна криза примушує поменшити видатки. Інші праві коментатори підмічували, що економічна ситуація СРСР вимагає від кремлівських володарів посилити їхні зусилля для одержання від Заходу кредитів і технології.

Немов ілюстрація для цих коментарів прийшло отаке звітження американського кореспондента з Москви на порозі нового року: «Советський Союз приготується стрічати найсвітліше свято на його календарі у найчорнішому настрої в основному через нестачу харчів і товарів першої потреби, яка, виглядає, стає все гострішою з кожним днем. Шоколяда і курятина, кава і чай, цукор і дріжджі, саямі і сир, торти і солодоці, всі ці складники щорічного святкування, яким росіяни зустрічають прихід нового року, фактично зникли з крамничих полиць». Дальше він вичисляє ще інші предмети щоденного вжитку, які у багатьох містах видаються тільки на картки, вичисляє продукти, які то появляються на крамничних полицях, то зникають з них, та цитує часопис «Вечерная Москва», який писав: «Нестачі атакують нас до-

2. «The Gorbachev's Visit: The Problem of Mankind's Survival», там же, 8.12.1988, стор. A16.

3. 18.1.1989 р. ТАСС повідомив, що Горбачов сказав західній делегації, яка відвідувала Москву, що Советський Союз зменшить свій мілітарний бюджет на 14.2 проценти, і зменшить продукцію зброї і мілітарного виряду на 19.5 проц. («Gorbachev Promises Big Cut in Military Spending», там же, 19.1.1989, стор. A6). Знов же Шевернадзе на закінчення Конференції 35 держав у Відні заявив, що із Середньої Європи СССР відтягне також їхню тактичну нуклеарну зброю. («USSR Says It Will Withdraw More Nuclear Arms from Europe», там же, 20.1.1989, стор. A2).

слівно з усіх сторін. Виглядає, що незабаром буде тяжко назвати річ, яка не попадає під категорію настанчі»⁴.

От тут лежить джерело настрою виступу Горбачова в ОН. Як же міг він звучати інакше? Та ж цей стан в СРСР, поданий американським кореспондентом, повстав майже 30 літ після програми КПСС, виготовленої за Хрущова, у якій гордо голосилося населенню СРСР і цілому світові, що у 1980 році СРСР буде найзаможнішою країною світу, в якій будуть безплатними мешкання, медична опіка, транспортація! . .

Що справа дійсно поважна, що Горбачов потребує помочі звідки б вона не прийшла, показує також його промова 7-го січня, ц.р. до лідерів компартії, преси, високих шкіл. У ній він казав, що треба навіть скоротити видатки на оборону; що дехто критикує теперішню лінію партії «і все сильніше тужить за старими добрими часами»; що «з'являються пропозиції застосувати сумний досвід 1937 року». А у відповідь критикам його політики він доводив, що головним винуватцем є декади марнування багатств нації на зле заплановані проекти, на робітників, які не працюють і на дефективні підприємства, з одночасним занедбуванням роблення основних вкладів у сільське господарство і модернізацію індустрії».

І Горбачов тоді ще сказав, що «висилка советських військ до Афганістану була також фактором у занепаді економіки. Дійсно, чого приховувати: ми поносимо великі видатки також у зв'язку із ситуацією в Афганістані»⁵.

Джерела слабости

І Горбачов говорив правду. Економічна криза почалася задовго до перебрання ним влади. От у 1973 році писав щоденник «Ді Нью Йорк Таймс» про те, що «росіяни шукають за шляхами, щоб підігнати свою економіку», та що у Москві зроблено рішення, щоб у 1970-их роках «звернутися до Заходу, а особливо до Сполучених Штатів, за великою кількістю технології й інвестицій, які конечні для надолуження відсталості, та для обернення советської економіки у більш модерний й ефективний механізм»⁶.

А Джонатан Стіл у 1981 р. звітував із Москви: «У частині його масивної доповіді перед Конгресом партії, на яку мало звернено уваги, президент Брежнев сказав, що прийшов час до перероблен-

4. Bill Keller. «For Grim Soviet Consumers, The New Year of Discontent», там же, 1.1.1989.

5. Bill Keller. «Gorbachev Assails Economic Sceptics», там же, 8.1.1989, стор. 9.

6. «Russians Seek Ways to Spur Their Economy», там же, 17.6.1973, секція 4, стор. 15.

ня хрущовської програми». Мова тут, очевидно, про програму, про яку ми вище згадували. А даліше Дж. Стіл писав: «Справді було гідне уваги, як то багато вони оба, він і прем'єр міністрів Ніколай Тіхонов, присвячували уваги економічним проблемам Советського Союзу»⁷.

І ще проф. Колумбійського університету в Нью Йорку Річард Е. Еріксон. «У другій половині 1970-их років, — каже він, — Советський Союз разом з більшістю індустриального світу зазнавав виразне погіршення економічної діяльності». Та коли другі індустриальні країни з початком 1980-их років почали виходити з економічного застою, в СССР прийшло «до ще дальшого погіршення економічного розвитку (. . .) Причини погіршення вього розвитку різноманітні, та всі вони мають близьке відношення до природи советської економічної системи і, насправді, залежні від неї (. . .) Успадкована неефективність центрально плянованої економіки і командно-адміністративної економічної системи помало почала домінувати над її ефективністю. Методи й інституції, успішні в часі ранішої, простішої стадії розвитку, вже більше не дають бажаних результатів»⁸.

Ця лінія розумування, що плянована советська економіка на простішій стадії розвитку була добра, а нині, у поіндустриальному періоді, вона гальмує розвиток, і тому її стараються змодернізувати як в комуністичному Китаї, так і в СССР, а засадничо прийнята більшістю західних економістів. По цій лінії, одначе, не веде своєї оборони Горбачов у цитованій вище промові. Він більше ставить наголос на злих пляновиків. І зрозуміло. Він все таки не відрікається марксизму-ленінізму. І цей факт підказує другу причину теперішньої економічної кризи СССР. Хоч вона є тільки другорядною, все ж таки у нинішній ситуації вона кризу поважно поглиблює.

«Священний обов'язок»

Брежнев у своїй вище згаданій промові підтвердив те, про що говорила Москва від жовтневої революції: «Нага партія піддержує і продовжуватиме піддержувати народи, які борються за їхню свободу». Та ще: «Ми, советські комуністи, вважаємо оборону пролетарського інтернаціоналізму священним обов'язком кожного марксиста-ленініста».

І не дивниці, що Брежнев мав такий певний і задиркуватий тон.

7. Jonathan Steele. «Russia goes back to the drawing board», *The Guardian Weekly*, 22.3.1981, стр. 9

8. Richard E. Ericson. «The Soviet Economic Predicament» у збірці есеїв п.з. *The Future of the Soviet Empire*. під ред. Henry S. Rowen і Charles Wolf, Jr. стр. 95-109.

У тому ж бо часі, після капітуляції США у В'єтнамі, почався особливий активізм Москви у країнах третього світу. У результаті того активізму советська імперія поширилася на яких 15 нових країн, таких як Ангола, Мозамбік, Південний Ємен, Етіопія, Бенін, Гвінея-Бісав, Афганістан, Нікарагуа. Та це поширення породило для Москви нові проблеми. По-перше, як це стверджує Франціс Фукуяма, «тепер є відомим фактом в Африці і в других частинах світу, що найбільш відсталішими і найбільш відсталими є соціалістичні країни; вони не тільки що не зуміли рости так скоро, як росли країни, зорієнтовані на вільний ринок, але у таких випадках як Мозамбік і Південний Ємен, вони переживають занепад (...) Погане діяння соціалізму у третьому світі особливо гостро вирізняється при порівнянні із імпазантним діянням певних капіталістично зорієнтованих країн, особливо на Далекому Сході»⁹.

По-друге, як це підмічує Чарлз Вотерман, у цих новонабутих країнах заіснувало «явище, унікальне для 1980-их років — повстання, пов'язані із Заходом, які облягають ліві режими»¹⁰. А далі він каже: «Економічні кошти протиповстанських зусиль Москви є досить високі, особливо коли додати до помочі атакованим країнам мілітарну допомогу для Куби і В'єтнаму». Він підраховує, що за роки 1979-1983 Москва правдоподібно витратила 6.11 білльйонів доларів. При тому він ще підкреслює, що «у цю суму не є включені кошти советських власних військ в Афганістані, та кошти інші як зброя, такі як вишкіл, дорадники і т.п.»¹¹.

Торкається цих справ і Андрей В. Козирев, заступник голови Адміністрації міжнародних організацій при Міністерстві зовнішніх справ СРСР, у журналі цього міністерства *«Международная жизнь»*. Про країни третього світу, які піддержує СРСР, він каже, що «майже всі ці режими втягнулися у конфлікти з опозицією, які не мають вигляду на закінчення, бо опозиція дістає допомогу зі зовні», та що «на жаль немає даних про те, що коштує Советський Союз допомога цим країнам. Підсумки, публіковані на Заході, породжують поважні роздумування про прибутки з цієї допомоги, та про її доцільність».

Ми сміємо сумніватися, чи справді Козирев не має інформацій про кошти, а чи тільки приховує їх перед Заходом і своїми співгромадянами. Та тут це не є таке важне. Важним є, що він каже далі. А це є: «І все таки поміч сама по собі є тільки вершком льодовика. Наше пряме і посереднє втрутання у районних конфліктах веде до колосальних втрат у наслідок підношення загального міжнародного напруження, яке дає виправдання зброєне-

9. Francis Fukuyama. «The Political Character of the Overseas Empire». там же, стор. 71.

10. Charles Waterman. «Resistance Movements in the Soviet Empire». там же, стор. 163.

11. Там же, стор. 181.

вим перегонам і перешкоджає встановленню обопільно вигідних зв'язків із Заходом»¹².

На поміч діалектика

Вище наведені слова Горбачова про кошти Афганістану ідуть у згоді з думками Козирева. Хтось міг би вважати таку поставу відступленням від основних позицій марксизму-ленінізму. Та так воно не є, бо Козирев пояснює: «Це не є справа якихсь концесій імперіалізму, чи відхід від раніше зайнятих позицій, щоб зменшити втрати і наново розбудувати сили. Йдеться тут про *реалізм* в оцінці власних інтересів, виєлімінування *догми і стереотипів* із цієї оцінки»¹³ (підкр. наші, ВКГ).

Роз'яснення оцього ідеологічного розумування Козирева дає Джан Ленчовскі. «Як, отже, — пише він, — маємо ми інтерпретувати сучасні советські атаки на 'догматизм', як одну з головних перешкод до прогресу й одну з головних причин недавнього періоду 'стагнації'? На перший погляд, виглядає, що ці атаки вказували б на відкинення ідеології (. . .) Та мало людей вчилося про те, що 'догматизм' завжди вважався ортодоксальними лєнінцями формою 'ухилу лівизни'. Вона репрезентує умовну схильність, настільки теоретично 'догматичну', що вона залишається сліпою на реальні світові обставини, в яких політичні акції мають переводитися. Іншими словами, 'догматиком' є особа, яка не є спроможна оцінити співвідношення сил по науковому, у той же час правдивим комуністом є той комуніст, який має успіх».

Такий підхід базується на «діалектичному мисленні, яке дозволяє комуністові бути в першу чергу прагматистом. Тому, що комунізм є 'науковий', комуністична тактика мусить базуватись на 'науковій' оцінці кореляції сил для вирішення, що в даному моменті є можливе до осягнення. Яканебудь акція, яка виявляється

12. Цитуємо із: Andrey V. Kozyrev. «Why Soviet Foreign Policy Went Sour». «The New York Times», 7.1.1989, стор. 27. Та тепер вже не тільки високі чиновники, як Козирев, застановляються над коштами поширеної імперії. На цю тему, завдяки «гласності», ведеться вже у советській пресі загальна дискусія. Про це звітував з Москви Майкел Доббс п.з. «Strained Soviet Citizens Debate Costly Burden of Empire» у шод. «The Washington Post» за 15.1.1989, стор. A29, A35: «Від надрукування листа Альбіни Мякініної останнього травня, часопис «Соціалістическая Индустрия» одержав зливу листів від читачів, які квестіонують спосіб, у який Кремль розподіляє свої обмежені ресурси». А Мякініна писала: «Чому ми мусимо помагати всім другим. . . коли ми не маємо досить для себе». М. Доббс коментує: «Питання, поставлене Мякініною, пенсіонеркою з Сибіру, є тим питанням, яке ставили приватно мільйони советських громадян, як вони слухали хвалби офіційних пропагандистів. Але тільки недавно це питання стало дозволеною темою для публичної дискусії у країні, яка традиційно вважала себе маяком для страждаючих людей по всьому світі».

13. Там же.

неефективною — наскільки вона б не була позірно базована на ідеології — є хоч-не-хоч не комуністичною, бо вона мусить бути базована на науковій оцінці. Для марксиста-ленініста це не тільки що не наукове, але і кримінальне, та ідеологічно збочене, коли: 1) хтось бере офензивну акцію в часі, коли співвідношення сил фаворизує ворога (це був би 'авантюризм'); або 2) хтось не бере достатньо офензивної дії, коли співвідношення сил є корисне для комуністичної сторони (це був би 'реформізм', різновид 'опортунізму'). Горбачов це виразно пояснює: 'Політика є мистецтвом можливого. Поза межами можливого починається авантюризм'. Іншими словами, марксо-ленінська ідеологія визначає стратегічний напрям діяння, але тактика мусить установлятися згідно з тим, що є можливе у даному моменті'¹⁴.

Коли під цим кутом розглядати поведінку Горбачова та його соратників, то вона виказується зовсім згідна із вченням Леніна. Він також п'ятував «дитячу хворобу лівизни» і вчив, як то відступати крок взад, щоб могли зробити два кроки вперед. «Наукова» аналіза теперішньої світової ситуації підказала Горбачову і його спільникам, що Брежнев зі своїми прибічниками не підійшов по «науковому» до оцінки «співвідношення сил» і вмотав Союз такий так далеко, що він тепер не має сили ці тягарі поносити. І Горбачов наказав затрубити до своїх сил: треба зробити відворот, треба зробити оцей ославлений ленінський крок взад. І це все. Не вирікатися основної мети, а тільки зробити тактичний відворот; приховати хижачьку фізіономію під маскою травояда. І ця його маскарада, виглядає, має успіх.

Ленінська мотузка

Про твердження Леніна, що капіталісти продадуть московським комуністам мотузки, на яких комуністи тих же капіталістів повісять, у західній пресі вже багато писалося, особливо в часі ніксонівсько-брежневського детанту, та ця ленінська мудрість ніколи не мала такого зловіщого звучання, як саме тепер. От А. М. Розентал старається знайти відповідь на «дрозливе питання»: «Чи повинен капіталістичний Захід і капіталістична Японія перенести частину своїх великих ресурсів — капіталу і технології — до Союзного Союзу, щоб допомогти Міхаїлу Горбачову спасти комуністичну систему?» При цьому він одночасно підкреслює, що «вже пороблено кроки», щоб відповісти позитивно на це питання, бо «Союзний Союз винен Західній Європі і Японії 451 більйонів

14. John Lenczowski. «The Soviet Union and the United States: Myth, Realities», Maxims. *Global Affairs*, зима 1989, стор. 47-48.

доларів і полне за дальшими сотками бiльйонiв». I тiльки «поки-що Сполученi Штати, як джерело кредитiв, якого Москва найбільше собі бажає, є вiдносно стриманi. Пресiя ж зростає, щоб президент Буш дозволив на бiльшi торговельнi угоди iз Советським Союзом, щоб дозволив розширювати кредити i позики iз нацiональних i мiжнародних банкiв, дати Москвi найкращi умови iмпорту й експорту, та щоб дозволив на перенесення високо-технологiчного устаткування». I вкiнцi, пiдкреслює Розентал, що така «iдея капiталiстичного викупу захитаної комунiстичної економiї була б немислима перед досягненнями Горбачова».

Сам А. М. Розентал вiдповiдає на питання негативно, бо Горбачов «погодився тiльки на такi мiжнароднi потягнення, якi є у советському iнтересi», а «нашi полiтичнi й етичнi iнтереси є у такому Советському Союзi, де кран свободи не вiдчинявся б i замикався б у залежностi вiд потреби, i де було б дозволено поневоле-ним народам iти їхнiми власними шляхами»¹⁵.

А от як ведеться згадана Розенталем пресiя на президента США. Помiстив «Нью Йорк Таймс» мiркування Бiла Бредлi про поставу Заходу до горбачовської перестройки, згiдно з якими, захiднi держави не повиннi давати гарантiй на позики та iншi субсидiї. Отже, вiн не був проти того, щоб комерсанти вели комерсiйнi справи з СССР на свiй власний ризик¹⁶. На це зараз зареагували представники американського советознавства.

Падма Деснi, професор економiї Інституту Гаррiмана для вищих студiй СССР при Колумбiйському унiверситетi, доказував, що президент не потребує порад Бредлi, бо iз приходом замирення та iз советським ринком на овидi, урядовi гарантiї i кредити iз Захiдної Європи вже почалися. Коли за кредитами пiдуть європейськi експорти, натиск нашої власної комерцiйної спiльноти iти за європейським прикладом викажеться непереборним».

Подiбно аргументував Исаак Тарасуло, директор Батезда iнституту для советських студiй: «Своєю пересторогою проти 'романтичних капiталiстiв' у США, якi бажають субсидiй платникiв податкiв, щоб торгувати iз Советським Союзом, сенатор Бiл Бредлi в основному старається запобiгти якимнебудь можливостям покращання обабiчної торгiвлi (. . .) Вiн iгнорує важнi економiчнi i полiтичнi користi США, якi наростатимуть iз збiльшенням торгiвлi iз Советським Союзом, жадним американських вмилостей i виробiв, як також iгнорує факт, що iнтензивнi зусилля можуть установити там так конечний ринок для пiдприємств США»¹⁷.

15. A. M. Rosenthal. «The Tantalising Question». «The New York Times», 17.2.1989, crop. A39.

16. Bill Bradley. «Perestroika, Without Western Subsidies», там же 3.1.1989.

17. Листи помiщено було пiд спiльним заголовком «Trade and Credits With Soviet Union Are Near», 12.1.1989, сек. 4, стор. 26.

Червономосковське трясовиння

У цьому хорі пропагаторів допомоги Горбачову вирізняється голос Грагама Алісона, декана Школи Кеннеді про уряд при Гарвардському університеті. Він твердить, що Захід уже «майже» осягнув цілі політики стримування. А «майже» тільки тому, що «програма Горбачова ще не є повністю здійснена. Заки ж це стається, Алісон пропонує для США «постійну мирну конференцію».

У відношеннях Заходу до ССРСР особливо вирізняється риса історичної амнезії. Це особливо помітне у моментах поворотів у політиці Москви. Один із таких поворотів є тепер, і пропозиція Г. Алісона є типовим прикладом такої амнезії. Та тут конче уточнення: це не є виключно його пропозиція, але результат «спільних студій американських і советських науковців». Для обізнаного і цими справами читача це означає, що у її випрацюванні мача свої пальці і советський уряд.

Г. Алісон ще підкреслює, що у цій пропозиції американських і советських науковців усі три слова важні, і він дає до цього отак пояснення: «Конкуренція визначає дійсні, які залишаються, різниці у вартостях й інтересах. Прикметник 'мирне' наголошує на виключенні вживання сили супроти один одного, чи супроти інтересів один одного. Об'єктивна база для такого відношення появилася уже поверх чотири декади тому, та тепер воно мусить бути узаконене, щоб зробити його постійним»¹⁸.

Нічого тут нового. Порівняння із писаннями часу епогею «мирного співіснування» за Брежнєва виявить різницю тільки в тоні, а не в суті. От хоч би взяти цикль статей Романа Ільницького 1974 р. друкованих у щод. «Свобода». Він там вірно підсумовує те, що писалось у советській і західній пресі, і він тоді твердив, що «політика мирного співіснування переростає у програму коекзистенційної війни», та що «у цій війні допускаються всі засоби взаємного поборювання, за виїмком збройних»¹⁹. Тут «коекзистенційна війна» — це саме, що у науковців «конкуренція», а «за виїмком збройних» — це саме, що «виключення вживання сили». Та хоч пропозиція науковців не є нова, її висунення тепер має особливий вимову. Говориться ж бо у ній про конкуренцію. Те ж саме говорилось 20 літ тому, але за цих 20 літ, як то вимовно показало, промова Горбачова в ОН, ССРСР її програв, бо збанкрутував на всіх фронтах. Про яку ж, отже, конкуренцію здорово думаючи людина може тепер говорити?

18. Graham Allison. «Success Is Within Reach», там же, 19.2.1989, сек. 4, стор. 19.

19. Роман Ільницький: «Америка і мирне співіснування», «Свобода», 24.7.1974.

Це одне. А друге: яка ж то конкуренція, як Москва просить, щоб Захід вирятував її з біди? І яка ж то логіка, коли конкурент має допомагати своєму опонентові звестись на ноги і вбитись у силу? Та оттакі чуда тепер діються, бо хижак прикидається травоїдом. Все ж питання стоїть: чи це врятує СССР?

Твердить Збігнев Бжезіньскі, радник у справах безпеки за президента США Картера: «Російська історія і советська дійсність, обі вони змовляються проти перестройки (. . .) Та найбільша слабкість — її Ахілева п'ята — є проблема неросійських національностей у Советському Союзі (. . .) Націоналізм зростає у переважно ісламських Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані і Казахстані, а також — найбільш небезпечний із точки зору Москви — у слов'янській Україні і навіть Білорусі (помимо її найбільш посушеної русифікації). З них усіх Україна, з її численним населенням і великими природними багатствами, може витворити серйозну загрозу для вижиття Советського Союзу».

А далі: «Ці зростаючі націоналістичні конфлікти, провокуючи побоювання між великоросіянами, є домінуючою групою в СССР і перешкаджають конкретним реформам. І вони підвищують правдоподібність, що дійсна перспектива для советського комунізму є постійно зростаюче загивання, а не конструктивна еволюція»²⁰.

Не є рожеве майбутнє для горбачовської маскаради, але найбільш правдоподібне.

20. Zbigniew Brzezinski. «Will the Soviet Empire Self-Destruct?» Це основні думки його найновішої книжки «The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century», поміщені у «The New York Times Magazine», 6.2.1989, стор. 38-41.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

СЛОВО, ЯК МОРЕ

Політика гласности в ССРС дозволила уболівальникам за долю української мови висловлювати свої скарги. Ці вболівальники слушно критикували офіційний правопис, запроваджений в Україні, наполягали на відновленні в українській абетці літери «ґ», вказували на ряд інших кричущих дискримінацій в українському правописі.

Ці здорові думки мали би вплинути на укладачів нового українського правопису в УССР. Та ба! Гласність це лише право висловлюватись. Щождо прийняття рішень, то його й далі залишено за партійними органами. У проєкті «нового» правопису літери «ґ», як і досі, немає. Нічого не говориться там і про правопис таких слів, як Гельсінкі, Гемінґуей, Гірогіто. Їх і далі писатимуть в Україні «Хельсінкі», «Хемінґуей», «Хірохіто». Тобто й надалі зберігатимуться риси русифікованого 56 років тому правопису. Партія і далі наглядає за тим, щоб українська мова мала якнайменше відмін від російської, і то всупереч мовній традиції та здоровому глуздові. Проєкт цей знову критикують, але навряд чи будуть практичні наслідки з цієї критики. Мовні проблеми в Україні розв'язує не широка українська громадськість, а вузьке коло підконтрольних партійним коляборантам осіб.

Що сумніші перспективи для розвитку української мови в Україні, то пильнішим і злободеннішим стає мовне питання у вільному світі. Тут нема тиску окупанта, тут українська громадськість може сама виробити свої правописні й лексичні норми. Тут ніхто нікому не диктує мовних канонів. Переважна більшість наукових установ, шкіл, редакцій газет, видавництв сходяться на тому, що слід дотримуватися правопису 1928 р. й правописного словника Г. Голоскевича, як практичного ключа до цього правопису. Але не без того, що користувачі вносять такі чи такі «поправки» до Г. Голоскевича.

Деякі поправки слушні, а деякі нічим не вмотивовані. Напр., правопис «шестидесятники» замість «шістдесятники», або «сонячний» замість «соняшний». Такі відступи, хоч і демонструють «свободу вибору», насправді шкодять нашій культурі.

З другого боку, «свобода вибору» у лексиці, яку практикують вільні українці, багато в чому сприяє розвиткові мови. Лексику

підсоветської України стандартизовано, і то не в найкращий спосіб, а саме шляхом сліпого калькування російської мови. Наведу кілька прикладів таких кальок та їх справжні українські відповідники у такій схемі:

<i>Офіційна українська лексика</i>	<i>Російський прототип</i>	<i>Справжня українська форма</i>
військовослужбовець	военнослужащий	військовик
навколишнє		
середовище	окружающая среда	довкілля
волейбол	волейбол	відбиванка
кулемет	пулемет	скоростріл
цегельний завод	кирпичный завод	цегельня
цукровий завод	сахарный завод	цукроварня
розрядка	разрядка	відпруження
місце проживання	место жительства	осідок
художня	художественная	красне
література	литература	письменство
почуття	чувство	почуття
неповноцінності	неполноценности	меншовартости

Деякі, наведені тут справжні українські форми поширено більше в Західній Україні, де українська мова мала більше свободи для розвитку ніж на Сході. І хоч мова Західної України зазнала на собі впливу польської мови, наведені слова не є польонізмами. Їх утворено за законами української мови і вони повністю відповідають її духові. Штучне обмеження української мови до вжитку кальок з російської мови збіднює українську мову й паралізує її природний розвиток в УССР.

Саме цього штучного обмеження не знають українці вільного світу. Свобода вибору лексики, з одного боку засмічує мову варваризмами (напр., «негодування», «децизія»), а з другого боку є чинником, що розвиває українську мову. Мені скажуть: «А подивіться, скільки невинуватених кальок з польської мови вживають вільні українці західного походження!» Так, це правда, під цим оглядом, мова еміграції не блискуча. Варваризмів там досить. Але між цих варваризмів вдумливий мовознавець побачить і добре справжню українську лексику, утворену за законами нашої мови.

Наведу тут таку лексику, подавши відповідники, рекомендовані в УССР:

адресар	(адресна книга)
Богослужба	(богослуження)
відбезпечити	(зняти із запобіжного зводу)
вірянин	(віруючий, — з рос.)

гуртівня	(гуртовий склад)
доріст	(підростаюче покоління)
доставець	(доставщик)
дошкілля	(дошкільне виховання)
засвіти	(потойбічний світ)
змагун	(учасник змагань)
інодумець	(інакодумець)
насонний	(що дається чи мовиться на сон)
понад пересіч	(вище середнього рівня)
підслуховий апарат	(підслуховуючий апарат)
підслухачка	= = = = =
пробірка	(діяпозитив)
ракето-літак	(космічний літак багаторазового користування)
руханка	(гімнастичні вправи)
самозрозуміло	(само собою зрозуміло)
світоволодителя	(володарі світу, власть імуці)
сисальце	(присосок, щупальце)
склясифікувати	(виконати клясифікацію)
співболіти	(співпереживати)
співзалежність	(взаємозв'язок)
співсправець	(посправник, односправник)
усамотійнити	(зробити самотійним)

Навряд чи треба переконувати читача, що вільно утворені форми в усіх відношеннях кращі та якісніші від штучно кованих або калькованих з російської мови окупаційних варіантів. Як бачимо, свобода вибору, а також свобода творчості, збагачує українську мову. Наявність варваризмів, що їх аж ніяк не слід толерувати, поєднується в мові вільних українців з наявністю першорядного мовного матеріалу.

Саме тому, дбаючи про чистоту української мови, не треба забувати, що вона постійно розвивається, і наявність варіантів у ній (напр., «доставець» і «доставщик», «доріст» і «підростаюче покоління») створює сприятливе підсоння для розвитку мови. Безперечно перевага варіантів, утворених відповідно до духу й букви української мови, забезпечить їм широке поширення у сфері українського мовлення.

Вільним українським мовознавцям треба усвідомити цей факт, реєструвати мовну творчість діаспори у лексикографічних працях, заохочуючи користувачів мови послуговуватися лексиком органічно властивою нашої мові.

Кілька слів про мовні запозичення. У мові галичан чимало польонізмів (напр., «передшкільний», «здецидований», «офензива»

«толеранція»), які засмічують нашу мову. Але знову таки запозичення є різні. Я гадаю, що деякі запозичення з польської мови треба заохочувати. Наприклад, слово «відборець». Воно відповідає українським словотворчим моделям і безперечно краще від рекомендованого в УССР слова «одержувач». А чим погане слово «фільмувати»? Це теж запозичення з польщизни, але воно коротше та образніше від запровадженого в УССР виразу «робити кінозйомку». Крім того слово «фільмувати» утворено за моделлю, який існує в нашій мові: страйк — страйкувати; фільтр — фільтрувати і т.д.

На жаль, не всі наші мовознавці поділяють такі погляди. Деякі з них не бачать у вільному і творчому розвитку найкращої альтернативи для мови, а підходять до цього розвитку з педантичних, прищеплених чужими школами позицій. Виходячи з цих позицій, такі мовознавці на ділі боронять мовну практику, яка склалася в окупованій Україні, де наша мова за останні 70 років не розвивалася зовсім. Натомість українській мові штучно прищеплювано риси російської мови.

Під цим оглядом, дуже характерною є стаття В. Поліщука, оприлюднена в газеті «Новий шлях» за 31-ше жовтня 1987 р. «Про мову 'Сучасності'». Слушно критикуючи мовні огріхи у названому журналі, автор раптом заявляє, що хоч Г. Голоскевич (а отже й правопис 1928 р.) реєструє прикметник «соняшний», однак «у сучасній українській літературній мові вживається виключно прикметник 'сонячний'». З цього видно, що автор за українську літературну мову визнає підсовєтське язичіє, яке жодною мірою не може бути зразком для вільного українства. Норми підсовєтського язичія, як відомо, вироблено шляхом диктату і шляхом розстрілів видатних українських мовознавців. Схиляння В. Поліщука перед совєтським мовним диктатом пояснює й деякі інші його критичні зауваги. В. Поліщуківі чомусь не до вподоби слово «військовик», вжите в журналі. Замість цього слова він радить вживати «військовослужбовець» або «військовий», тобто користуватися штучними кальками з російської мови. Свою неприязнь до слова «військовик» В. Поліщук пояснює тим, що цього слова не реєструють словники української мови. Тим самим критик заперечує право мови на розвиток і збагачення. Жоден словник у світі ніколи не реєстрував усіх слів мови. Слова народжуються й живуть у мові незалежно від словників, за законами живої мови. Словники укладавано на діставі живої мови, і жодна мова ще не виникла на підставі словників. Якщо обмежити мовну стихію до мовних словників, то мова ніколи не розвиватиметься. Правильніше було б простежити, чи слово «військовик» відповідає нормам українського словотвору. Звернімось до цих моделей: гайовий —

гайовик, паровий — паровик, степовий — степовик, пісковий — пісковик, військовий — військовик.

Слово «військовик» — питоме українське слово, не русизм і не польонізм.

Не подобається В. Поліщукові й прикметник «духовий», і він радить замінити його, як у советському язичіі, прикметником «духовний». Але українські клясики, твори яких спаплюжено в окупованій Україні, чітко розрізняли ці два прикметники: «духовий» — прикметник на означення внутрішнього психічного життя людини (англ. "spiritual"), а «духовний» — прикметник, що визначає приналежність до духовництва (англ. "ecclesiastical"). Щодо слова «духовий», то це слово має інший наголос, ніж «духовний» і жодного відношення до двох перших слів не має.

Обстоюючи советську практику, яка викреслила слова «духовий» та «духовість» з українського літературного язичія, В. Поліщук визнає згадане язичіє за «українську літературну мову». І таке мовиться вільним українцям!

На жаль, схиляння перед советськими мовними нормами має певне поширення. Це можна пояснити тим, що дістаючи освіту в советських школах, люди негодні збагнути, що там їм прищеплюють кастровану українську мову, мову вироблену шляхом диктату. Називати цю мову українською літературною мовою просто гріх. Норми української мови можна виробити лише в умовах повної свободи. Такі умови існують у вільному світі, і факт відвертого чи замаскованого схиляння перед советським мовним диктатом мусить примножити зусилля вільних українських мовознавців до видання соборного словника української мови, де було б зафіксовано справді українську лексику, незалежно від того, чи канонізувати її антиукраїнські мовно-бюрократичні заклади.

В 175-ліття з дня народження
Тараса Шевченка

ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДІЇ СУВФ У 175-ТУ РІЧНИЦЮ ВІД НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У цьому 1989 році сповниться 175 років від дня народження Великого Сина України — Кобзаря Тараса Шевченка.

«Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!»

Так колись звертався Тарас Шевченко до Івана Котляревського. Так український народ, українська нація ніколи не забуде свого національного пророка Мойсея, Тараса Шевченка, який воскресив, підніс і зміцнив українську націю, поставивши закон, що *«У своїй хаті, своя правда і сила і воля!»*, і за неї треба усім нам боротися. «Борітеся, поборете; Вам Бог помагає;» — так закликає наш пророк і законодавець української нації Тарас Шевченко.

У цій боротьбі великий Тарас Шевченко нас запевняє, що «на сторожі поставлю слово». Велич Тараса Шевченка така колосальна, що навіть ворог не відважиться її нищити, хоч різними рафінованими способами і перекручуванням його писань і думок хоче переконати багатьох, що Тарас Шевченко був також революціонером-інтернаціоналістом, якого ворогові потрібно. Писання Тараса Шевченка, які не підходять Москві, вона викидає з його творів, перекручує і по-своєму інтерпретує, а студентів і діячів культури, які збираються біля його пам'ятника в Києві у роковини його уродин чи смерті, окупаційна влада розганяє, арештує.

Але «не вб'є душі живої і слова живого». . . Тарас Шевченко вічний, незабутній, безсмертний. Він був, є і буде між українським народом вічно. Він завжди з тими, що у них б'ється українське серце. Він є між нами! Він любив Україну цілим серцем, цілою душею. Він бачив страшний її упадок у московській неволі, терпів і з болю писав:

«Україно, Україно!
Серце мое, ненько!

Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько!»

Тарас Шевченко терпів з поневоленням українським народом, він терпів із усією Україною. Цей біль збудив у нього таку ненависть до ворога, що він вогнем пекельним б'є ворога, а його вислужникам каже: «Грязь Москви, Варшавське сміття» та «Схаменіться, будьте люде, бо лихо вам буде!..»

Усім українцям на батьківщині і розкиненим по всьому світі Тарас Шевченко каже:

«У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...»

А тим землякам, які на чужині забувають хто вони, чийх батьків, що забувають своїх предків, свій поневолений, але нескорений народ і Україну, яка живе, бореться, страждає, Шевченко з гнівом каже:

«Бо хто матір забуває,
Того Бог карає»...

До тих, в яких ще б'ється українське серце і які опинилися в розсіянні по всьому світі, часто з різних навіть незалежних причин і в різних обставинах боротьби України, і які тут на волі нею живуть, Шевченко звертається так:

«Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь, —
Свого не цурайтесь!»...

На творах і ідеях Тараса Шевченка виховувався цілий народ, дозрівав національно, культурно і державницько. Із заповітом Шевченка український народ пережив довгі роки неволі, знищення і руїни. На Шевченкових заповідях виховувалися всі ті, що продовжують визвольну боротьбу. Це — Петлюра, Коновалець, Шухевич, Бандера, Стецько і сьогоднішнє покоління нескорених. Це духові діти Великого Пророка, які за його словами підняли меч, щоб жив і був вільним український народ у своїй хаті, де «правда, і сила, і воля».

Тому не забудьмо в цьому році «пом'янути не злим тихим сло-

вом». У зв'язку з 175-ою річницею від народження Тараса Шевченка, коли в Україні, як і в країнах нашого поселення цей рік проголошений *Роком української мови і культури*, докладаймо всіх засобів і старань, щоб дійсно він таким став. Гідне відзначення нашого Пророка буде тільки тоді, коли ми не тільки щиро приймемо його ідеї за свої, але й коли ми намагатимемось перевести їх в життя.

Бо якщо ми дійсно любимо Україну, якщо ми бажаємо їй добра, якщо ми хочемо, щоб у своїй хаті панувала своя правда і сила і воля, — то усуньмо причини наших невдач, знайдімо єдиномисліє та братолюбіє і станьмо одностайно в обороні батьківщини-України. Це буде найкращий поклін Шевченкові, бо ми виконаємо один із його найбільших заповітів:

Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

Березень, 1989

ПРЕЗИДІЯ
Світового Українського Визвольного
Фронту

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

*Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі
«ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора
(Продовження, 4)*

Арешт і заслання Шевченка в 1847 році були для Белінського радісною подією. Вже незадовго до своєї смерти Белінський на листовний запит з Парижу про долю поета відповідав:

«Шевченка заслали на Кавказ солдатом. Мені не жаль його, коли б і я був суддею, я покарав би не згірше. У мене особисте ворогування до таких лібералів. . . Ох, уже мені оті хахли! Ліберальничають во ім'я галушок і вареників зі свинячим салом» (цит. за Кониським, стор. 104-105).

Як бачимо, поява Шевченка спричинилася до того, що російський табір повів генеральний наступ на молоду, нескріплену ще українську літературу. Треба було багато цивільної відваги, щоб цьому наступові рішуче протиставитися. І Шевченко це зробив у «Гайдамаках», відповідаючи ще на перші випади ворогів.

Шевченко знає, що ворога не переконати. Але треба боротися з ним для того, щоб своїх непевних землячків стримати від переходу у ворожий табір. Це ж бо вже і з боку перекинчиків лунають голоси, що не треба писати «мертвими словами». І поет у відповідь їм іронічно повторює їхні слова:

«Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про 'Матрьошу',
Про 'Парашу, радість нашу',
Султан, паркет, шпори —
От де слава! А то співа:
'Грає синє море',
А сам плаче; за тобою
І твоя громада
У сіряках». . .

І далі поет гнівно відповідає:

Правда, мудрі!
Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

Поринувши уявою в картини славного козацького минулого, поет знову згадав про своїх опонентів:

От де моє добро, гроші,
От де моя слава!
А за раду — спасибі вам,
За раду, лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова...

Шевченкова постава підбадьорювала інших українських письменників. Він не просив ласки у російських редакторів, як от Квітка у Плетньова, не виправдував існування української літератури тим, що з цього буде користь росіянам, як робив це автор «Сердешної Оксани». Шевченко зі своїми вимогами виходив гідно, як із самозрозумілим природним правом.

Російські критики ввважали, що «примітивність» ідеалів просто-народдя, обмеженість інтересів селянства, поза які українській літературі немає куди вийти, невиробленість мови — все це засуджує молоду літературу на загибель. Шевченко розкрив своєю творчістю багатства душевного життя українського селянства, могутність людських пристрастей кріпака, він вивів українську літературу також далеко за межі селянської тематики і проблемності, а мова українська під його дбайливою рукою заблищала коштовним діамантом. Розрахунки ворогів були перекинуті натиском генія. Шлях для української літератури був забезпечений.

Але шлях від літератури вів прямісінько до політики. Це дуже добре зрозуміли царські жандарми, коли заарештували Шевченка за приналежність до Кирило-Методіївського Братства і прочитали в знайдених його речах його твори. «III-е Отделение его императорского величества тайной канцелярии» переконалось, що основна небезпека лежить не в кирило-методіївцях, а саме в цих полум'яних поезіях.

30 травня 1847 року дано київському і харківському генерал-губернаторові таємну інструкцію стежити, чи не залишилися десь на руках серед українців списки Шевченкових «баламутних» творів та чи не живуть серед українців думки про самостійне існу-

вання України. Найбільше доручалося звертати увагу на тих українців, які вивчають українську давнину, історію, літературу, викорінювати «надужиття» рішуче, але непомітно, щоб не розпалювати цим ще більшої ненависти до Москви (Кониський, стор. 246)

* * *

Антракт в розвитку української літератури, викликаний арештом кирило-методіївців, засланням Шевченка і інших визначних діячів української культури, численні заборони українських книжок все таки не змогли змінити історичного розвитку. По смерті Миколи І, коли в Росії почалося інтенсивніше духове життя, коли підняла голову політична опозиція, українство знов виявило себе, але вже з більшою силою і більшою зрілістю, як у сорокових роках.

Росія тих часів була ніби пороховий склеп, готовий щохвилини вибухнути. Порохом було селянство, гноблене нелюдською системою кріпацтва. У 50-их роках загрозливо зростала кількість селянських повстань. Їх було так багато, що якби вони були організовані згори революційною політичною партією, селянська революція стала б реальністю. Але такої партії в тодішній Росії ще не було, був лише невеликий гурток скрайніх селянських революціонерів, гурток журналу «Современник» на чолі з Чернишевським і Добролюбовим. Проти «Современника» в завзятім бою стояли прихильники непорушності самодержавного устрою і повного збереження кріпацтва. Між цими двома таборами були прихильники конституційної монархії й урядової відміни кріпацтва з викупом землі селянами.

Створиться чи не створиться революційна партія, з'єднаються чи не з'єднаються зусилля революційних інтелігентів із зусиллями селянства в одному організованому вибухові — ось в чому полягало найбільш напружене питання кінця 50-их — поч. 60-их років.

В цих обставинах кожна інтелігентна громадська людина важилася на вагу золота, провадилася напружена ідеологічна боротьба, в якій кожний табір намагався збільшити свої сили перетягненням до себе більшої кількості людей.

Українська інтелігенція, що прийняла національно-бойове хрищення через поезію Шевченка, при наявності різних соціальних симпатій, все таки бачила себе духово з'єднаною в своєму національному таборі; шлях до національного самоозначення в більшій чи меншій мірі був властивий всім цим інтелігентам і еднав їх. І якщо б ми простежили за діяльністю суперечних соціально-політичних сил Росії цього часу, то побачили б, що кожний табір старався робити жести приязні до українців і цим повернути їх до

себе. Коли, з одного боку, Катков збирає пожертви на українські народні школи, той самий Катков, що три роки пізніше, коли мине небезпека селянської революції, стане оскаженим ворогом всього українського, то, з другого боку, Добролюбов і Чернишевський, ідеологи революційно-демократичного табору, також запобігають прихильності в українців. Чернишевський приходить до значущого висновку:

«Малоруська література вже дістала такий розвиток, що навіть могла б обійтися і без нашого великоруського схвалення. . . Маючи тепер такого поета, як Шевченко, малоруська література. . . не потребує нічийої прихильності».

Це було усвідомленням того, що українці стоять уже на власних ногах. А раз так, то конечно було для Чернишевського пустити в хід багатообітну фразу про симпатії до українського народу, інакше не було виглядів впрягти українців до свого воза. Тої самої тактики додержувався і консервативний табір. Проречистим свідченням є лист В. Ламанського до І. Аксакова:

«В статтях моїх говориться про хохлів і поляків завжди делікатно, м'яко, хоч іноді й іронічно. Витівки їх не вдадуться, я певен. Але вони можуть нам підкласти свиню, особливо маючи за співбійця «Современник». Тепер треба нам усім з'єднатися и домовитися. Безперечно, ми живемо напередодні важливих подій» («Русско-укр. лит. связи», стор. 146).

Навіть у цей гарячий момент, коли підтримка українців так була потрібна ворогуючим сторонам, вони не могли до кінця заховати своєї імперіялістично-російської постави до української проблеми. Зокрема це досить виразно виявилось на прикладі Добролюбова.

Російська імперіялістична закваска проглядає раз-у-раз в критично-публіцистичних писаннях Добролюбова. Він любить ліву фразу в національнм питанні. Але це доти, доки мова йде натяками й загальниками. Коли ж треба підходити до оцінки факту конкретно, тоді імперіялістична тенденція, мов шило з мішка, вилазить наверх. Добролюбову належить докладний огляд російської політики завоювань на Кавказі («О значении наших последних подвигов на Кавказе»).

В цьому огляді ви знайдете засудження скрайностей кавказької політики царату, але, кінець-кінцем, політику русифікації «цивілізованими методами» щойно завойованих гірських народів все таки схвалюється беззастережно. Національна відмінність українців супроти росіян на його думку є лише незначущою «дрібницею».

«У нас немає причин, — писав він, — роз'єднання з малоруським народом, ми не розуміємо, чому ж, якщо я Нижегородської губернії, а інший із Харківської, то між нами вже не може бути стільки спільного, як коли б він був із Псковської» (цитую за кн.: «Русско-укр. лит. связи», стор. 20).

На думку Добролюбова, українська література не може мати своїх власних національних цілей:

«Це тільки початок, чи залишиться вона й потім з цим значенням і з цими найближчими цілями, і чи досить буде чумацького життя і старих гайдамацьких спогадів для дальшого широкого розвитку... і чи не прийдеться їй знов свідомо зійтися з сусідньою словесністю», — запитує критик, але відповідь у нього готова, і вона зовсім не на користь індивідуалізації українського літературного процесу. З цих позицій підходить Добролюбов і до Шевченка.

Шевченко щойно повернувся з заслання, оповитий ореолом мучеництва за свободу. Як поет він стояв у zenіті слави. Тепер, якби хтось і хотів воювати проти нього тими ж методами, що й Белінський, це було б явним безглуздом і лише збільшувало б серед українців популярність поета. Добролюбов був тонкий цінитель мистецтва, сила таланту Шевченка промовляла і до його серця. Звідси ті щирі нотки розуміння деяких образів нашого поета в його рецензії на «Кобзар». Але Добролюбов перш за все був типовий росіянин, а до того ще й радикальний демократ. І тому його рецензія укладена так, як це було потрібно для його національно-політичного табору. Шевченкова творчість є для нього приводом в соціально-революційній пропаганді. Він підкреслює в «Кобзарі» елементи соціального бунту, ізолюючи їх від Шевченкової концепції національного визволення, якій підпорядковується у поета і мотив соціального протесту. Він договорується до того, що нібито Шевченко в «Гайдамаках» «з любов'ю малює подробиці і наслідки вбивства». І ця нав'язана від критика поетові риска трактується як позитив. Шевченковим авторитетом критик хоче підперти революційні гасла гурту «Современника» включити українські кола у виконання своїх революційних плянів. Пікантність полягає в тому, що Добролюбов своєю позитивною фразеологією про Шевченка зводив по суті бій з Шевченком-будівником майбутньої України; звужив його значення до ролі виразника психології селянина. На думку Добролюбова, все, що виходить за рамки народности, елементарности, стоїть уже поза межами мистецьких можливостей Шевченка. В рецензії розгорнено таку думку:

«Його (Шевченкові — Ю. Б.) твори цікавлять нас зовсім незале-

жно від старої суперечки, чи можлива малоросійська література; суперечка ця стосувалася до літератури книжної, суспільної, цивілізованої, — як хочете називайте, — але у всякім разі до літератури штучної, а вірші Шевченка саме тим і відрізняються, що в них штучного нічого немає. Розуміється, по-малоросійському не вийде добре «Онегін» або «Герой нашого часу»; так само не вийдуть статті п. Безобразова про аристократію або моральні пані Тур про французьке суспільство» (Первое полн. собр. соч. Н. Добролюбова, СПб, 1911, т. IV, стор. 89-90).

Вказуючи на нібито обмеженість кола предметів і ідей, відображуваних Шевченком, Добролюбов, по суті, фальшував Шевченка. В літературнім доробку нашого поета, навіть обкарнаному цензурою «Кобзарі», міг би Добролюбов знайти мотиви та образи, що далеко виходять за межі народньої елементарности, а сповнені тими поривами і проблемами, якими жила європейська література XIX століття. Хіба не видно потужних впливів західноєвропейської літератури на Шевченкові твори, зокрема польської літератури? І невже культура його «казематної» лірики своєю витонченістю і змістовою багатозначністю не стоїть в одному ряді з визначнішими витворами цього жанру на Заході? А хіба не знайдемо ми в його «До мертвих, живих і ненароджених» перекликання з історіографією Гегеля (вже хоч би і в самій назві твору?). Добролюбов цього бачити не хотів. Він створив свій образ «просто-народного» Шевченка, і його вплив надовго позначився навіть на «українофілах», які безкритично переймали чужі погляди. Обстоювання Добролюбовим тези про «народність» Шевченка було, власне, рівночасним виступом проти розвитку української літератури, як «цивілізованої», «повноцінної» і рівновартної з іншими європейськими літературами.

Ми цитували слова Добролюбова про те, що українською мовою не можна буцімто написати «Євгена Онегіна». Він продовжує свою думку в тому напрямку, що розвивання українського слова на рівень літературного і непотрібне, і неможливе. Непотрібне тому, що українська мова природня лише в устах простолюддя, а неможливе, бо спроби розвитку призведуть лише до творення нового незугарного варіанту російської мови. Відмінність буде хіба в уживанні сполучника «що» замість російського «что», — іронізує він.

Все інше буде невдалою копією російського. Чому копією? На це питання не шукайте скількинебудь чіткої й переконливої відповіді. Бо в свідомості автора рецензії діє не логіка, не факти, а чуттєва тенденція, імперіялістичне нутро. Для критика українська нація є немов злим демоном, і Добролюбов, здається, хоче запакувати цього духа в глибоку могилу і прибити осиковим кілком. Ось таке дістаните враження, коли без спеціального упередження, але

й без будь-якого піетизму ставлячись до Добролюбова, прочитаєте початок його рецензії на «Кобзар». І в дальшому бігові думок критика про «цілковиту народність» Шевченка слід бачити не лише спробу пристосування поетової творчості до соціальних концепцій «Современника». Дальший виклад у рецензії треба сприймати також і як розгорнену ілюстрацію до твердження про неможливість і непотрібність для української літератури виходу за межі «простонародности».

Цікаво відзначити, що тезу про «цілковиту народність» Шевченка піднесли всі російські політичні табори; революційні демократи, щоб пристосувати його творчість як зброю для своїх політичних завдань і збезцінити національно-творче значення «Кобзаря», ліберали й реакціонери — для прямої, часто незамаскованої боротьби проти духової спадщини поета.

Слідом за Добролюбовим за «цілком народнього» поета визнав Шевченка революційно-демократичний діяч М. Михайлов. Ліберал І. Тургенев з виразною ворожістю до поета малював у споминах його образ:

«У високий баранячий шапці на голові, в довгій темносірій чимарці із коміром з чорного смушку, Шевченко мав вигляд справжнього малороса, хохла; портрети, що залишилися після нього, дають взагалі вірне про нього уявлення. Читав Шевченко, я гадаю, дуже мало. . . а знав ще менше того».

А вже шаленою ненавистю до поета звучать слова російського патріота, кріпосника і ренегата України П. Мартоса; його висновок щодо Шевченка рішучо-лаконічний: «з хама не буде пана». І далі йде, сказати б, обґрунтування:

«Фізіологія людини дуже подібна до фізіології коняки. Порода багато значить! Дайте, яке хочете виховання мужикові, він буде вчений, навіть розумний і освічений, але чи знайдете ви в ньому ту делікатність почуттів, яка властива дворянству?!»

Розуміється, між трактуванням мужицькості Шевченка у Добролюбова і Мартоса різниця величезна, але і одно і друге є різними формами побороювання істотности духового комплексу українського генія; Мартосова форма боротьби виявилася найпримітивнішою і скоро пішла в забуття, тургенівська довго тяжила над образом нашого поета, а добролюбівська є зручним знарядом в руках большевицьких літературознавців.

І тепер надходить черга на розвінчання голосної теми — Шевченко і Чернишевський.

Для Чернишевського Шевченкова літературна творчість не ста-

ла об'єктом літературної аналізу. Натомість цей «коновод» російської демократії кілька разів залюбки використовує ім'я Шевченка чисто публіцистичним способом, «поглиблюючи» Добролюбова в тому напрямку, що в Шевченкові бачить передусім клясово-селянського поета. Посилаючись на авторитет нібито свідчень Шевченка, Чернишевський твердить, що для українського селянина і поміщика в принципі мають бути важливішими класові перегороди, аніж спільні національні завдання.

Сперечаючись з редакцією галицького «Слова», Чернишевський на користь своїй власній концепції творить фантастичну картину суспільних відносин у Галичині і приписує цю вигадку Шевченкові:

«Багато найможніших панів у Галичині — чисті русини. . . Нехай воно («Слово» — Ю. Б.) спитає у русинів, чи менше, ніж польські пани, брали повинностей ці русинські пани, чи більше від польських панів вони зробили поступок русинському народові, коротше кажучи, чи краще було русинському селянинові у русинського пана, ніж у польського? . . . Чули ми про це свідцтво від людини, ім'я якої дорогоцінне кожному малоросові, — від покійного Шевченка» (Шаблювський, Шевченко і російська революційна демократія, К. 1935, стор. 75).

Тут усе від початку до кінця вигадка. Не міг Шевченко, якби й мав розмови з Чернишевським, говорити про соціальні відносини в Галичині, які йому не були ближче відомі. Тим більше не міг він подавати цілком неправдивого твердження, що в Галичині є велика кількість найбагатших дідичів української національності.

Кілька витягів з писань родоначальника російського нігілізму — і у советському літературознавстві на цьому ґрунті фабрикуються теорія про «дружбу» Шевченка і Чернишевського, про плідотворні впливи останнього на першого. З погляду політичного таке трактування кінцевого етапу Шевченкового духового розвитку надзвичайно важливе для большевиків. Якби їм вдалося довести, що поет тісно зійшовся ідейно з Чернишевським, то це означало б, що автор «Кобзаря» наприкінці життя проміняв свою суверенно національну революційну поставу на інтернаціоналізм, під покришкою якого виявлялася суто російська революційно-політична діяльність гурту «Современника». І тому пускаються в хід всі засоби. Висвітлення «дружби двох демократів» вважається справою державної ваги. На її вивчення приділяються великі кошти. Мобілізуються зусилля вчених архіваріюсів, перерито всі архіви.

Спадщину Чернишевського вивчено в деталях. Широкі матеріали і коштовні видання дають повну уяву про його діяльність. В цих матеріалах бракує тільки одного: будь-якого виразного доказу, що Шевченко і Чернишевський бодай один раз мали якусь сер-

йозну розмову на принципові теми. Не знайдено взагалі жодного доказу зацікавленості з боку Шевченка особою Чернишевського, його духовим обличчям і його концепціями.

На цю тему списано вже гори паперу. Книжка Є. Шабліовського про це — «Шевченко і російська рев. демократія» — має 146 сторінок і все таки є лише купою цитат, що засвідчують безсилість автора і в такому докладнім викладі щось переконливо довести.

Найґрунтовнішою працею в цьому напрямку є книга Маріетти Шагінян «Шевченко», в якій висвітленню «зв'язків» двох діячів приділено 28 сторінок. Але і ця робота є також прикладом несумлінності. Проте авторка все таки кокетує з наукою, її аргументація має наукоподібний характер, і тому ми все таки спинимося на аналізі саме тих фактів, якими вона оперує.

Шагінян вказує на те, що Шевченко і Чернишевський мали змогу зустрічатися у Петербурзі 1858/59 рр. у мешканні Костомарова. В доказ наводить вона витяги із спогадів Мордовця («Літературно-Науков. Вісник», 1902, кн. VI). Але у Мордовця бачимо лише ось що: коли до кімнати Костомарова зайшов Чернишевський, Шевченко, не звертаючи на нього особливої уваги, ходив далі по кімнаті і наспівував «увесь вечір»: «Ой зійди, зійди, зіронько вечірняя».

З цієї байдужої зустрічі, описаної Мордовцем, видно, що обидва діячі вже були перед цим познайомлені. Але який характер носили їхні зустрічі? В своїй «Автобіографії» Костомаров пише, що в 1858 році у нього на квартирі збиралося вівтірками широке товариство петербурзьких літератів, серед приналежних до цього кола згадує і Шевченка та Чернишевського.

Однак це нічогосінько не дає для доказу їхніх ближчих зв'язків. Відвідувачами костомарівських вівтірків були люди різних переконань і національностей. Чернишевський поруч свого ідейного противника — ліберала Кавеліна. Ці зборища були, мабуть, тим вуликом, в якому кишіло людьми, що єдналися на ґрунті однаковості професій.

З Шевченком в ті часи був шапочно знайомий майже весь культурний Петербург. Серед цих знайомих міг бути і Чернишевський.

Маріетті Шагінян вдалося відшукати документ, з якого бачимо, що Шевченко один раз був у Чернишевського, але й тут немає ніяких доказів про близькість відносин.

У Чернишевського восени 1859 року оселилася його родичка Полінька Пипіна. В своєму листі додому від 22-го вересня 1859 року вона пише:

«Не дають закінчити лист, уже дванадцята година, проспали ми

нині. Сьогодні може будемо у Костомарова, знову побачу Шевченка, один раз уже бачила у нас. Він справді схожий на. . .»

Тут лист обірвано, і Шагінян продовжує: «Вся остання фраза («він справді схожий на») старанно, закарлючечками, викреслена, як роблять на листах, щоб не можна було прочитати. Але закарлючечки вицвіли і раніший текст уже вгадується оком». Шагінян не хоче лише сказати, який саме текст вгадується. Очевидно, їй незручно цей текст подати, бо він руйнував би ілюзію про близькість Шевченка і Чернишевського. Якщо Полінька продовження своєї фрази «старанно, закарлючечками» закреслила, то це значить, що далі розгорнене порівняння вона вважала за непристойне. Що б це мало бути? Ми знаємо, що тодішній солодкаво привітний, а по суті глибоко ворожий поетові Петербург назвав його «кабанюгою». Чи не це повторила Полінька? У всякім разі, в листі була якась непристойність на адресу Шевченка.

Цю непристойність Полінька не вигадала власним розумом, бо в тексті листа є слово «справді», яке свідчить, що дівчина лише приєднується до почутого нею погляду. Полінька була свіжою людиною в оточенні, вона щойно приїхала з Саратова. Чи могла вона почути непристойність з уст чужих, мало знайомих людей? Більш імовірно, що саме в родині Чернишевського були негативні, може глузливі порівняння на адресу Шевченка. Якщо міг Шевченко про найближчого співробітника Чернишевського, Некрасова, співредактора «Современника», казати, що «Некрасов не тільки не поет, а навіть віршороб незграбний», то чому не міг Чернишевський відплачуватися насмішкою; аджеж у світлі естетики Чернишевського Некрасов був поетом ідеальним.

З листа Поліньки виходило б, що Шевченко одвідав Чернишевського. Та Шевченко в Петербурзі відвідував дуже багатьох. Він був навіть у І. Тургенева. Але не зважаючи на роблено прихильні відгуки останнього про Шевченка, відгуки, якими фактично препаровано образ Тараса Григоровича, ніхто не пробує доводити дружби обох письменників. А Чернишевський, висловлюючися про Шевченка як про авторитет, також безпардонно перекручував Шевченкові погляди.

Шагінян твердить, що в альбомі О. С. Чернишевської Шевченко зробив шість малюнків олівцем. Підпису художника під цими малюнками немає. Пригадуємо, як навіть такий грубий фальсифікатор, як Шабліовський, довідавшись, що існують, нарешті, документальні докази для його улюбленої тези, полетів на Північ і... повернувся розчарований і кислий. У своїй книзі про цей доказ він лише згадав, не розводячись про це докладно, хоч мав для цього в своїй спеціальній праці «Шевченко і російська рев. демократія» досить місця.

І справді, ці альбомні малюнки нічого спільного з Шевченком не мають. Один з них вмістила Шагінян у своїй книзі. В манері малювання нічого схожого на Шевченка. Цей примітивний шкіц ніякому разі не міг належати олівцеві Шевченка.

Для характеристики «наукової» методи Шагінян візьмемо такий приклад. Зі спогадів Мікешина вона бере згадку, що у Шевченка в кімнаті на підлозі валялися «растерзанные» примірники «Современника». І вона робить коментар: «Растерзанные, то есть зачитанные» (стор. 244). Кожний, хто знає російську мову, погодиться, що «растерзанные» може означати з таким же правом «розідрані», подрані на папір, особливо якщо книжки валяються на підлозі.

Ми розглянули весь аксесуар доказів Шагінян, авторки, яка до тепер найповніше подала «документальний матеріал» до теми, що нас тут цікавить. Висновок з цього ясний — все таки немає нічого переконливого, щоб твердити про близькі стосунки Чернишевського і Шевченка.

* * *

— Все це добре, — скаже хтось із допитливих читачів, — але чому все таки Шевченко писав не лише українською, а й російською мовою?

Питання надзвичайно важливе, і відповідь на нього може бути переконливою тільки в тому разі, якщо ми дамо її в розгорненому вигляді і з охопленням основних джерел, що до такої відповіді подають матеріал.

Ми вже знаємо, як у вступі до «Гайдамаків» реагував Шевченко на поради Белінського й інших ревнителів російського імперіялізму писати по-російському. Такою ж є його нехоть до російської мови і в поемі «Сон» («У всякого своя доля»).

В устах зрусифікованого землячка (епізод ілюмінації Петербургу) російська мова сама по собі є стилістичним прийомом, вживання її характеризує царського льокая, як «каламаря мерзеньного», якого зі зневагою цурається поет. Поет знає російську мову, але підкреслює, що говорити нею не хоче. Потяг до цієї мови, сполучений з погордою до рідної, є переходом у стан ворога. В його очах петербурзькі бюрократи українського походження не щось інше, як паразити:

П'явки, п'явки! Може близько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови! . .
Україно, Україно!

Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач Вкраїно,
Бездітна вдовице!

Українська мова була для Шевченка невід'ємно інтимним елементом, частиною його істоти. Коли він у далекому засланні, в Новопетровській фортеці, приходив у «нормальний» душевний стан, тоді, як сам про це свідчить, він «забував» московські пісні і в душі його будилися українські народні мотиви (див.: Т. Шевченко, Собр. соч., М., 1949, т. V, стор. 102). Почувши на засланні незіпсовану українську вимову від свого нового товариша недолі, поет весь проймається радісним трепетом (там же, стор. 133).

В культивуванні української мови як літературної, досконалої й твердо спертої на власний народній ґрунт, Шевченко бачив одне з основних завдань сучасної йому української літератури. Звідси головню впливає його крайній негативізм до Г. С. Сковороди; «вінегретні» щодо мови пісні Сковороди викликали у Шевченка лише відразу (там же, т. IV, стор. 26). В спогадах П. Селецького («Киевская Старина», 1884 р.) є один дуже цікавий епізод. Селецький був на Різдвяних Святах з 1843 р. в Яготині, маєтку Репніних, саме тоді, коли там гостював і Шевченко. Селецького вважали тоді знавцем музики. Княжна В. М. Репніна, закохана в Шевченка, наштотхнула обох своїх гостей на ідею спільного творення опери. Лібретто мав написати Тарас Григорович. Сюжет вибрали з життя гетьмана Мазепи. Але після цього справа не пішла далі. Причиною було те, що поет волів мати оперу українською мовою, а образ Мазепи змальованим у позитивному пляні. На таке не хотів погодитися поміщик Селецький.

З цього не трудно зробити висновок: Шевченко боровся за повноцінну українську літературну мову, яка охоплювала б собою всі сфери духової діяльності народу.

І все таки український геній вважав за можливе і доцільне для себе писати російською мовою. Перші його кроки в цьому напрямку припадають на 1841 рік. Сама по собі ця «проба пера» пов'язана з бажанням дати відсіч своїм напасникам в російській літературній критиці. Поет поставив завданням довести, що його писання українською мовою не є ознакою невміння творити поросійськи, не є прикметою меншвартісності української мови: не через бездарність він віддає всі свої сили «мужицькій» мові, а з глибоких ідейних спонук. Начерки до драми «Никита Гайдай» були своєрідною полемікою, мали продемонструвати перед російським світом уміння поета писати по-російськи, показати оте його

«вмію, та не хочу». З тією ж метою 1842 року написав Шевченко поему «Слепая», а також десь у 1842 або 1843 «Тризну». «Щоб не казали москалі, що я їх язика не знаю», — зазначав він у листі до Г. Тарновського з приводу цих творів.

Але разом з тим Шевченко переживає болючі внутрішні вагання. Він не знає, чи добре зробив, написавши «Слепую» по-російськи, чи не є такий спосіб захисту своїх позицій виявом підсвідомого почуття національної меншевартності. В листі до Кухаренки від 30-го червня 1842 року виливає він ці свої розпачливі настрої самоодокору:

«Переписав 'Слепую' та й плачу над нею. Який мене чорт спіткав і за який гріх, що я оце сповідаюся кацапам черствим кацапським словом! Лихо, брате отамане! Йй Богу, лихо! Се правда, що опріч Бога і чорта в душі нашій є щось таке страшне, що аж холод іде по серцю, як хоч трошки його розкриєш... Що ж нам робити, отамане-брате? Прати проти рожна чи закопатися в землю? Дуже мені не хочеться друкувати 'Слепую'»...

І поет вирішив все таки не друкувати цього твору. Так за життя Шевченка «Слепая» і не вийшла друком. Тут виявилася величезна постава творця національного з голови до ніг. Не спускаймо ж з ока історичних обставин, в яких така постава зформувалася. Ця була доба, коли Шевченкові літературні сучасники з легким серцем перестрибували з одної мови на другу. Так робили і Гребінка і Квітка-Основ'яненко, і Костомаров — хіба всіх перерахуєш? Шевченко перший глибоко застановився: чи морально писати по-російськи навіть тоді, коли цим хочеш підняти авторитет свій, як творця вартостей української літератури. Написавши в 1843 році «Назара Стодолю» по-російськи, в наступному році він перекладає сам цю п'єсу на українську мову. Чи не знищив він власноручно російського тексту «Назара Стодоли»? На це питання певно відповіді літературознавство, мабуть, уже не здобуде. У всякі рази небавом по Шевченковій смерті серед його рукописів російського оригіналу «Назара Стодоли» вже не знайдено.

Однак, пишучи згадані твори російською мовою, Шевченко не тільки насичував їх наскрізь українським змістом. Він також обмежував себе в цих творах і щодо своїх антимосковських настроїв.

Мар'яна, героїня драматичного уривку «Никита Гайдай», захоплюється оповіданнями свого коханого про те,

Как Сагайдачный с казаками
Москву и Польшу воевал.

В цьому творі відчувається революційно-національний патос

Гетьманський післанець Микита і його Мар'яна живуть лише безмежною відданістю Україні. Їхнє взаємне кохання розпливається в могутнішому почутті, в любові до рідної країни. Закінчується уривок енергійними рядками, що звучать немов гімн:

Нет, запоем песню славы
На попелище роковом!
Огонь и кровь мы на расправу
В жилища вражды понесем!
И наши вопли, наши стоны
С их алчной яростью умрут.

Ці бойові рядки сприймалися сучасниками, як відгук на поневолення України Московією. Шевченко й російською мовою залишався небезпечним для Росії.

Поема «Слепая» є варіацією улюбленої Шевченкової теми покритки.

Національний бік трагедії покритки підкреслено ще виразніше, як у «Катерині»:

А летом дидыч молодой
В село приехал. Злые чары
Он из Московщины с собой
Привез, красавец, для меня.

Дуже образно і розчулено відбиває автор в цій поемі свою тугу за Україною. Згадуючи про красу українського осіннього полудня, поет звертається до української природи і просить у неї дозволу привітати її «чужими звуками». Його покритка співає псалом:

Кого рыдая призову я
Делить тоску, печаль мою?
В чужом краю кому, тоскуя
Родную песню пропою?

Суворі рядки псалму картають земляків за те, що вони рідного брата продали «иноплеменикам за злато». Здається, немає потреби розшифровувати, яких саме «иноплемеников» мається на увазі.

(Закінчення буде)

Ольга ВІТОШИНСЬКА

ШЕВЧЕНКОВА ПРОЗА

Усі ми знаємо Шевченка як нашого найбільшого національного поета. Проте його сучасники, читаючи «Кобзаря», — поза «Причинними» та «Тополями» не добавляли його визвольних ідей у пізніших його політичних поемах. Але ж бо Шевченко був не тільки поетом! Його співацькі й сценічні таланти тогочасники вважали розвагою, а до його малярських та скульптурних талантів не прив'язували великої ваги.

Що ж тоді говорити про його прозову творчість, яку українці й не старалися зрозуміти, чи й дослідити, покладаючися на злобну оцінку москалів! Вони ж бо орекли, що московська мова Шевченка — не літературна, а його прозові твори не мають цього селянського гумору Гоголя, яким вони забавлялися й розважалися.

Що Шевченко й не думав «забавляти» москалів своїми творами, а навпаки, викривав у них соціальну й національну несправедливість — цього вони й не припускали. Їх задовольняла його московська мова, хоч і недосконала.

Тому нам треба, у першу чергу, вияснити, чому Шевченко вибрав для своєї прози цю чужу, «кацапську» мову, — як висловився у листі до свого брата Вартоломія. У передмові до «Гайдамаків» Шевченко відповів глумливо москалям, які радили йому співати про «Матріюшу і Парашу»: «Спасибі за раду! Теплий кожух, тільки шкода — Не на мене шитий, А розумне ваше слово, — брехнею підбите!». Згодом, ще на волі, перед самим арештом він у своєму маніфесті до письменників заповідав таке: «А на москалів не вважайте, нехай собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, — й у нас народ і слово, а чие краще, нехай судять люди!».

На щастя, пізніші дослідники Шевченкової творчості зрозуміли причину цієї «захисної форми», та переклавши його прозу на українську мову — ствердили її велику літературну вартість. Найновіше видання на Заході «Повне видання 'Творів Тараса Шевченка' М. Денисюка»¹, зби́рало всі найкращі переклади цієї прози, серед яких знаходимо такі прізвища перекладачів, як Сергій Єфремов, Павло Зайцев, Роман Смаль-Стоцький, Дмитро Дорошенко та інші.

1. Повне видання «Твори Тараса Шевченка», Видавництво Миколи Денисюка, Чикаго, 1959 р.

Павло Зайцев цитує листа Костомарова до ніби-то «поступово-го» московського емігранта Герцена, в якому він описує московську розправу над Кирило-Методіївським Братством та її наслідки: «Після київської справи, — заборонені були всі твори покараних, і цензура та шпигунство почали страшно лютувати проти України. Не тільки українські книжки заборонено випускати в світ, (але) переслідувано навіть наукові статті про Україну, і навіть писані московською мовою» (кн. VI, стор. 299).

Таке діялося «на волі» в Україні! Але ж бо Шевченко опинився у Казахстані, засуджений і засланий за «образу маєстату» у поезії «Сон», де він висміяв не тільки царя і царицю, але й усю петербурзьку «знать», за що й помстився на ньому Микола Палкін, дописуючи до присуду дикунську фразу про заборону Шевченкові «писати й малювати».

Та чи міг Шевченко, навіть у смердячій солдатській казармі, не писати й не малювати? Він випусник Малярської академії? Не міг, то ж усупереч забороні Шевченко й далі творив свої палкі поезії, записуючи їх на клаптиках паперу та ховаючи перед обшуками «за халявами». Та крім поезій, Шевченко записував в пам'яті теж свої враження з подорожей, зустрічі з людьми, і різні події, що траплялися під час цих подорожей, які він відбував більше як кріпак та в'язень, а менше як вільна людина. З бігом років цих записок назбиралося так багато, що їх уже важко було ховати «за халявами», то ж Шевченко вирішив, додавши до них «любовні історії» та у невинній формі оповідань вислати до друку.

І тут саме виринала проблема мови. Якже ж можна було вислати ці українські оповідання поштою, коли всю посылку перевіряли жандарми? Та перевозити їх принагідним подорожнім було небезпечно з тієї самої причини. І тут же цей Шевченко, що у своїй сатиричній поемі «Сон», описав зустріч із «землячком» у Петербурзі так: «Та як же ти й гаварить не вмієш поздешньому?» — запитав його «землячок». «Говорить я вмію та не хочу!» — відповів йому Шевченко. Цей Шевченко, рад не рад, мусів перекласти свої записки московською мовою, та ще й підібравши собі псевдо «Кобзар Дармограй» — вислати їх до своїх приятелів на волі (Кн. XIII стор. 5).

Очевидно, ці московські переклади давалися Шевченкові важко. Ця чужа мова, не зважаючи на відповідь «землячкові», що він її знає, була дуже недосконала. Це ж була мова отих «грипсів», які передавали польською мовою наші політв'язні з польських тюрем, через злодіїв, що виходили на волю, і зовсім не старалися писати поправно. Оцю «грипсову» мову вживають ще й сьогодні наші борці за волю в Україні, пересилаючи деякі тексти московською мовою, а ми їх на Заході перекладаємо на рідну мову Шевченка.

На жаль, ця вимушена московська мова спричинила навіть у найближчих друзів Шевченка незрозуміння і байдужість до його прози. А через те, його рукописи мандрували від одного видавництва до другого, а то й губилися назавжди. Павло Зайцев подає причину: «Українські автографи Шевченка, — приятелі його зберігали як «святину», а московським не надавали ваги, навіть продавали їх у роздріб» (кн. VI, стор. 297)!

З цих причин, із 20-ти Шевченкових повістей, про які він згадував у листах, дійшло до нас тільки дев'ять. Про це теж пише П. Зайцев: «Через рік після смерті Шевченка, у часописі 'Основа' з'явилося оголошення... про продаж автографів 11-ти творів поета, написаних російською мовою... Можливо, що два з них хтось купив...». Це були: «Повість про безридного Петруся» та уривок драми без назви... Драгоманів, від польського письменника, Ігнатія Крашевського, роздобув копію оповідання «Княгиня» (кн. VI, стор. 297).

Академік Сергій Єфремов вияснює через що постали ці непорозуміння: «Рідко хто чув про 'Кобзаря Дармограя'. Рідко кого цікавили його твори! Про прозові твори Шевченка просто забули... І найближчі до Шевченка люди, а за ними й широка публіка, раз на завжди були вирішили, що... твори, писані московською мовою, не варті славного ймення його автора, а тому й на якусь пильнішу увагу не заслуговують» (кн. XIII стор. 79 і далі).

До такого наставлення до Шевченкової прози спричинилося ще й порівняння його з Гоголем, якого дехто ще й досі ставить поруч Шевченка! Коли Гоголь добровільно покинув Україну, щоб стати у Петербурзі «московським письменником», як його звуть у цілому світі, то Шевченка, навпаки, насильно проти його волі вивезли з України, засудили й заборонили йому писати взагалі. Недарма Шевченко, присвячуючи поезію «Гоголю», пише в ній: «Всі оглухли, похилились/ В кайданах — байдуже/ Ти смієшся, а я плачу...». Одначе їхні далші долі докорінно змінилися. Коли після десятирічних мук і поневірянь, Шевченко повернувся на волю у тріумфі, коли поклялися йому свої й чужі, то Гоголь, після всіх ласк, якими обсипали його москалі за його служіння їхній літературі, за його нехитрий селянський гумор із «ковбасою та чаркою», яким вони зачитувалися під загальний регіт, раптом попав у неласку. А сталося воно тоді, коли він цим своїм трудом спробував висміяти московських «Ревізорів» із їхніми «Мертвими душами»! Цього москалі йому не могли дарувати, хоч він підніс їхню вбогу літературу до європейського рівня. Вони зацькували його, згодом, до божевілья. Йому випала доля того «мурина, що зробив своє»...

А Шевченкова проза, якої, попри Гоголеві «Диканьки» і «Сорочинські ярмарки», — ніхто не хотів читати, поволі, дуже поволі,

починає викликати зацікавлення дослідників. Спершу серед москалів, які поза недбайливою московською мовою дошукувалися в них «нездолю композиції» та «занадто розтягтої акції», чи пак «не досить влучно зав'язаної інтриги», а то й злостили їх наче б то непотрібні «вставки». Чимало причинився до баламутства москаль Аксаков, який у листі до Шевченка дозволив собі на такий осуд: «Ваш гумор не веселий, а штука не завжди забавна» та подібні мудрагельства, які вказують на те, що саме хотіли бачити москалі в українській прозі: «ковбасу та чарку»! І такого бундючного невіглавства Аксакова вистачило для української інтелігенції, щоб вона прийняла його тезу наче б то Шевченкові повісті «не мають вартости»!

Це теж відмічує С. Єфремов: «По такому присуді, — справу з повістями. . . скінчено. . . І тільки через дві десятки літ, по смерті автора, залунали голоси про ті забуті твори в оцінках Костомарова, В. Горленка, М. Петрова та В. Огоновського, (і навіть) Пиніна». Усі ці прізвища, крім Пиніна, заслуговують на довір'я, бо вони не шукали у Шевченковій прозі «любовної історії», як їхні попередники, ні «ковбаси та чарки» — як москалі, але зуміли виловити з них такі вартості, що були наче б то «поза сюжетом» (кн. XIII стор. 79).

Заки перейти до розгляду Шевченкової прози, зупинимось ще на політичних обставинах часу Шевченка і Гоголя, про що пише у своїй книзі Петро Голубенко: «Культурна перевага України над Московією живила. . . (в українців) амбіції бути першими в російській державі, іти на службу в ній, і творити російську імперію 'по образу своєму'». . . (стор. 287). Але трохи далі читаємо про наслідки: «Всі ці обставини привели не тільки до поразки українського наступу, а й перетворили самих українських культуртрегерів у знаряддя русифікації України. . .»².

Наш дослідник, захопившись могутнім талантом Гоголя, не побачив у ньому пристосуванця, чи «культуртрегера», який чужою, московською мовою хотів «українізувати» Московію, тоді як Шевченко не вірив у такі безглузді «ідеї», і вживав їхню мову тільки як тактичний засіб: щоб не пропали його твори в їхній цензурі.

Шевченковий погляд на ці справи бачимо наглядно в поезії, яку він написав після повороту із заслання 1860 р. у Петербурзі. Її зачитував у Парижі під час «Шевченкового тижня» 1961 року чужинець, французький жид, Емануїл Райс, даючи високу оцінку Шевченковій творчості, якою, як він висловився: «Шевченко випередив західний модернізм бодай на 50 років!». Ця поезія відповідає гостро цим нашим «культуртрегерам»:

2. Петро Голубенко: «Україна і Росія у світлі культурних взаємин», вид. Науково-дослідний Інститут ім. О. Ольжича й «Українське слово», Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1987 р.

Якось-то йдучи вночі
Понад Невобу та, йдучи,
Міркую сам таки з собою:
«Як би то, думаю, як би
Не похилилися раби,
То не стояло б над Невобу
Оцих осквернених палат, . . .

Серед таких історичних обставин тим виразніше кидається в очі літературна й історична вартість Шевченкових повістей, яких тодішні читачі не вміли доцінити, бо піддалися фальшивій негативній оцінці москалів. Обговорити їх усі у цьому короткому нарисі ніяк не вдасться. Проте варта навести декілька уривків, які продемонструють не «хиби», «помилки» чи інші «недоліки», яких дошукувалися доморослі критики, але навпаки: з них зразу видно буде всі достоїнства Шевченкової прози.

У «Повному виданні» М. Денисюка маємо список тих 9-ти оповідань і повістей Шевченка, які до нас дійшли. Це: «Наймичка», «Варнак», «Княгиня», «Музика», «Нещасний», «Капітанша», «Близнюки», «Маляр» і «Мандрівка з приємністю й не без моралі», та окремо «Щоденник». Вони, всупереч оцінкам невігласів-критиків, наглядно проявляють Шевченковий дотепний стиль, як і його енциклопедичну обізнаність з європейською культурою.

Візьмімо, наприклад, Шевченкову модерну повість-репортаж «Мандрівка з приємністю та й не без моралі», сама назва якої вказує на репортерський характер повісті. Цього й не зрозумів Аксакоф, бо у Пошехонії ще тоді ніхто репортажів не писав. І всупереч його твердженням, ми знаходимо в ній образовість, жвавість, легкість та вміння описувати події й людей, а все це з чудовим гумором та доброю дозою іронії — найціннішою прикметою мистецьких творів. Ось як Шевченко вміє розказувати:

«При тій нагоді, я міг би вам змалювати білоцерківський, жидівський, заїзд, із усіми брудними подробицями. Але манера флямандського малярства — мені не далася, а тут вона необхідна. Зазначу поперше, що ніхто не вийшов нас зустрічати. . . Але причиною тому могла бути темна непогідна ніч, — причина слухна й для найодважнішого жидовина! Подруге, видряпавшись якось по слизьких сходах до темного коридору, я спіткнувся об щось залізне, та так, що трохи собі лоба не розтяв. Ранком уже я побачив, що це були ресори з-під якогось повозу. Таке було моє вшестя до гостинної юдейської господи. У кімнаті вже зустрів мене жид, досить пристойний з виду, поміг мені стягнути з плечей наскрізь промоклу 'непромокальну' шинелю, і принижено запитав:

— Що пан зволять?

— Чаю та кімнату, — відповів я.

— Зараз, — сказав жид і зник за дверми.

Дожидаючи того жидівського 'зараз', я грівся і розминався, походяючи взад і вперед по хаті... Перед скринєю я зупинився і... побачив — щоб ви гадали? Книгу!...».

Як бачимо, опис події короткий і дотепний. Та ось інший уривок, теж дуже оригінальний, яким міг би повелечатися будь-який Стендаль, чи Олександр Дюма:

«Містечко Лисянка має велике значення в історії України. Це батьківщина Михайла Хмеля, батька славного Зиновія-Богдана Хмельницького. Та ще вславилася вона, — коли вірити тутешнім дідам, своєю незгіршою за сицилійську, 'вечірнею', що її відправляв тут ляхам і жидам Максим Залізняк року 1768-го. Та не тільки Лисянка, а кожне село, кожний клаптик землі в Україні буде славний... У цьому мої покійні земляки ні трохи уступали якій хочете європейській нації, а року 1768-го перевершили 'Вартоломіївську ніч' і навіть — 'французьку революцію'!»....

Тут, як бачимо, крім легкого стилю при описі трагічних подій, слідне Шевченкове обізнання з історією Європи. А далі, в цій же повісті, але в іншому ракурсі, розказана історія з Шевченковим джурою-лакеєм Тимошем у формі майже анекдоти:

Треба мені було поїхати до Кам'янця на Поділлі, то й Трохима взяв зі собою, а щоб він не байдикував по дорозі, я дав йому чистий зшиток і звелів записувати все, що трапиться в дорозі, починаючи від назов поштових станцій, сіл, міст і річок. Я був задоволений своєю вигадкою. Але хто прогляне видющим оком непростоглядну темряву майбутнього? — зідхаючи мусів я собі сказати пізніше...

— Покажи мені свій зшиток, — сказав я Трохимові, — подивлюся, що ти там понаписував.

Він вийняв із кишені заяложений зшиток, і задоволений зі себе, подав мені свій твір. Рукопис починався так: 'У досвіта ми виїхали з Києва і на десятій верстві, перед повітовою коршмою зупинилися, казали горбатову шинкареві подати чарку цитринівки, шматок бублика, і рушили далі. Того ж дня і години, — станція Віта. Поки запрягали коні, я сидів на валізці, а вони (тобто я) сиділи на ганку, пили слив'янку і з кучерявою жидівочкою жартували...'

— Ти занадто вдаєшся у подробиці! — сказав я йому, повертаючи зшиток... З того часу я вже не примушую Трохима вести подорожні записки» (кн. VI, стор. 198).

Якщо москалям типу Аксакова чи Белінського такі жарти у Шевченка не подобалися, то це їхня справа. Але назвати такі епізоди «м'яливими», чи «розтяглими», могли тільки невігласи або

злобні горе-критики. Та ось у цій же «Мандрівці» маємо дотепний опис «пісного обіду»:

«Пісний обід, а особливо пісний борщ, якого навряд чи колись їв — навіть великий знавець і винахідник борщів, гетьман Скоропадський, — так на мене вплинув, що я, прокинувшись після цього 'пісного обіду', — ще бодай зо дві години крижем лежав. Сам Люкул не виказав би такого завзяття. Лїнь пальцем поворохнути! Почуваю, що сутеніє вже в хаті, а лїнь у вікно поглянути. Так обсісти чоловіка може вона тільки на сцені, та й то після 'пісного обіду'» (кн. VI стор. 189).

Про таку побутову річ як обід в українському селі, — звичайно перед колективізацією, — кожен може написати жартівливим тоном. Але про нашого філософа, Григора Сковороду — всі пишуть поважно. Але Шевченко, що докоряв йому за «книжну мову», прихильно згадав його при описі науки у Києво-Могилянській Академії, у своїй повісті «Близнята» (кн. VIII, стор. 5):

«Хлопець. . . на десятому році свого життя, легко читав Давида, Гомера і Горація, а на одинадцятому прочитав директорів вірші, написані спудеями чотирьох мовами 'На пошану Митрополита Серапіона'. Минав йому п'ятнадцятий рік, як батько просив приятеля свого, філософа Сковороду, показати своєму улюбленцеві — початки музики. Філософ, не гаючися прийшов до Переяслава, разом зі своїми нерозлучними друзями: сопілкою і собакою, і з успіхом почав навчати хлопця 'милословності'. Наука йшла добре й не більше як за рік вони виспівували різні канти і дуети, а на ім'янини. . . учневого батька. . . проспівали вони в супроводі гуслів сатиричну пісню, що починалася так:

'Всякому городу нрав і права,
Всяка імієт свій ум голова. . .'

Як відомо, цю Сковородинську пісню використав згодом автор «Енеїди» Іван Котляревський для своєї оперети «Наталка Полтавка». Її там співає Возьний з Харкова.

Дуже цікавий спосіб писання Шевченка маємо в іншому епізоді повісті «Близнята», де він визначає своє літературне «вірую»:

«Унікаючи оригінальності, якою так люблять пишатися повістярі наших днів, що возлюбили. . . потворні французькі повісті, навипередки їх наслідують і. . . вірять, що вони оригінальніші за самого півбога Олександра Дюма! Блажен, хто вірує! Я, Хома невірний, розпочну 'старими словами' повість мою так: спочатку опишу докладно місце. . . потім опишу дієві особи, їх хатній побут, характери, звички, хиби й чесноти, а далі вже по спроможі перейду до самої дії. . . Це добра манера, а добре, як то кажуть, не старіється — за винятком гарненької красуні, яка на лихо, в'яне передчасно. . .» (кн. VIII стор. 14).

Та накресливши собі такий плян, Шевченко зовсім його не тримався. А це вказує на те, що він не був заскоружлим догматиком, і навпаки: міняв свій плян залежно від мистецького задуму. Про це свідчить одна з найкращих його повістей «*Маляр*» (у московській версії — «*Художник*»). У своїй повісті Шевченко послужився дуже оригінальною манерою, якої не знали в тодішній Московії, тому й сприймали як якусь невидальщину, а то й велику «помилку». Вона оригінальна своєю цікавою композицією: у ній автор, Шевченко, говорить у першій особі, але частину своєї розповіді вкладає в уста маляра Сошенка, який розповідає про нього, про... Шевченка! А крім того, вся повість усіяна критичними думками про літературу, малярство, музику, науку. З цих зауважень Шевченко творить цілі есеї, якими забігає далеко наперед — аж у наші часи, коли такі повісті-есеї — звичайна річ. Ось, наприклад, зразки його золотих думок про московську скульптуру:

«Я ніколи, — говорить Сошенко-Шевченко, — як мені траплялося бувати у Літньому саду (в Петербурзі), не зупинявся в жадній з алей 'оздоблених' мармуровими статуями. На мене ці статуї робили найгірше враження, особливо огидний Сатурн, що жере таку ж огидну, як він сам, дитину... Я завжди оминав цих незугарних богинь і богів, як і пародію на Аполона Бельведерського... Тут було все, що знекращує цей сад: від 'солодко' усміхнених богинь, до обридливих Геракліта і Пракліта...» (кн. VI стор. 11).

Як бачимо, вже як студент Малярської Академії, Шевченко вмів відрізнити справжнє мистецтво від московської халтури, а це завдяки пильному студіюванню грецької мітології, поза академічними викладами. Варто ще зачитувати з тієї ж повісті це місце, де найбільше позначилася містифікація з підміною осіб — Сошенка і Шевченка:

«Після макаронів, естуфади і лякріма крісті, компанія вирушила на біржу, а ми, себто я, Губер і Карло Великий (так звали студенти Брюллова — О.В.) — пішли до театру. Дожидajući увертюри, я милувався творами мого протеже. (Це говорить наче б то Сошенко про Шевченка, якого він представив Брюллову — О.В.) До всіх орнаментів та арабесків... пляфону Великого театру, — рисунки зробив він (Шевченко)... Про це розповів мені не він сам, і не його честолюбивий хазяїн (Ширяєв), а механік Карташов, що постійно бував при роботах і щоранку частував мого протеже чаєм...» (кн. VI. стор. 25).

Далі слідує дотепні спостереження про театральну публіку та зустріч із акторами:

«За кулісами вже роїлась юрба приклонників, що складалась переважно з поважних лисин, окулярів і біноклів. До них примостились і ми... Боже! Що ми там побачили! Пурхлива, легенька як зефір, чарівниця, лежала у вольтерівському кріслі з роззявле-

ним ротом. . . а по лиці, як вода весною, — текли мутні струмки, змішані з потом, з білилами та румянилами. . . 'Тидко'! — сказав Карло Великий і подався назад, я за ним, а бідний Губер. . . Скінчивши саме відповідний до моменту комплімент, і зголошуючи прізвище Брюллова, оглянувся навколо, а Брюллов зник. Не знаю, як Губер виплутався з цієї халепи!.. ». (стор. 26).

Таких дотепних місць можна б цитувати з кожної сторінки знаменитої повісті «*Маляр*», написаної потайки на засланні 1856 року. Неменше дотепно записував Шевченко все бачене і почуте, у своєму «*Щоденнику*» («*Журналі*»), вже після звільнення, — під час довгої подорожі кораблем до Петербурга. Там теж читаємо його глибокі думки про європейських письменників, мистців та філософів, а все це у легкій і подекуди насмішкуватій формі, зокрема щодо тих, які на пошану не заслуговували. Найбільше цікавили його питання естетики, як і пристало поетові й маляреві, що й відбилися у розмовах із приятелями — польськими засланцями. Ось цей епізод:

«Читаю заголовок. І що ж я прочитав? — 'Естетика, чилі умніцтво пенкне' (Естетика або ж знання прекрасного) — Карла Лібельта» (кн. IX. стор. 53). «У поганому настрою зажуреної душі згадав я про 'Умніцтво пенкне' Лібельта і почав жувати: жорстко, кисло, нудно. Справжній німецький суп-вассер! То й сховав його у дорожню торбу» (стор. 62). А далі розмова з поляками: «Пили ми з Фіялковським, під вербою, чай і цитринівку, та навмання прочитали кілька уривків з Лібельта, і ствердили, що такі книги пишуть для арештантів, яким навіть Біблії не дають читати». А далі розмова у більшому гурті: «Куліх. . . звернувся до мене з запитанням, як мені подобається книжка, що він мені приніс з Уральського. . . На це Фіялковський страшенно зареготався і назвав Лібельта звичайним дурнем за те, що він написав таку книгу, Пшевлоцького за те, що він купив цю книгу, а Куліха дубельтовим дурнем за те, що він 500 верстов цю безглузду важену книжку ніс на своїх плечах!» (кн. IX. стор. 89-90).

Цих кілька цитат, що їх ми навели із безлічі інших неменше цікавих — вказують зайвий раз не тільки на високу Шевченкову самоосвіту, всебічне знання і вміння влучно і дотепно передати все побачене чи прочитане, але й на дуже модерний його підхід до питань світової культури. Тому дуже дивно було нам слухати в Парижі доповіді молодого професора з України, з чернівецького університету, якому москалі впоїли протилежні до фактів фальсифікати про Шевченка. Він повторяв як папугай про «прихильність» Добролюбова і Белінського до Шевченка, всупереч висловам цього останнього про «туполобість» та «простонародність», що мало означати «примітивізм» Шевченка! Що ж до інших Шевченкових приятелів, то доповідач назвав тільки москалів та

українських селян. Натомість він зовсім промовчав найкращих Шевченкових приятелів — українських інтелігентів і землевласників. У їхніх багатих палатах знаходилися великі книгозбірні зі справжніми книжковими скарбами, якими Шевченко залюбки зачитувався. Нагоду для цього дала йому подорож по Україні в отих славних, але коротких «трьох літах» 1843-1846, коли він створив свої найкращі історично-політичні поеми. Оце його тодішнє начитання відбилося теж згодом у його прозовій творчості³.

Великі письменницькі досягнення Тараса Шевченка студіювали наші критики й літературознавці різних часів й обабіч границі, що розділювала дві вітки українського народу. Упорядники *«Повного видання»* вибрали з них найкращі й умістили їх у XIII томі. Серед них маємо такі імена, як Панько Куліш, Іван Франко, Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Микола Глобенко та ін. Серед них декілька підсовєтських, яких редактори мусіли відчистити від московського намулу. Усі вони ставили Шевченкову поезію в один ряд, а навіть понад найкращими поетами світу, як Данте, Байрон, Гете, Гюго та ін. Шевченкову прозу вони прирівнювали до творів Олександра Дюма, Стендаля, Валтер Скота. У Шевченковому малярстві віднаходили подібну до Рембрандтової манеру «світла-тіні». Шевченкову психіку розглядали з погляду модерної психології, підкреслюючи його надзвичайний особистий чар, яким він захоплював однаково чоловіків і жінок, приятелів і навіть ворогів. Політичний профіль поета простудіювали вони від розправи над Кирило-Методіївським Братством, аж до останніх днів Тараса Шевченка. І врешті, вони докладно викрили всілякі навіювання москалів щодо Шевченкової геніяльності: — применшуючи її, та перекручуючи його твори⁴.

Висновок із усього сказаного: в особі Тараса Шевченка маємо не тільки найкращого поета і пророка, але й глибокого мислителя, всебічно обдарованого інтелігента, і дуже модерного письменника, який у половині XIX століття написав так, як наші сучасники, — на переломі XXI століття⁵!

3. Проф. Микола Павлюк, у залі Бібліотеки С. Петлюри в Парижі.

4. Василь Барка: *«Правда Кобзаря»*, вид. «Пролог», Нью-Йорк 1961. (Зокрема уступ: «Москалізм — як перший ворог», стор. 8, 33 і далі).

5. Слід додати, що в українських та французьких бібліотеках Парижу знаходяться твори та праці різних авторів про Шевченка, як теж переклади деяких його творів. Гляди: Аркадій Жуковський: *«Шевченкіана в Бібліотеках Парижу»*, видання НТШ, Париж 1961 р.

Поезії

Леонід ПОЛТАВА

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПОЕМА

(Закінчення, 2)

Естонські солдати

Гуде нестримний атому прибій
В Чорнобилі, приреченім на страту.
Вже й армію погнали в бій —
Вам без війни вмирать, солдати!

Четвертий реактор — реактор смерти,
Киньте й мільйони — готов пожерти.
На тисячу літ — смертельний слід.
На тисячу літ.

З Естонії женуть солдат,
А понад ними — рускій мат:
— Да вы не овцы, а бойцы!
Эх, колотили мы вас мало!² —

Естонські хлопці гордо стали:
— Туди? У смерть? — не підем, ні! —
Димлять покручені метали
У атомовій порохні.
— Людей спасати ми готові! —
— Здесь нет людей! Уже й коровы
Подохли! — То не підем, ні! —
А комісар, лют аж до сказу:
— Ах ты, балтийская зараза! —
Махнув рукою, grimнув стріл —
І на землі дванадцять тіл,
Твоїх, Прибалтико, синів,
Що не доснили віщих снів!
Так і лишили їх, без гробу...³

Лежить, вмираючи, Чорнобиль.

Ярмарок смерти

Барвистий ярмарок — десятки тисяч лиць.
 Але чому ж прихований гаями?
 З трьох областей зігнали молодичь,
 Нехай забудуть слово «Мама»:
 Їх тут каструють — тягнуть із утроби
 Дітей, ще не померлих від хвороби.⁴
 Це ти, нестримний атоме всесущий,
 Сюди зігнав красу моїх земель! . .

Ще травень, а жовтіють пуці
 І білотрав'я, наче хмель,
 Все обвиває, ближче й вужче:
 Нема дітей — немає й лиць
 У цих вродливих молодичь:
 Добився кат нових руїн —
 На тридцять тисяч менше Україн!

Хоча гнилі канали і Байкали —
 Жінок, старих і діток катували,
 І так дійшли до рік і до озер,
 Вже й нашу рідну землю згвалтували!

Ще світ живий,
 А кажуть — вже помер.

Життерадісний «Артек»

«Артек»⁵ красується над морем,
 Дитячий палац (від царів).
 Сюди з Америки Рейнборов,⁶
 Пан-журналіст сюди забрів.
 «Чорнобиль!» — рвуться мислі роем,
 «Серж! Серж!» — поміж дітей блука:
 Це він маленького героя,
 Це він шукає Сергійка.
 Знайшов — і захитався світ:
 У десять літ —
 Столітній дід
 Стояв перед поблідлим паном:

Лице таке, що страх і жуть,
А рученята — голі рани,
Які повік не заживуть!

Півколом діти: — І у мене,
І в мене ось, і в мене теж. . . —
Те чорне все, те аж зелене,
Те без волосся від пожеж,
Від атомових. . .
Пан Рейнборов
Не уявляв такого горя
(Хай не повториться ніде!),
Поцілував у личко-рану
І вийшов звідти, наче п'яний,
Відчув: ще мить — і упаде.

До «Артеку» і картка прийшла від Надії
(Піонерки, що виніс тоді із біди):
«Я ніколи тебе не покину, Сергію,
А до Бога молитися
Буду завжди».

Саркофаг

Яка це радість — дощ живий, непогамовний,
Він гомону життя, самого щастя повний!
Дніпро повніє, Прип'ять і Десна,
Радіє Білорусь, і наша сторона,
І раптом радіо — щось майже детективне:
«Не стійте під дощем!
Він радіоактивний!»

А хмари линуць чорним гайворонням,
На Балтику, на Швецію пливуть.
І далі все неначе іспросоння:
«Худоба гине! Квіти не цвітуть!
У Польщі горе, і швайцарські гори
З Чорнобиля вже покриває порох». . .

І ждуть народи нових лих,
І страшно вже себе самих.

Росте й росте нагробник-саркофаг,
Везуть, везуть бетони і заліза.
А над Чорнобилем і далі сизо.

Як зупинити атомовий сказ,
Коли взялися зруйнувати
Основу всіх основ
(Яка повіки житиме й без нас!) —
Наш життєдайний атом?!

Земля стояла на землі,
Як пам'ятник на п'єдесталі,
Але схитнули, розхитали,
«Нового щастя ковалі» —
Землі немає місця на землі!

А може в тій картці є наша надія
(Від піонерки, що вирвав з біди):
«Я ніколи тебе не покину, Сергію,
А до Бога молитися
Буду завжди».

Липень 1988 р., Америка
(«Верховина», Глен Спей, Н.-Й.

Примітки:

2. Російська мова: «Та ви не вівці, а вояки! Ех, замало ми вас били!»
3. Автентична подія, за повідомленням Ассошіейтед Прес, 1986 р.
4. Автентична подія, за повідомленням АП, 1986 р.
5. «Артек» — всесоюзний піонерський табір над Чорним морем.
6. Патрік Рейнборов, журналіст, автор статті «Діти з Чорнобиля», у журналі «Ледіс Говм ернал», ховтень 1986 р.

З дому неволі

НЕВИГОЛОШЕНЕ СЛОВО ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА
ПІДГОТОВЛЕНЕ ДЛЯ ВИСТУПУ НА УСТАНОВЧІЙ
КОНФЕРЕНЦІЇ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В КИЄВІ 12 ЛЮТОГО, 1989 РОКУ

(УЦІС) Уявляю сьогодні Шевченка в цій залі: зніжковілий від атмосфери полинної еuforia він напучує Вас у дорогу євангельськими словами: «Оце посилаю Вас, як овець, між вовки. Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки». І ще раз нагадую наполегливо своїми словами: «І зберігати лет орла, і серце чистої голубки».

Дерті життям, гартовані в чергах, гнані й переслідувані захисники рідного слова, може, зроду не бачили того орла, — навколо то каркають чорні ворони, то цвірінькають щось сіренькі горобці. . . А тут загиб, який вимагає творити диво: перемагати вовків ідесь набиратись мудрости — чи не в цьому Вавилоні дурнів, хапуг і банкрутів. . . а тут недосяжний етичний ідеал — високий над дріб'язком світу лет і, наче зовсім беззахисна, сила чистоти.

Але подумаймося: у нас зовсім нема іншої зброї крім моральної. Якщо не будемо вищі морально, нас і не помітять.

Якщо будемо штовхатись ліктями на чужому ярмарку, проти нашого одного знайдеться сто.

Якщо будемо слугуватись лукавим і неправдивим словом, у них знайдеться з тисяча слів.

Ми можемо перемагати тільки тією силою, якої у них нема. Силою білої ворони, яка не каркає і не краде. До того ж спадщину нашу — віру батьків, пісню матері про правду і волю, сторінки нашої святої боротьби за правду — цієї спадщини лукавим і розтлінним словом не підтримаєш. Тільки здрибниш і розгубиш суть.

Але огляньмося ширше і втішмося: Людство взагалі не мало більшої сили за моральну. Хіба не завела у ганьбу з тюрмами голодних і гнаних індіців найсильнішої імперії 20-го віку? І навіпаки: що дала Гітлерові блискуче організована мілітарна сила, позбавлена моралі? До чого призвела нечувана в історії організація насильства над людиною, над совістю, над святинею, названа сталінським сонцем?

Вершини світової історії — це чудеса високої святої віри, яка «гори ворухить». Феномен Шевченка — це і є породження тієї віри.

Але вернімося до холодної вулиці за порогом цього будинку... Там ніхто і не говорить про перебудову, там свище маховик задальної машини, заведений сильною волею Сталіна, створений волею російських царів. Все вдосконалюється, та на своєму посту стоїть гоголівський Держиморда. Він «підтримує порядок», а нині він і керує демократією. Як у відомому анекдоті: Темної ночі вискакує маленький злидень, підходить до вас і голосно випрошує: «Дядя, дай шубу!...» — «Ти що, малий, як так можна!» Але вмить виростає біля злидня держиморда і ще пару тіней. Хапають вас за руку і урезонюють добре поставленим голосом наставників: «Ты что, старик, — за чем глушиш маленьких, в нас гласность! За чем бежать малыша? Он же просит как человека! Вот и отдай ему, чего просит!» Вас пограбованого, роздягненого, держиморда ще й присоромлює навздогін: «Вот нельзя с вами по человечески, по культурному, да еще требуете свободы!...»

Держиморду посадили сталіні, брежневи на нашу мову, на культуру, на освіту — як собаку на сіно. Воно йому те осоружне сіно у печінках сидить: але з тих пір собаку із сіна ніхто не знімав — і він потроху гарчить на вічно голодних тяглових коней та дійних корів. Нині він ніби не кусається, але гарчить. Він сам собі засмердівся, і те сіно засмерділося під ним, але він: «при исполнении служебных, как его...»

У нього є своя сучасна ідеологія міщанина-споживача. Держиморда завжди ладнав з міщанином і мовою обивателю цюкував: «А еще шляпу носиш — интеллигенция!» Від імені українських робітників він вигукував: «Кому нужна украинская мова кроме писателям?» А в замкненому кабінеті держиморда насаджував демократію кулаком: «Гости нашего города не поймут: 'Станция Хрещатик' нада понятным языком 'Станция Крещатик', и не 'Станция Жовтнева', а 'Станция Жовтневая', так будет справедливо!»

У міщанина нема ні культури, ні освіти, ні поваги. Його і не садовили б на культуру, як би він розумів і поважав її. Потрібний був «железный свой человек, обладающий классовым чутьем». Ніхто не мав такого нюху на те, куди вітер віє та негласні вказівки зверху, — кого кусати, а кого лизати, — ніхто не виявляв такої готовності топтати закон, схопити за горло, догідливо вгадати вказівку і першому кинутись кусати... Той самий Щедринський-Ябеда став опорою сталінсько-брежневського режиму: переступ закону і моралі він підніс до особливої доблесті й за те користувався особливим довірям. Він дуже побивав на те:

«Щоб вище стати — коло самих. . .
може вдарять,
або дулю дати благоволять,
хоч маленьку,
хоч пів дулі. . .»

(Шевченко. Сон)

Ця «пів дуля» була на вагу золота — інформація з перших рук. Цією інформацією він міг переступити навіть через голови вищих начальників — простаків, коли ті посилялись на право. В документах з'їздів ще при Леніні цю категорію керівних міщан, що становила більшість, називали «партійним болотом».

В українському питанні не треба було мати тонкого нюху — вистачало того нюху, з яким держиморда прийшов від царату. Там самий вияв національної свідомости був достатній для криміналу. Ультрареволюційність Скрипника не могла пом'якшити йому вини національної самосвідомости. Вожді більше довіряли не-українцям — гарантованим від національного болю (аби тільки володіли мовою), але особливо цінили національно індеферентного, позбавленого національної гідности хохла. Він дістав еталон лояльності, яку підтверджував національним зреченням своїх дітей і змішаним шлюбом. . .

За таких умов українізація проводилася силами казенними — зверху, а після неї виявлений національно пробуджений елемент передався на розгляд ГПУ. Зрозуміло, що прислані, або підібрані «на культуру» посадові особи мали передусім функції нагляду, а не стимуляції розвитку української культури. В результаті їхнього плянового піклування було заглушено всі живі паростки й спалахи української духовости по селах і містах. За те організовувались формально на неї ансамблі — за дрібниці.

Державна мудрість забезпечила плянове відмирання нації і людини. Можна повиписувати про людське око всілякі права, але виплеканий тиск духовно глухого національно індеферентного хохла навіть і не подумав тими правами скористатись, особливо в атмосфері страху. Він знав, що зрада дає йому мандат довіри і — маланчуки. . . Але справа в тому, що плянове відмирання культури убивчо зачепило корінь нації. Хто ж буде робити на трудодні, коли умре нація? Мертві зони — не тільки Чорнобиль — означали і смерть для бюрократичної номенклатури. . . Хто сіє смерть, той і жне смерть. Далі йти нікуди. Можна тільки дивуватися, що В. Щербицький цього досі не розуміє, і посилає Л. Кравчука цинічно втовкмачувати письменникам, що колгоспники й робітники вже

чотири роки перебудовуються, при чому навіть не натякнувши, що ЦК КПУ теж перебудовується. . . Вони так звикли ховатися за спину робітників і колгоспників, що думають там заховатися від катастрофи, яку наближували й наближують. У полоні власних стереотипів вони не можуть зрозуміти тривожних закликів М. Горбачова, і все ще думають, що можна ще раз грати вже закінчену комедію в погорілому театрі.

Можна тільки дивуватись, що вони зубами тримаються затягнення мертвої стандартизації, русифікації й не знімають посаджених для цієї мети собак на сіні та явно збираються ще раз повторювати старе.

Нове мислення висуває людський фактор — пробує відродити людину й вхопитися за живу, повнокровну людину — може, виживе. Нині нас усіх еднає одно слово — жити. Вижити хоче й черепаха, й скорпіон, і особливо забруднена річка. Вижити в атмосфері, занечищеній у всіх вимірах. Наша калічена, цькована і гнана українська мова — це живе свічадо нашої природи, наших багатств, нашого сільського господарства, нашої промисловости й нашої культури.

Пересихають наші ріки, пересихають джерела, замулюється й пересихає з правіку дзвінкий потік нашої мови. Її замінює нині каламутний стічний рів, запах якого може стерпіти людина тільки під градусом. . . Така людина — не господар. Хто ж буде господар на вцілілих рештках нашої землі? Той, хто усвідомлює, що треба зупинити всіляке вбивство, зупинити вбивць і пояснити їм: Ваше ремесло скінчилось. Корабель тоне. Давайте оживляти недобитки. . . Може разом, спільними силами ще врятуємось. Єднаймося зусиллями. Народний Рух України за Перебудову — це Вам як доля, що стукає в двері. Правда, кожне з цих слів важко вимовити устами, які звикли геноцид 1933-го називати недородом, катастрофу з 26-го квітня 1986 року аварією на реакторі, а конвульсійний зойк під молотом русифікації — розквітом національних культур. Ви знаєте тільки РУХ витягнутої руки — на знак постійного схвалення. Але цей РУХ під вашим мудрим керівництвом підвів до ями на краю прірви. Зараз потрібна вже народня мудрість, щоб вилізти з ями, — а для цього потрібно, щоб розв'язати народові руки й уста. Як не протестуйте, іншого вибору нема. Як не хапайтесь за старі прийоми, віз іде вперед. За «чотири роки перебудови» ви ще не познімали замки з порожніх приміщень ключів і не допустили народу ні до мікрофону ні до газети. Ви ще не познімали церберів, що сидять біля наших живих джерел. Ви ще не задовольнили найскромніших бажань батьків: відкрити їм на рідній землі рідну школу і дитячий садок. Ви ще досі не задумались в русифікованих українських містах і селах зняти дис-

кримінаційний закон про 15% надбавки вчителям російської мови. Ви ж по суті дотримуетесь цієї демократії, яку в Орвеля встановлено на свинячій фермі: «Всі рівні, але є рівніші. . .»

Ви ж не поновили на роботі вигнаних за те, «щоб не були такі ми розумними. . .», й не потривожили тих, що не на своєму місці. Ви ж вузлове питання, що робити з масою бездуховної молоді, яка котиться по похилій і проходить найстрашнішу школу злочинності в таборах, все ще вирішуєте на негативній основі в сталінському дусі: воєнно-патріотичне виховання, пильне відмежування від впливу церкви, національної традиції та ідеологічних захоплень у неформальних об'єднаннях. . . Перегляньте свої портфелі зі скаргами, де і є той вантаж, що прискорює затоплення корабля, на якому живете. Чи Ви настільки невіруючі, що не вірите до останньої секунди?

На вашому місці я підтримав би учительку з Бердянська, яка пропонувала на два тижні помінятися кріслами з міністром освіти Фоменком. Тільки коли вже мінятися, то на зовсім. Без ентузіязму таких вчительок нам не вижити. На вашому місці вже буди хто перестав би душити українську мову, це найтяжча сторінка вашої ганьби! Це нечувано в світі, — заборонити букву Г і змусити народ космоязичити! «Керувати» мовою. Кожні дві три п'ять річки змінювати правопис! Культурні нації Європи взагалі свого правопису не змінюють. Де ще в світі зрозуміють фальшивий алярм: «Хочуть відірвати українську від російської! . . .» Де не чувано — прив'язувати свою мову до якоїсь іншої мови? Та що за пес, якого можна прив'язувати чи відв'язувати? Та мова — то ціле море. . . Ви скажіть там тим академікам з мовознавства, що мають науково пояснити: Мова — то море! Вони не є начальниками над морем!

Це говорив простий собі чоловік, який ще не знав, як ті академіки складають списки рідко вживаних українських слів, поширюють їх у видавництва, а там вже викреслюють ці крамольні слова з перекладів М. Рильського, М. Лукаша, А. Перепаді, Є. Поговича та інших культурних перекладачів. . .

Всі ми втішились на цій конференції, коли ми зачули від академіка В. Русанівського слова про «ерозію совісті» — нарешті почувемо з перших уст за ті чорні списки заборонених слів і букв, з того мовчазне яничарство. Та де там! Самі деклямації! Хотілося їх доповнити віршем одного поета, який в лиху годину сам себе поховав:

Лижуть мову ті вчені діди
як актори приклеєні бброди,

о не дай їм тієї бороди,
вони б завтра потхнули з голоду.

Всі ті важкі роздуми змушують нас повернутись на холод міщанської вулиці, яку годували фальшивими поняттями й вчили яничарства. Як їм нині раптом повернути тепло і чистоту рідної хати? Як їх разом з відчуженими дітьми навести до правди й краси свого джерела? «Як бути нам суржиком?» Їм здається, що вже ближче їм до російської. . . Бо вони розуміють, що під нами пульсують вічні джерела, з яких ми зросли і стали такими, як є. А в найкращому разі, і то в середовищі інтелігенції, ми можемо стати блідою, безкровною російською провінцією. Третім сортом. . . Хохлами. Навіть не зможемо по-людському виховувати своїх дітей, бо ж мати «переливає душу» в дитину не на «общепринятом», а через глибинні, закладані десь у підсвідомості потаємні рідні звуки, в яких народжується рідна пісня і молитва. Мова впливає з національної натури і є голосом ества. Мова, як і врода людини, успадковується. Покруч — це не прізвисько, це діагноз, який стосується хворого, хоч і зовні респектабельного хохла. Але як їм занести цю правду до серця? Хоч і можемо пишатися тільки тим, що дома зберегли рідну мову.

Слова — полова,
але вогонь в одежі слова
безсмертна, чудотворна фея.

(І. Франко)

Треба бути наполегливими й послідовними, але впертістю людей не причаруєш. Слова — полова на всіх мовах. Порожня гра в патріотизм тільки відштовхує людей. Лукаві слова, холуйські слова, дрібні слова, патетичні слова, солодкі слова — це все одно сміття, хоч і українською мовою. . . «Вы серьезно или по-украински?» в'їдливо запитують вас ваші діти, і особливо в'їдливо, коли ці фальшиві слова будуть по-українському. Хіба не культивували вороги нашої культури низькопробних творів українською мовою?

Отже, хочемо боротись за українську мову. Борімось цією мовою за вищі моральні ідеали й за рідне пов'язання з цією мовою. Тільки вага, глибина й шляхетність надають привабливого шляхетного звучання українській мові. Парубоцький патріотизм процитованих тут рядків: «За віру в Бога, в Україну!» (цитата зі слів одного з виступаючих на конференції) нікого не привабить. Віра в Україну мусить бути наповнена добром і вірою в загально людські ідеали:

Ми віруєм Твоїй силі
І Слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки.

(Шевченко. Кавказ)

Хочемо бути Товариством імени Т. Шевченка — мусимо бути до-
сить чистими, щоб розуміти ідеали Шевченка. Без цих ідеалів
Шевченко не був би поетом: Пізнайте істину — й істина звільнить
вас.

Згадаймо євангельські слова, що ними відкривається Послання:

Аще хто речеть, яко люблю Бога,
а брата свого ненавидить — лож єсть.

Продовжимо цю думку і в іншому напрямку: лож єсть, коли хто
каже, що любить рідних братів і рідну мову, а Бога — ні. Такому
не було б місця ні на печі, ні в Кирило-Методіївському Братстві,
ні в Науковому Т-ві імени Шевченка. Чому? А хто повірить у лю-
бов безбожних? Шевченко, як у воду дивився, коли збирав докупи
лицемірно побожних і одверто безбожних словоблудів усіх часів і
суворо застерігав їх:

... Дурить дітей і брата сліпого
Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога.

(Шевченко. Холодний Яр)

Нам, письменникам, слід було б знати, що порівняно спокійні
слова псалма: «Рече безумний у серці своїм, що Бога немає»
Шевченко у своєму перекладі тричі посилив:

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.

(Шевченко. Псалом LII)

І знову ж таки, як у воду дивився: «Усі беззаконія і зла». Розби-
ваючи стереотипи і накинута нам облудні поняття, насамперед
розбиймо стереотипного революціонера-атеїста, замаскованого під
Шевченка. Шевченко був апостолом любови — тієї самої, єдиної
правдивої любови до ближнього, яка є мірилом нашої вартости, і

тієї любови до народу, на яку здатні великі. Його спопеляючий вогонь ненависти був крайнім виявом, спалахом тієї любови — бунтом людського ества, реакцією на наругу, — але ніколи закликом до помсти та розподілу чужого майна. Пригадаймо, що навіть блаженний юнак чернечого складу Альоша Карамазов у Достоєвського раз крикнув не своїм голосом: «Расстрелять!»

Перегляньмо спогади про Шевченка: і артисти й письменники, і дочки графа і сини поміщицькі, і українці й поляки, й росіяни та грузини — всі говорять про велике любляче серце і шляхетну душу Кобзаря.

Отже, коли обираємо Шевченка у провідники, то завжди пам'ятаймо, що він благословляє на подвиг любови й добра, а не на саме ширення українського слова, що він будить не просто національну свідомість, а почуття національної гідності, тієї спокійної гідності, яка завжди жила в народі, і тієї культури, яка нам давала моральну перевагу над ворогами нашими. Шевченко не вербує гарячих рабів-неофітів, а збирає спадкоємців нашої традиції, справжніх господарів нашої землі, і благословляє на чесну боротьбу, на подвижництво, на сміливе слово й світлі вчинки, на діяльну небагатослівну любов.

Свою Україну любіть,
Любіть її... во врем'я люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

(Шевченко. Чи ми ще
зійдемося знову)

«ПОВУДУЙМО СУСПІЛЬСТВО СВОБОДИ»

Виступ Юрія Бадзя на мітингу Товариства «Меморіал»
на відзначення жертв сталінізму в Києві в неділю,
5 березня 1989 року

(УЦІС, Мюнхен). «Велелюдний майдан — не найкраще місце для усвідомлення причин трагедій такого масштабу, про яку була мова сьогодні тут.

Перед лицем смерти люди мовчать, бодай на мить замислюючись над правдою і кривдою життя. Але сьогодні мусимо говорити, бо не природна смерть потривожила наші почуття. Погляньте: мільйони вбитих, закатованих, замучених — жертви репресій,

скажемо точніше: жертви *несвободи*. Несвободи, яка репресувала все суспільство, навіть суддів і катів.

Страх перед правдою, потьмарення розуму від випарів ідеологічних догм, дегуманізація суспільства, відчуження держави від народу, національний нігілізм — усе це репресії, усе це від невольності, невольності, яка ще з нами, яка над нами, яка ще в нас. Її здобутки великі: неефективна економіка, знищені пам'ятки культури, отруєне природне середовище, аварія «Адмірала Ахімова», чорнобильська катастрофа — усе це репресії, усе це від невольності. Репресоване все суспільство.

Російський народ стікав кров'ю — соціальною, духовною, моральною. Я думаю, що всі розуміють цю фразу: тобто втрачав свій добробут, понижував свою духовність, понижував свою мораль унаслідок страшних репресій, унаслідок страшних умов невольності.

Неросійські народи також стікали цією кров'ю, але, крім цього, вони ще втрачали свою державність, основу свого історичного буття. Вони гинули як нації, втрачали організаційний державний захист свого існування. А деякі народи, насильно вивезені зі своїх домівок, втратили і рідну землю.

Учора на установчій конференції «Меморіалу» один промовець сказав дуже добре: «В горю немає перших, немає других, немає третіх». Так, я погоджуюся із цим. Але, коли йде мова про моральний зміст біди, ми мусимо говорити. Бо мова йде про історію, про її рух, про творців.

Тож мусимо осмислювати причини біди, аби захистити від неї самих себе; повторюю — самих себе, своїх дітей і онуків. Мусимо замислитися над тим, що сталося, бо найважливіше і найпрактичніше, що ми мусимо винести з сьогоднішнього мітингу, це подумати, щось почути і визначити своє місце в сьогоднішній важкій і непростій боротьбі за свободу і демократію. Мусимо аналізувати і навіть не можемо не порівнювати.

Український народ сповна випив чашу горя. Сталінізм звів на рівень наші здобутки 20-их років: винищено патріотичні, національно-політичні кадри, потопчено нашу культуру, сім-десять мільйонів жертв голоду 32-33-го років, мільйонів три українців вивезених і замучених в Західній Україні. Люди — це війна! Страшна війна проти нашого народу!

Тарас Шевченко звертався 150 років тому до українців «живих, мертвих і ненароджених». «Мертвих і ненароджених» не фізично, а духовно — своєю громадянською і національною свідомістю. Україна сьогодні все ще Україна «мертвих» і, так скажемо, «мертвих живих» українців. Українці в апараті державно-партійної

влади, які нездатні або й не хочуть захистити національну гідність, національні інтереси народу, нашого народу, — це «мертва» Україна. Мільйони українців-городян, які відмовляються від рідної школи, від рідної культури, рідної мови — це жертви репресій, це жертви несвободи (оплески).

Жива Україна сьогодні намагається окропити смертельні рани свого народу цілющою водою громадянської і національної самосвідомости. «Мертва» Україна зі шпальт партійних газет цькує саму ідею самоорганізації народу у вигляді Народного Руху за перебудову (оплески). Сталінізм має свою ідеологію, свою політику, свою політичну систему, свої кадри і свою психологію. Уже із сьогоднішніх виступів, уже на сьогоднішньому майдані можемо навіть побачити, що все те ще не в минулому.

Застій — це сталінізм 60-80-их років. На жаль, нове державне керівництво, проголосивши і розпочавши політику демократичних реформ, не знайшло в собі моральної сили без умов, із самого початку, звільнити в'язнів сумління, відразу перед судом реабілітувати їх тим часом морально. А саме ці люди, разом із тими громадянами з різних кіл людности, які не мирилися з неосталіністською політикою, але мали щастя не потрапити в тюрми, концтабори і психлікарні, — насправді вони були ініціаторами і творцями перебудови (оплески). І коли сьогодні ми чуємо і читаємо щодня, щохвилини, що партія ініціатор перебудови, то я вважаю, що це новий, дуже небезпечний ідеологічний міт (оплески). Річ не в тому, що хтось хоче недооцінювати реформи, які відбуваються в країні. Річ не в тому, що люди із середини партії, із середовища, зокрема партійного керівництва, повелися немужньо. Ні, вони повелися мужньо, і проголошено важливі та принципові ідеї (знімається шум і чути окрики).

Товариші, прошу спокою! Але люди, які чинили опір неосталінізмові, мають право голосно заявляти: «Вони не замирилися! Вони — ініціатори демократизації суспільства!».

Я говорю тут, аби не збуджувати чийсь емоції. Я знаю, що без емоції живого життя немає. Я знаю, що мої висновки про наше минуле, про наше сучасне збуджують асоціації не для кожного зрозумілі, не для кожного приємні. Але, перед нашими очима мільйони жертв. І щоб не повторилися злочини, у нас єдиний доступний і перший засіб — осмислити, що сталося, осмислити, подумати і вибрати своє місце. Серед розмаїття сил, що запустили страшну машину терору, я бачу дві визначальні, вирішальні сили: це сила партійно-державного апарату, який шаленими темпами формувався як нова соціальна сила, нова панівна кляса. І друга сила — це егоїстична, національна сила російського великодержавного шовінізму (оплески).

Сталін говорив голосом бюрократії. Сталін душив народ руками бюрократії. І коли сьогодні ми чуємо і читаємо в газетах, тобто чуємо і читаємо з цілком офіційних джерел, що «Досить мітингувати! Пора кінчати з мітинговою демократією!», запам'ятайте: це голос сталінізму!

Постанова про мітинги і демонстрації, недемократичні вибори відступ навіть від того, що було, і перехід від прямих і рівних виборів до багатоступеневих — це спадщина сталінізму (оплески)

Здобутки великодержавства — великі, і він сьогодні не хотів би втратити їх. Мій народ — за національно-політичною ознакою і за мовною ознакою в наслідок страхітливих репресій у минулому став фактично національною меншістю на своїй землі, Російська мова практично виконувала досі в українському суспільстві роль мови державної. Російська Православна Церква фактично є державною Церквою в українському суспільстві, бо державні сили не дозволяють легалізувати Українську Католицьку Церкву й інші Церкви (оплески).

Жертви сталінізму, жертви тиранії волають до нашої пам'яті. Захистімо їх від мук і несправедливості! Захистімо себе від їхніх доль! Шануймо їхню пам'ять найвеличнішим і найгіднішим пам'ятником: побудуймо суспільство свободи!

Василь БАРЛАДЯНУ

ПОВЕРТАЮТЬСЯ ВІТРИ НА КОЛА СВОЇ. . .

(Передрук з «Кафедри» ч. 3/88)

Сьогодні в російськомовних офіційній пресі й самвидаві національне питання в СРСР розглядається в трьох взаємозаперечуючих ракурсах. У партійно-урядових виданнях навіть після травневого 1987 року пленуму Спілки письменників СРСР та національних заворушень у Казахстані, Молдавії, Прибалтиці, Якутії всупереч кричущим фактам, стверджується, що «в роки Радянської влади національні мови набули всіх компонентів, які характеризують сучасні розвинуті мови: багатий словниковий склад, науково розроблену граматику, розвинену систему стилів літературної мови» тощо. До того ж, виявляється, «історія не знає іншої держави, яка б у найкоротший строк змогла зробити так ба

* Список використаної літератури знаходиться в редакції «Кафедри».

гато для всебічного розвитку націй і народностей, як це було зроблено Радянською державою». І коли ще щось і треба зробити державі у цій галузі, то хіба що збільшити кількість шкіл, культурних закладів, газет, радіо- і телепередач, як це видно з партійних рішень і урядових постанов щодо кримських татар у місцях заслання та вірменів у Нагірно-Карабахській області.

Але на сторінках газет «Известия» та «Литературная газета» майже постійно друкуються статті, в яких конкретними прикладами доводиться, що ніякого «розквіту мов» та «всебічного розвитку націй і народностей» насправді не відбулося. Натомість є майже тотальна русифікація культурних та освітніх закладів і міст у національних республіках. Усе склалося так, що купка росіян, котрі, наприклад, живуть у Басарабії «вже багато років», має право вимагати від корінного населення «говорить по-руськи», що є доказом нерівноправного становища націй і народностей в СРСР, тобто привілейованого становища росіян на землях неросійських народів.

Та русифікація виявилася палицею з двома кінцями, бо завдала відчутної шкоди російському народові. Так, до речі, збільшення російськомовних громадян за рахунок зрусифікованих представників інших народів привело до спотворення російської мови, збіднення лексики, адже «українці, білоруси, башкири, чуваші, що відійшли од рідної мови, засвоюють тільки поверховий шар російської мови».

Окрім цього, дедалі гучніше лунають голоси росіян про нерівноправне становище самої РСФСР щодо інших республік. Наприклад, лєнінградські вчені, Г. Литвинова і В. Рамм, на сторінках восьмого числа машинописного журналу «Меркурий» (1987) за допомогою статистичних даних доводять, що національне питання в СРСР вирішувалось і вирішується за рахунок російського народу і на користь неросійських республік. У РСФСР найнижчий життєвий рівень: мало будується житла, низькі прибутки сільського населення, занедбане сільське господарство. До того ж, серед росіян, як правило, мало людей з вищою освітою, а вузи республіки «продовжують отдавати 25% місць представникам раніше відсталих, а тепер передових народів.» У сільській місцевості закриваються школи, бо катастрофічно зменшується число селян, а, скажімо, узбеки не виказують наміру переселятися в колгоспи та радгоспи Нечорнезем'я. Та й, на відміну од киргизів чи інших народів, росіяни, виявляється, «не вивчають у школах рідної історії» і «не мають власної Академії наук». А такий народ, як естонці, зачинають свої крамниці або ховають дефіцитні товари в ті дні, коли до них приїзять туристи з Ленінграда.

Проте, до речі, од естонців не відстають молдавани, бо **теж хо-**

вають товари або зачиняють магазини в сі дні, коли у Молдавію приїздять українці. І наявність «дефіцитних» товарів, до того ж місцевого виробництва, у республіках Прибалтики й Молдавії пов'язана не з «грабуванням» Росії, а відносно високою культурою виробництва, притаманною саме цим народам. Та й «приховують» вони «дефіцит» від туристів з сусідніх республік тільки тому, що відповідно до виробленого й затвердженого в Москві пляну і продають стільки товарів, скільки потребує місцеве населення, тобто не бажають ходити без штанів. І саме тому «приховують» товари.

Щодо республіканських академій, то вони видають наукову продукцію російською мовою, як і АН СРСР. Та й у всіх школах Союзу вивчається саме історія Росії, в якій по декілька сторінок присвячено іншим народам. І тільки ці сторінки перетворюються у невеличкі проросійського спрямування підручники з національної історії, яка майже не вивчається, бо більшість шкіл в союзних республіках російськомовні. Що стосується 25-ти відсотків місць у вузах РСФСР для представників інших народів, то це теж не витримує порівняння, бо ж у вузах всіх республік прийом росіян не обмежується. І є російські відділи. А в таких республіках, як Україна і Білорусія, взагалі не існує середніх спеціальних та вищих навчальних закладів з національною мовою викладання. І зараховують туди не українців і білорусів, а тих, хто пройшов по конкурсу. Та й житло в національних республіках в основному надається за рахунок корінного населення росіянам, які повтікали з сіл Нечорнозем'я й інших районів Росії в міста союзних республік. Про це дуже вдало сказав на березневому пленумі Спілки письменників СРСР Яніс Петерс.

Сьогодні в Молдавії росіян у 13 разів більше, ніж було в 1944 році. І всі вони живуть у сучасних міських квартирах. І кількість росіян в Молдавії зростає не за рахунок новонароджень: вони знову ж таки приїздять з Нечорнозем'я, яке Г. Литвинова згодна віддати узбекам.

У зв'язку з тим, що росіяни, кількість яких в союзних республіках постійно зростає, — колишні селяни, доводиться скептично сприймати версію про «допомогу» Росії колись «відсталим» народам, бо цих селян спочатку треба було навчити якомусь фахові за рахунок національних республік.

Три причини породили міграцію росіян у міста союзних республік.

1. Нерентабельність сільського господарства, бо росіяни споконвіку збільшували виробництво зерна за рахунок розорювання нових земель, тобто нічого не робили для піднесення родючості землі, яка не безконечна.

2. Рентабельність сільського господарства на неросійських землях, де врожаї залежать від високої культури землеробства, що призвало до небаченого в XX столітті закріпачення селян національних республік у колгоспах, позбавлення їх будь-якої можливості мігрувати.

3. Неросійські землі багаті на сировину — нафта, кольорові метали, паливо тощо. І саме заради експлуатації цих багатств маси російських селян було кинуто на неросійські землі. Це призвело до того, що сільське господарство РСФСР перестало розвиватися, «вимерли» села, зменшилася кількість шкіл у сільській місцевості, а в неросійських республіках «залунала» спотворена російська мова, яка стала «рідною» багатьом неросіянам.

Отже, програли ми всі — неросіяни й росіяни.

Проте, чому партійно-урядові твердження про «всебічний» розвиток народів ССРСР не відповідають дійсному станові речей і що треба зробити, аби розквіт усе ж таки відбувся?

Партійно-урядова точка зору залишається незмінною: «нації й народності розвиваються й розквітають». А події, наприклад, у Латвії відбувалися «за чужим сценарієм», тобто «спровоковані західними радіоголосами». Та й взагалі «виступи націоналістичних так званих правозахисників у Прибалтиці» — відлуння «чужого голосу», бо капіталісти будь-що хочуть посварити наші народи, аби у такий спосіб ліквідувати соціалізм. Щодо національного заворушення в Казахстані, то воно ніби спричинене «ідеалізацією минулого», «родовими і земляцькими зв'язками», «феодално-байськими нравами» та «патріархально-родовими звичаями». А у Вірменії та Нагірному Карабасі «місницькі інтереси взяли верх над державними». Там теж не обійшлося без «прямого підказування тих заокеанських радіанологів, котрі заявляють, що соціалізм у ССРСР можна перемогти як тільки розтаскаєш його по національних помешканнях.»

Аби виправити становище в національних республіках, партійно-урядові кола наказують «створити необхідні умови для подальшого розвитку національно-російської двомовності» для неросіян, збільшити кількість культурно-освітніх закладів, «проводити активну боротьбу з націоналістичними настроями» і т.д., і т.п.

Незадоволені нерівноправним положенням РСФСР росіяни вустами Г. Литвинової і В. Рамма пропонують збільшити капіталовкладення в економічний і соціальний розвиток Росії. І все це за рахунок союзних республік.

А офіційні представники неросійських народів з метою боротьби проти «націоналістичної 'бацили' в свідомості окремих, хай нечисленних осіб» вимагають тієї ж самої двомовності, скажімо для

киргизів, вивчення національної історії, пропаганди серед росіян, що живуть у республіках, мови корінного населення тощо. При цьому застерігається, що «зацікавленність у роповсюдженні національної мови» не повинна «перетворитися у мовний шовінізм, який може стати бар'єром на шляху інтернаціоналізації». І в зв'язку з цим партійно-урядові кола та офіційні вболівальники за рідну мову й культуру обстоюють «демократичне право» добровільного вибору мови навчання неросіянами і обов'язково добровільне вивчення мови корінного населення республік росіянами, які там постійно проживають. Ч. Айтматов навіть добалакався до «державної російської мови». Йому і невтямки, що такий статус російської мови, поєднаний з добровільним вивченням росіянами й неросіянами національних мов, зведе боротьбу за збереження й розвиток національних культур до звичайнісінького базікання, бо, користуючись цими «державністю» й «добровільністю», державні, культурні й навчальні заклади продовжуватимуть денационалізацією неросійських народів. Це тільки обережний до смішного Ол. Левада здатний повірити, що «досить авторитетним керівникам республіканських та обласних установ і організацій продемонструвати у своїх виступах перед відповідною аудиторією повагу до рідної мови — і всі інші офіційні особи швидко відчують і зрозуміють, як їм належить поводитися у цьому питанні». Уявляю, як ці «інші особи», опираючись на закони про державну й необов'язкову мови, заволають з глибин «відповідних аудиторій»: «Говорите по-русскє!». Як у Молдавії. І покладуть край авторитетності керівників — «націоналістів».

Отже, ні «ображені росіяни», ні партійно-урядові кола, ні офіційні «борці» за свої народи нічого нового не пропонують. І їх балаканина спрямована, по суті, на подальшу русифікацію неросіян.

Де ж вихід? І чому через сімдесят років після повалення царату не вмерли «в душах» «нечисленних осіб» «бацили» націоналізму? До того ж ці «бацили» живуть навіть у душах тих, хто, як, наприклад, «російський письменник місцевої національності» в Середній Азії, «сам не знає рідної мови» і критикує «російську літературну культуру. . . російською мовою». Але цей приклад аж ніяк не доводить, що «націоналізм вповні міг би обійтися і без нації», бо «нація для нього — ширма». В історії народів бувають моменти, коли вони борються за свою самотність вустами й руками тих, хто втратив рідну мову. Прикладом цьому є Ірландія і сучасна Шотландія. А в 1851-52 рр. Ф. Енгельс глузував з «головного борця за чеську національність», професора Палацького, бо мав його за «вченого німця», що з'їхав з глузду, адже теж не знав чеської мови. Отож, помилився Ф. Енгельс, помиляється й «Литературная газета», зводячи національні ознаки до мови.

Але ж врешті-решт, що треба зробити, аби покласти край русифікації та зубожінню росіян в РСФСР?

Аби відповісти на це запитання, потрібно зробити невеличкий екскурс в історію СССР.

Сьогодні тільки дехто знає, що в лютому 1917 року царя скинули українські робітники Петрограда та Волинський, Преображенський, Ізмайловський полки, які склалися з українців. Та й очолила повсталих солдат і робітників Петербурга Петербурзька організація Української соціал-демократичної робітничої партії. І більшовики не прийшли б у жовтні до влади, не перемогли б у громадянській війні, якби їх не підтримали в самій Росії і на місцях поневолені царатом народи, які хотіли стати господарями на своїх землях.

Питання, як сталося, що, крім Фінляндії, Польщі, Прибалтики та Басарабщини, всі поневолені народи після 1917-го залишилися в складі Росії, виходить за межі нашої статті. Сьогодні більш важлива відповідь на запитання, що призвело до занепаду національних культур та неможливості, скажімо, для вірменів Нагірного Карабаху возз'єднатися з вірменами ВССР.

На наше глибоке переконання, є дві причини всього цього.

І перша — насамперед та, що на XII з'їзді РКЦ/б/ був прийнятий засуджений навіть В. Леніним сталінський проект автономізації, або федералізації, і відкинуто підтриманий М. Бухарінін проект конфедерації, запропонований від імені України Х. Раковським і М. Скрипником. Сталінський проект не лише позбавляв союзні республіки економічної й дипломатичної незалежності, але й можливості від РСФСР у Верховній Раді СССР, до якої кожний народ, що входить до складу РСФСР, надсилав стільки представників, скільки союзна республіка, а це дає можливість Росії заблюкувати більшістю голосів будь-яке рішення всіх неросійських республік. Отже, якби за возз'єднання Нагірного Карабаху з Вірменією проголосували всі союзні республіки, крім Росії, возз'єднання не було б санкціоноване.

З цього приводу неможливе й узаконення обов'язкового вивчення національних мов у союзних республіках: росіяни заблюкують такий закон.

Друга, ще більш важлива, причина занепаду національних мов і культур криється у справжній меті «інтернаціоналізації».

На XII з'їзді створення СССР розглядалося як тимчасове загравання з націоналістами. «... не слід забувати, — повчав Й. Сталін, — що роздаючи всякі обіцянки націоналам, розшаркуючись перед представниками національностей, як це робили на цьому

з'їзді деякі товариші, слід пам'ятати, що сфера дії національного питання і межі, так би мовити, його компетенції обмежуються при наших зовнішніх і внутрішніх умовах сферою дії і компетенції 'робітничого питання', як основного з цих питань». «...право на самовизначення не може і не повинно бути перешкодою справі здійснення права робітничого класу на свою диктатуру. Перше повинно відступити перед другим». За Й. Сталіном, «свобода совісти» і «самовизначення націй» «ідуть врозріз з точним смислом програми (партії — В.Б.), тобто з правильно усвідомленими інтересами пролетаріату». І саме тому, відповідно до програми, доцільність права на самовизначення має вирішувати не вірменська більшість населення Нагірного Карабаху, а партія, що виходить з інтересів пролетаріату, який покликаний створити «всесвітню Радянську республіку», «єдину інтернаціональну культуру» та єдину всесвітню мову, про що заявив у 1950 році Сталін.

Отже, створюючи в 1922 році замість конфедерації федерацію, Й. Сталін не тільки відкинув народи Росії на п'ять років назад, але й теоретично обґрунтував денационалізацію, хоча задовго до його вступу в «революційну боротьбу» історія спростувала заяву Ф. Енгельса про мертвих басків і валійців та про приречених на смерть слов'ян. А в останні роки національні заворушення в Казахстані, Якутії, Молдавії, Прибалтиці та Вірменії спростовують галасливі заяви про докорінне вирішення в СРСР національного питання, про всебічний розквіт мов і культур. І, аби народи силою не вирішили ці питання, певний, слід відкинути федеративний устрій СРСР і перебудуватися в Союз Радянських Соціалістичних Держав, тобто в конфедерацію. І тільки тоді кожна держава, що входить до складу конфедерації, не озираючись на росіян, прийматиме закони й постанови щодо вивчення мови та пропаганди національної мови, історії й культури. А росіяни зможуть зосередити свої зусилля на розвиткові власної промисловости, сільського господарства, житлового будівництва та освіти.

Але, крім цього, ми маємо ще й відкинути теоретичні нісенітничі про майбутнє злиття націй, культур і мов у щось єдине мітично-інтернаціональне. Найвищою метою було і залишиться рівність людей перед законом тої чи іншої національної держави. До цього і треба змагатися і нам. А поки що офіційна балаканина про інтернаціоналізацію, обов'язкове й не обов'язкове вивчення тієї чи іншої мови є не чим іншим, як підготовкою до повторення 1917 року й, на цей раз, перетворення СРСР у великий люднево-березневий Сумгаїт. І тільки ворог людства не побажає запобігти війни між нашими народами.

ПРОТЕСТ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ССРСР ВІД УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ФРОНТУ

16 лютого 1989

(УЦІС) На початку листопада 1988 року, після візитів у Советський Союз італійських керівників та голови західно-німецької ХДС канцлера ФРН Гельмута Коля, після хвалебних статей в центральній пресі на адресу християнської демократії, в Україні почав створюватися Український Християнсько-Демократичний Фронт, громадська організація українських християн-демократів. Щоб показати, що ми не є якоюсь підпільною групою, лідер нашого фронту, Василь Січко, 14-го листопада подав заяву від УХДФ в Президію Верховної Ради ССРСР на реєстрацію, щоб УХДФ отримав статус юридичної особи як громадська організація. Але Президія поступала з юридичної точки зору неправомірно, переславши нашу заяву з викладом наших програмних принципів УХДФ на розгляд ЦК Компартії України. В зв'язку з цим ми виражаємо вам свій протест, тому що ЦК Компартії не має юридичних повноважень вирішувати долю громадських організацій, тим більше, що ми не є прокомуністичним формуванням. Ми християни демократи. Після того, як заява з вашої Президії перекочувала в ЦК КПУ, одне з небагатьох ЦК, які йдуть не в ногу з часом з всією країною і перебувають все ще на брежнєвському марші, то це ЦК уповноважило двох партійних працівників обласного масштабу, члена бюро Івано-Франківського виконкому Громадського і старшого референта облвиконкому Бараника визвати Василя Січка й оголосити йому думку вищих партійних органів України. Цей виклик відбувся 4-го січня 1989 року. В розмові брав участь в основному Громадський, який заявив думку ЦК, що християнська демократія є явищем ідейно шкідливим для світу і запропонував нам самоліквідуватися. Коли ж Василь Січко заявив, що за переконання не судять і тому УХДФ буде існувати, то Громадський заявив, що в них існують сотні інших методів, щоб припинити існування нашої організації і поскільки Громадський виконує ще й обов'язки головного редактора органу Івано-Франківського обкому компартії України, газети «Прикарпатська Правда», то одним із тих способів є, як ми і чекали, опублікування брехливих пасквілів на нашу громадську організацію.

11-го січня в цьому органі обкому партії була опублікована підбірка з чотирьох інспірованих органами КГБ листів, двоє з яких

найбрехливіші, опубліковані під вигаданими прізвищами, тобто є фактично анонімками. «Листи» ці були здобрені ще й коментарем редакції під заголовком «Позиція чи поза». Крім прямих випадків та образ газета з шкіри лізла, щоб зобразити, що нібито ми є якоюсь неіснуючою організацією. Газета опублікувала підлу брехню, що нібито В. Січко доклав до заяви Президії Верховної Ради СРСР підписи жителів села Брошнів. Ця заява була в вашій Президії і ви самі бачите і знаєте, що підписав її за дорученням членів Фронту В. Січко особисто і ніяких підписів від села Брошнів ніхто не докладав, тому що в тому селі немає ніодного члена Фронту, та й не могло бути, тому що УХДФ почав організовуватись в листопаді і ніхто з членів Фронту ні в листопаді, ні після не їздив в Брошнів і не пропонував вступати в лави Фронту. Останній раз Василь Січко був у цьому селі влітку 1988 року на католицькому Богослуженні, коли міліція і КГБ розганяли це Богослуження і арештували та осудили українського католицького священика Михайла Гаврилів, котрий обслуговував це село.

Хочемо вам заявити, що при вступі в лави Фронту збираються не підписи, а заяви з просьбою людей прийняти їх в УХДФ і членами Фронту є вже віруючі з багатьох громад Західньої України. В. Січко запропонував облвиконкомівцям, якщо це їх цікавить подивитися на заяви людей з проханням прийняти їх в члени УХДФ, але партійні представники цього не захотіли і тепер ясно чому. Та тому, що брехливий пасквіль був по вказівці ЦК КП України і КГБ написаний вже наперед і змінювати щось у свідомо зліплені ними брехні вони не хотіли. До речі, у вас в Президії є підписи жителів цього села, які прийшли весною 1988 року разом з десятками тисяч інших підписів за легалізацію Української Католицької Церкви, а не православної, як це старається зобразити газета Івано-Франківського обкому. І там чітко вказано, що люди цього села хочуть мати свою рідну Українську Католицьку Церкву, а не російську православну, яку їм влада ось вже на протязі року старається насильно нав'язати, але Фронт до жителів Брошніва і їх підписів ніякого відношення не мали і ми вже згадали вище, чому саме. Все в цій публікації «Позиція чи Поза», у кожному її рядку, дихає свідомою брехнею. Є тут ще безліч брехливих вигадків і образ на адресу нашої організації та її лідера Січка. Партійна преса навіть намагається посварити УХДФ та УГС — Українську Гельсінську Спілку, друкуючи вигадки, нібито В. Січко називав одного з Лідерів УГС, Чорновола, — прокомуністично настроєною людиною і в редакційному коментарі зловтішно хіхікають, хай ті персоналії самі тепер розбираються, хто про кого що казав. Тому ми офіційно заявляємо, що ніяких незгод між нашими громадськими організаціями немає і бути не може, як і немає ніяких висловлювань на адресу кого б то не було, хоч

би вже тому, що деякі з наших членів, і Січко в тому числі, є давніми членами УТС і всі відносини між членами наших організацій будуються на основі дружби і взаємоповаги, який би клин компартія України і КГБ не старалися вбити поміж нами. На нашу думку брехня і підлість з боку офіційних представників влади, тиражована кількістю 164,874 штуки, не є найкращий початок для конструктивного діалогу між органами влади і нашою громадською організацією. Такі методи призводять тільки до різкого протистояння між офіційною владою і громадськими організаціями. Так само, як не найкращий початок сталінських методів залякування. Цей же член бюро облвиконкому, Громадський, передав Січкові і погрози з боку КГБ, суть яких була в тому, чому Січко в кінці літа цього року був присутній на американо-советському марші миру Одеса-Київ. Хто йому там дозволив бути і з ким з агентів з зарубіжних підривних центрів він там зустрічався. На це В. Січко відповів, що не знав, що для участі в совето-американському марші треба було обов'язково брати дозвіл в КГБ і не вважає американців, які прибули до нас з місією миру для участі в марші Одеса-Київ, агентами закордонних підривних центрів. Оскільки наш фронт за широкі контакти між громадськими організаціями всього світу, то ми вважаємо неправильною позицією українського КГБ і ЦК Компартії України, що кожен, хто без їх приказу стрічається з приїжджими з-закордону, працює на закордонні розвідки. Так само вважаємо абсурдною заяву партійної газети про те, що раз Січко має імпортовану відеокамеру, то це значить плата зарубіжних центрів. Імпортна камера в нього тому, що советських камер в магазинах немає, а така техніка вкрай необхідна для діяльності таких громадських організацій, як наша. Ми вважаємо, що вся ця возня каральних органів довкола зустрічі з американськими пацифістами, що прибули в Україну з маршем миру, всі ці публікації в газеті щодо закордонних підривних центрів є свідченням того, що керівництво в Україні ще не позбулося сталінських методів і все це нагадує сталінські часи, коли навіть Бухаріна судили як агента шести іноземних розвідок. До сталінсько-брежневських методів можна відвести і наскок в день з'їзду УХДФ 13-го січня на квартиру, де він відбувався, чотирьох працівників міністерства внутрішніх справ, на чолі з намісником начальника карного розшуку Смиком Зиновієм Петровичем. Працівників каральних органів незвичайно цікавили папери, що були в квартирі, потім вони почали переписувати прізвища, адреси і особливо місця праці делегатів, що вже прибули. Наступним кроком репресій проти членів УХДФ будуть, мабуть, утиски по місцю праці. Тому ми ще раз підкреслюємо свій протест Президії Верховної Ради СРСР з приводу того, що наша заява про реєстрацію була відіслана з Президії в ЦК Компартію України. В

демократичних країнах, наприклад в Італії чи в Західній Німеччині, комуністам для того, щоб існувати, зовсім не потрібний обов'язковий дозвіл і згода християнсько-демократичних партій. Так чому в СРСР долю християнсько-демократичної громадської організації повинен вирішувати Центральний Комітет Комуністичної Партії. Ми заявляємо, що не може бути двох політик — політики на експорт, коли для того, щоб позичити гроші, сипляться компліменти на адресу християнської демократії в Європі, і політики для внутрішнього вжитку, коли християнська демократія оголошується поза законом і її стараються знищити. Доходить навіть до прямих погроз у вбивстві, як, наприклад, погрожували у Косівському райвиконкомі членові УХДФ Іванові Бойчукові і на підтвердження серйозності своїх намірів підсиляли до нього на вулиці різних темних особистостей.

У зв'язку з тим, на адресу нашої християнсько-демократичної організації, котра тільки почала ставати на ноги, прозвучала з боку ЦК КПУ погроза ліквідації. В обкомах і райкомах ЦК зорганізував засудження християнсько-демократичної організації, наголошуючи на тому, що всіма способами потрібно припинити існування християн демократів в Україні. У зв'язку з цим УХДФ скликав надзвичайне віче, з'їзд, для протесту з приводу тих дій, протесту проти кампанії і брудної брехні проти УХДФ. Віче затвердило Програму і Статут Фронту і обрало правління, Центральну Раду та голову Центральної Ради, які уповноважені виступати як юридичні особи від імені УХДФ.

Якщо дії спрямовані проти нас не припиняться, то ми будемо змушені просити захисту і моральної допомоги у всіх християнсько-демократичних організацій світу, усього демократичного людства.

Підписи членів Центральної Ради УХДФ:

Голова ЦР УХДФ — *Василь Січко*

Члени ЦР УХДФ:

*Карпин Тарас, Єдинорог Степан, Торко Микола, Штурмак Іван,
Чикальська Лідія — секретар ЦР УХДФ, Касіян Володимир,
Корнилюк Ярослав, Сеньковський Володимир, Коник Зіновій,
Січко Петро, Чикальський Роман, Кіндратюк Микола*

14 січня, 1989 р.

Адреса секретаріату УХДФ:
місто Львів,
вулиця Літунова 1, кв. 179,
Чикальська Лідія

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ

«Відозва до всіх громадян України»

(УЦІС, Мюнхен). У зв'язку з постановлянням Народного Руху України за перебудову і гострою партійною кампанією проти виникнення цієї форми самоорганізації національних сил в Україні. Виконавчий комітет УТС оприлюднив Відозву до всіх громадян України, текст якої подаємо нижче.

* * *

Дорогі співвітчизники!

Перебудова — це демократизація, перехід реальної державної влади від партії в руки народу, всеосяжна контролі громадян над діяльністю партійно-державного апарату. Демократія — це самодіяльність та самоорганізація народу.

Якраз цього боїться апарат влади. Саме цього лякаються функціонери партії та підлеглі їм чиновники науки, освіти, преси, господарського управління, офіційних громадських організацій. Особливий страх, особливу лють у бюрократів викликають спроби демократичного волевиявлення та патріотичної самодіяльності українського народу. Тільки в Україні партія зберегла повністю в повній недоторканості сталінського терористичну методи пропаганди — цькування своїх опонентів, паплюження демократичних ініціатив та поглядів. Ідеологічним свистом, підбурювальною брехливою пропагандою зустріла партійна преса творення Українського Культурологічного Клубу, діяльність Української Гельсінської Спілки.

Тепер на черзі — виникнення Народного Руху України за Перебудову (Рух). Проект програми Руху, опублікований лише письменною газетою «Літературна Україна», проголошує старий антидемократичний принцип — підпорядкування народньої ініціативи монопольній партії. Але й це не заспокоює керівних партійних функціонерів. На демократичний почин української патріотичної інтелігенції вони відповіли шаленою пропагандистською кампанією проти руху. Не ознайомивши людей із проектом його програми, партійні засоби масової інформації сіють підозру до самої ініціативи, до самої ідеї організованого волевиявлення народу. Це — стара сталінська метода деморалізації суспільства, зведення нанівещь конституційних прав на свободу думки, слова, самодіяльності.

Громадяни! Спроби бюрократії не допустити до виникнення Народного Руху України за Перебудову — серйозна загроза демократичним процесам не тільки в українській республіці, а й в усьому Союзі.

Українці! Пропагандистська кампанія проти Руху — це голос російського великодержавного шовінізму, його панічний страх перед

національним відродженням українського народу, перед історичною неминучістю нашої національної свободи і незалежності.

Росіяни, євреї, поляки, угорці, татари, греки, болгари, вірмени, представники всіх інших народів України! Народний Рух України за Перебудову — це організаційне об'єднання на платформі демократії всіх народів нашої республіки, це рух і за ваші духові й матеріальні інтереси, це відродження мови, шкіл, церков, культурних осередків усіх національностей Землі Української. Українізація 20-их років ішла паралельно з економічним зміцненням республіки із забезпеченням національно-культурних потреб національних меншостей України. Перебудова в нашій республіці може стати реальністю тільки на ґрунті української державности, вашого доброзичливого ставлення до національного відродження українського народу.

На адресу ініціаторів та прихильників Руху лунають звинувачення в націоналізмі. В устах рядових громадян такі звинувачення — це наслідок необізнаности з програмою Руху чи упередженого ставлення до законних прав та інтересів українців. В устах партійних функціонерів — це намагання розколоти населення республіки за національною ознакою, нацькувати одні соціальні й національні групи на інших і таким чином задусити в зародку саму ідею самоорганізації народу, зберегти в Україні старі порядки, ті порядки, за яких нищиться національна культура всіх народів республіки, руйнується природне середовище, процвітає корупція, хиріє економіка, погіршується матеріальний і духовий добробут людей.

Співвітчизники! Підтримуйте Народний Рух України за Перебудову, давайте відсіч наклепницькій пропаганді, організовуйте осередки Руху в усіх трудових колективах і об'єднуйтеся у всеукраїнському масштабі навколо його ініціаторів. Підтримуючи Рух, ви підтримуєте демократизацію України. Без демократизації України неможливий перехід до цивілізованого суспільства, до свободи, до демократії!

Виконавчий Комітет УГО

ЗАЯВИ ІНІЦІАТИВНОЇ ГРУПИ ЖІНОЧОГО МАРІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА «МИЛОСЕРДЯ»

(УІЦС)Звернення до членів Канадсько-Української делегації, які були присутні на молебні українських християн у дворі свято Юрського Собору 22 січня, 1989 року, в місті Львові:

Вельмишановних делегатів Марії та Володимира Климкових Москаля та інших.

Вельмишановні Пані і Панове, 22-го січня, 1989 року, Ви разом з відомим поетом Ростиславом Братунем та лемківським діячем Пет-

ром Когутовим були присутніми на Єкуменічному молебні українців християн за Народ України, дітей України та Вірменії. До спільної молитви 22-го січня члени християнського жіночого Марійського Товариства «Милосердя» закликали духовенство російської православної Церкви, Української Католицької та Протестантської Церков, на що митрополит Львівський і Дрогобицький російської православної Церкви Нікодім відповів відмовою, а згодом і позовом до суду на члена Марійського Товариства «Милосердя», тобто ініціаторів Молебня коло церкви, Ірину Калинець, та віруючого Михайла Гориня. І хоча невдовзі митрополит від позову відмовився, проте його позов, а також наклепницькі свідчення протоієреїв собору св. Юра Штима і Кочкобана та інших служителів церкви послужили причиною судової розправи над Іриною Калинець.

Не дивлячись на те, що за показом свідків судді було доведено, що 22-го січня на подвір'ї церкви відбувся Молебен, а не мітинг, як це було інкриміновано Ірині Калинець, проте суддя Залізничного району Львова Дикунська винесла протизаконний вирок, засудивши Ірину Калинець на 10 діб тюремного ув'язнення. Місце ув'язнення тримається у строгому секреті. Просимо Вас сказати правду і підтвердити факт, що це був молебен, а не мітинг, як трактує цю подію суд. Просимо Вас підняти свій голос за звільнення віруючої Української Греко-Католицької Церкви Ірини Калинець, яка в день суду була серйозно хвора, здоров'я якої підірване в брежнєвських концтаборах.

Підписи:

Члени Ініціативної Групи Жіночого Товариства «Милосердя»
Шабатура, Бабій, Мороз, Гнатів, Круглова

Генеральному Прокуророві СССР,
Патріярхові Московському і всієї Росії Піменові,
Прокуророві Львівської Области.

Львів 17,
Кутузова, 116, кв. 2,
Шабатура Стефанія Михайлівна.

Ініціативна Група створення християнського жіночого Марійського Товариства «Милосердя» у Львові висловлює рішучий протест аморальним діям служителів Російської Православної Церкви із собору св. Юра у Львові, проти свавілля властей та суду над членом Марійського Товариства поетесою Іриною Калинець за організацію молитви за єдність українських земель, за здоров'я дітей України та Вірменії.

Ми обурені відвертим порушенням процесуальних норм цинічним свавільством судді Дикунської, що без сумніву отримала вказівку

зверху, щоб винести рішення покарання Ірини Калинець за участь у Молебні, а не вирок правосуддя.

Заявляємо рішучий протест проти дії властей, які навмисне зну-щаються над гідністю людини і правом свободи совісті та оголо-щуємо ланцюгову голодівку.

Члени Ініціативної Групи Марійського Товариства
«Милосердя»:

*Стефанія Шабатура, Бабій, Марія Круглова,
Анна Мороз, Марія Бучарська, Зеня Зарицька,
Уляна Гнатів і Марія Федак.*

Львів, 13 березня, 1899 року.

ВЕЛИКОДНІ ПОБАЖАННЯ УХДФ ТА ПЛАСТУНІВ В УКРАЇНІ

(УЦІС, Нью Йорк). Василь Січко, голова Українського Християнсько-Демократичного Фронту, передав наступні два Великодні привітання від Центральної Ради УХДФ та від відновленого Пласту в Україні, з проською помістити їх в українських часописах у вільному світі.

УКРАЇНСЬКИЙ ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ ФРОНТ

вітає всіх наших братів українців на чужині зі святом Воскресіння Христового. Ми віримо, що настане скоро час і наша Україна вос-кресне, як воскрес колись Христос, і весь наш нарід, розкиданий по світах, об'єднається в єдиний, вільний і соборний Українській Державі!

Христос Воскрес!

Слава Україні!

Центральна Рада УХДФ

УКРАЇНСЬКІ ПЛАСТУНИ В УКРАЇНІ

вітають закордонний Пласт, Спілку Української Молоді та інші мо-лодіжні організації з нагоди Воскресіння Христового і зичать удачі, сили духа і Божого Благословення в наших спільних домаганнях волі нашої Матері України!

Христос Воскрес!

Слава Україні!

ЗВЕРНЕННЯ

Всеукраїнської Координаційної Ради Української
Гельсінської Спілки до Політбюро ЦК КПСС

(УЦІС — Лондон) У цей кульмінаційний період у житті нашого суспільства почуття обов'язку перед вітчизною спонукує нас зверну-

тися до вас — органу, в руках якого сконцентрована вся повнота влади в ССРСР. Від подій, що відбуваються зараз, залежатиме подальша доля народів ССРСР, кожного громадянина, в тому числі й ваша теж. Для кожної думаючої людини стало очевидним, що вийти з історії перманентної кризи, в якій знаходиться ССРСР, можна лише при одній умові: ставши на шлях демократизації. Існуюча політична практика і функціонуючі державні структури неспроможні вивести країну з туликової ситуації. Для виправлення становища необхідні якісно нові органи державної влади з якнайширшим представництвом обранців народів. Передумовою цьому мусять бути вільні прямі демократичні вибори найвищих органів влади і голови держави. Недавно прийнятий і нині діючий закон про вибори виключає таку можливість, бо дає змогу бюрократії звести нанівець народну ініціативу. Нарікання на обмеження прав виборців при допомозі недемократичного закону лунають в різних регіонах ССРСР. Особливо драматична ситуація склалася в Україні, де бюрократичний партапарат, виплеканий в часи застою і керований поплічником Брежнєва Щербицьким, робить усе, щоб на наступних виборах позбавити громадян України вибору. Реакціонери й бюрократи доклали всіх зусиль, щоб не допустити на вибори небажаних кандидатів — там де виборцям з неймовірними труднощами вдалося висунути таких кандидатів, їх відсіяли на окружних виборах підібрані партапаратниками слухняні делегати. Не обійшлося без грубих порушень закону про вибори, окружні виборчі комісії не дозволяли провести збори виборців за місцем проживання для висування кандидатів. Свавільно переслідують адміністративним порядком учасників передвиборчих мітингів — їх розганяють, арештовують, штрафують, зводять наклепи на них у засобах масової інформації. Аналіза становища не залишає сумніву, що бюрократичний антиперебудовний партапарат в Україні вже забезпечив собі повну перемогу на майбутніх т.зв. виборах. Враховуючи те важливе становище, яке посідає Україна в ССРСР, перемога прихильників Щербицького означатиме провал перебудови ССРСР. Щоб запобігти цьому закликаємо вас, поки не пізно: 1) відкласти вибори народних депутатів ССРСР в Україні до тих пір, поки не будуть усунені з керівних партійних посад в республіці застійні кадри Щербицького і 2) опрацювати новий проект закону про вибори, який необхідно винести для затвердження на всенародний референдум. На такому шляху вбачаємо вихід з того критичного становища, в якому опинилося наше суспільство. Вважаємо за необхідне застерегти, що якщо й надалі в Україні буде проводитися антинародна політика, то відповідальність за її наслідки ляже на центральні органи влади ССРСР, в першу чергу на політбюро ЦК КПСС.

Київ, 5 березня 1989 р.

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

В ДВОХ ПЛОЩИНАХ

*Деметріо Агілера Мальта, «Тигр», переклав з еспанської мови
Микола М. Палій (Буенос-Айрес: Вид. Юліана Середяка, 1986).*

Минулого року у видавництві Юліана Середяка в Буенос-Айресі вийшла в світ п'єса *Тигр* Деметріо Агілери Мальти в перекладі Миколи М. Палія. Важко тут переоцінити те велике пізнавальне значення, яке мають переклади для нашої літератури. Визнаючи їх, ми кожночасно знайомимося з творчістю інших народів, з їхнім вмінням розкриття людських характерів, мистецьких образів і психічної сили сприймання краси.

Деметріо Агілера Мальта (нар. 1909) — це видатний письменник Еквадору, який широко цікавиться містичними темами пралісу, використовує в своїх творах старі забобони, чорну магію (чари), родинний фаталізм тощо. Він любить часто ближче приглянутися патетичним ситуаціям, в яких соціальні проблеми домінують над психологією персонажів, щоб показати себе як щирого оборонця широких мас народу. При тому, він великий мрійник, який широко розповідає, але не пояснює, не теоризує, а шукає нових шляхів і терпеливо прислухається до зовнішніх і внутрішніх справ та трагедій своїх поодиноких персонажів. Мальта має глибоке знання театрального мистецтва, його техніки й складних конфліктів. П'єси його сильно сприяють розбудженню зацікавлення драматичним мистецтвом, зокрема, коли він пише на теми мітів «про життєздатність старого 'местізо' (нащадок мішаного подружжя: батько еспанець або португалець, а мати індіанка), в якому сплітаються нескоримі сили пралісу й надають йому загадкової мужности». Посилує він це зацікавлення розповіддю про «чорні теми, фіктивний світ, удар небуденних сил, магічний космос, надприродну містерію живих істот», що «відтворюють цілу чарівну гаму епічної міці, якості, краси і вічнодайного життя, яке ніколи не перестає пульсувати». При чому автор робить це дуже естетично, надаючи своїм п'єсам сильної епічної якості, що робить їх сприйнятливими не тільки на національній сцені, але й в широкому світі.

Сам Деметріо Агілера Мальта — це висококультурна людина: бувший професор університету, міністер, дипломат, державний дорадник.

Його *Тигр* — це коротка п'єса в трьох відслонах, але дуже цікава своєю побудовою. Дія її проходить в двох площинах: у реальній площині й уявній. Маємо тут до діла з двома смугастими тиграми: один дійсний, страшний житель джунглі, а інший внутрішній, що живе в уяві безрад-

ного, страхом пройнятого замбо (местізо) Агвайо, який вкінці падає жертвою власного підсвідомого терору. Тигр має тут також подвійне значення: справжній тигр, який при нагоді вбиває людину й уявний тигр — «відображення проклятого ненаситного диявола», який за повірям неосвіченого землероба, тільки стежить, щоб заловити людину в пастку. У ході п'єси ці спостереження зливаються, чи вірніше сплітаються й творять два драматичні світи: реалістичний і символічний (в межах народного повір'я). П'єсу підсилює автор мистецькими засобами зображення оточення: неспокійний хвилюючий світ, примітивне середовище, зударі природи з людиною тощо. Сильно сприяє цьому насамперед живий і спонтанний діалог та тверда переконлива мова.

«І хоч тема, яку нам розгортає Мальта стосується одного специфічного закутка землі, то, — як пише М. Палій, — вона, насправді, має далеко ширше й глибше символічне значення. Бо цей патетичний і трагічний фаталізм прибитої людини існує, живе і безперенасанно хвилюється і в багатьох інших «пралісах», «джунглях» і забутих (занедбаних) закутках нашого так званого культурного, цивілізованого світу. Вистачить тільки над ними призадуматися, їх «відкрити», їм приглянутися і їх відчутти, так як це зробив Мальта».

М. Палій, у своєму перекладі, поставився до п'єси дуже відповідально. Він передав її ідейну спрямованість, її яскраву виразність, зберігши усе її багатство мистецьких засобів, яке він відтворив добре дібраними еквівалентами української мови. Він також написав добру літературознавчу розвідку про розвиток еквадорської літератури й про Деметрія Агілеру Мальту як драматурга.

М. Палій здійснив нелегку, але корисну й благородну працю, бо літературно кажучи, поза Аргентиною і Бразилією, ми ще Латинської Америки не відкрили. І хто знає, чи скоро хтось до цього діла візьметься (бо хто з нас вивчає літературні скарби Перу, Мехіко, Колумбії, чи інших країн) тут, чи на рідних землях.

Микола М. Палій безперечно зробив вагомий внесок в скарбницю українського перекладацтва. Шанувальники театрального мистецтва отримали добру можливість познайомитися з кращим драматичним твором видатного еквадорського письменника.

Роман КУХАР

ДЕ НАСНАЖУВАЛАСЬ НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

Коли призадуматись над тим, що саме в юному віці у тридцятих роках найбільше збуджувало та кристалізувало національну свідомість молоді поневоленої батьківщини, то мимохіть насувається невідрадний висновок, що, на жаль, шкільна освіта, за умов контролю окупантів над розвитком і «думами» нашої молоді людини, мала ще найменший вплив на її націо-

нальне зростання. А повинна б, у системі рідної освіти вільного народу. Та про ні одне ні друге не було мови. Ворожий затиск позначився подібною мірою на шкільній освіті й державному вихованні у протинародній, штучній концепції московсько-комуністичного касарняного вишколу, як і в обмеженій до польської «рації стану» шовіністичній навчально-освітній політиці провінційної у двадцятому сторіччі країни, що мала претенсії бути великодержавою. Навіть у тогочасному «українському Піємонті», в Галичині, де національний дух ще міцно коренився в народі, навчання в опанованих державною владою школах, не говорячи вже про чудний гібрид утраквістичного типу шкільництва, не вносило достатньою мірою національні вартості в буття й характер наших учнів нижчих та середніх шкіл.

Що ж тоді зміцняло і збагачувало свідомість юних душ, спраглих національного виховання, що насправді страждали від постійного приниження нашого народу з боку всевладних займанців, а все ж горіли палким почуттям леліяним у серцях, дарма що опустошеним чужим насиллям, у нез'ясованих собі точно змаганнях до відвоювання національної гідності? Старішому що лиш на одне десятиліття поколінню молоді у тих знаменних тридцятих роках присвічувала пам'ять визвольного зриву новонародженої нації, що й без активної участі тогочасного доросту була міцним національним збудником. Та в молодших за них вже й тієї свіжої пам'яті, що завзиває до продовження чинів батьків, не було. Витворилась натомість у їхніх сприйманнях небезпечна порожнеча між активними хоч і безуспішними діями з нещодавнього минулого й апатичною дійсністю їх же сучасності. Конче було виповнити цю порожнечу конструктивними національними вартостями. Коли ж ні рідна школа, ані побут між чужим знам'ям у державі, що затратила найдрібніші сліди української самобутності, не дали набратись нашій тодішній молоді своєї національної мудрости, то все ж таки вона цілими пригорщами просякала в юний організм із освітньо-виховної самодіяльності молоді, як у гуртах «Пласту», в таборуваннях по літніх вакаційних оселях, великою мірою з патріотичної атмосфери родинних вогнищ, із читанки рідної літератури, а особливо згодом, в періоді дозрівання, зі сторінок національної преси про політичне положення в Краю.

Спільна з дорослими участь у загально-громадських подіях церковного і світського життя — в імпрезах, академіях, концертах, відчитях, театральних виставах, зокрема живо запечатувалась у юних душах, гартуючи й формуючи їх на зразок свідомих своєї мети, характерних членів великого народу.

Тут годиться відзначити особливої сили враження і вплив національного виховання на тогочасну молодь у Краю, а саме — всенародніх походів на стрілецькі могили полеглих національних героїв з легендарної доби визвольних змагань, особливо ж на Янівський та Личаківський цвинтарі у Львові, під час Зелених Свят. Із тією величною маніфестацією збірного патріотичного пережиття пов'язувались багатогранні емоційно-динамічні чинники національного співвідчуття — історична оновлена пам'ять, усвідомлення громадської сили, надхнення винесене з патріотичних промов і хорового розлуння по місцях слави борців за волю народу, духова співу-

часть із посиленою тоді діяльністю політичних активістів і в'язнів, особиста прихильність у творенні свого власного буття й спільне маршрування до світлішої, від тогочасної нестерпної дійсності, мети.

Проте, чи не найміцнішою пружиною в негайному формуванні юнака в дозрілого політично громадянина був німий, але ж незвичайно вимовний приклад полеглих тут борців. Зов рідної крові, проллятої членами попереднього покоління за осягнення національних ідеалів ніколи так глибоко й потужно не діяв, як саме тут, на рідних урочистих місцях, освячених церковним торжеством Богослужбових відправ і збірною, споєною громадською участю земляків, усіх об'єднаних і продиханих одною ідеєю. Коли в житті не подибувалось тієї бажаної національної єдності, то тут вона була дуже відчутна, очевидна, якраз перед маєстатом могил.

Ніколи не забути в житті полум'яних проповідей під час панахид на обидвох цвинтарях, Янівському й Личаківському, з нагоди Зелених Свят — знаменитого промовця, обдарованого прекрасним голосом, о. Леонтія Куницького, провідного крилошанина львівської митрополичої капітули, як і не затерти в пам'яті проспіву «Не пора, не пора...» і надзирань польської поліції за відважними в заборонених відправах панахид по кутках обидвох кладовищ у честь загинулих сл. п. борців підпілля, — Ольги Басарабової, Дмитра Данилишина й Василя Біласа, на Янівському, або ж Ярослава Любовича, на Личаківському кладовищі. Там же з тієї ж нагоди молились вірні сини й доньки всієї української нації теж за душі закатованих по тюрмах, застінках, концентраційних таборах і засланнях, чи виголоджуваних большевицькими катами братів і сестер по той бік Збруча, де «навіть молитись ворог не давав». У ті пропам'ятні дні і мало свідомі наші земляки ставали патріотами рідної землі.

* * *

П'ЯТДЕСЯТ РОКІВ ТОМУ НА ФІЛІЇ

Остання матура гуманістичного типу в Філії Академічної гімназії у Львові в 1938 р.

Були в нас, тодішніх абітурієнтів з 1938 р. «на Філії», «побожні» побажання відзначити десятиріччя складення матуральних іспитів, себто в 1948 р. Та що ж, той рік застав нас уже в повоєнній Німеччині, напередодні виїзду за океан. Хтось із тієї нагоди піддав тоді думку — а може б так відзначити хоч би двадцятиріччя матури, в 1958 р.? Проте, в оту пізню пору загального розселення було вже важко віднайти один одного, — одні, переживши війну, залишилися в Краю, а чимало згинуло в підпіллі ОУН, УПА і в Дивізії УНА. Інші ж пропали на заслання в СРСР, а значна частина розбрелась, мов ті перелетні птиці, по всьому світу. Про далішні декади річниць нашої матури вже й не було більше мови. Між тим, видали (теж учасники матурального року 1938) показні томи Ювілейної Книги Академічної гімназії та її історії, а все ж до вшанування з'їздом абсолюторії своєї альма матер з 1938 р. таки вже й не дійшло. Аж ось мій колега з «Філії» й абсолювент «Головної», Теодор Мацьків, відозвався із приводу

відзначення 50-річчя матури *клясичного* типу гімназії в Головному заведенні у Львові (гл. «Свобода», 104 ч., з 3-го червня 1988 та продовження).

Супроти цього годиться ж тепер доповнити його образний звіт з «Головної» відповідною картиною останньої матури *гуманістичного* типу української гімназії у Львові, а саме у т.зв. «Філії» Академічної гімназії, що закінчувала гімназійний цикл тієї старинної, нашої середньошкільної установи й починала новий, ліцейний. Тут буде доречно коротко з'ясувати різницю між *клясичним* і *гуманістичним* типами гімназії. Ще в останній *клясі клясичного* характеру гімназії перед заведенням *гуманістичного* відрізнення в 1930 р. навчали греку й латину з *клясичних* предметів. У *гуманістичному* відділі відпала грека, зате залишилась латина, а в додатку заведено нові дисципліни, як «Сучасна Польща», «Психологія», «Пропедевтика філософії», а теж надобов'язкові курси інших, крім німецької й польської, чужих мов, наприклад англійської й італійської. *Гуманістичний* тип вдержався лиш упродовж одного річника учнів, бо вже ті, що поступили в гімназію в 1931 р., увійшли згодом у структуру нової форми середньошкільної освіти в Польщі, а саме т.зв. «ліцеїв» — *клясичного*, математично-природничого тощо. А втім, повернімось до матури в 1938 р.

Подія та, сама з себе важлива, запечаталась у пам'яті ще глибше, оскільки саме в той час, 23-го травня, усіх нас у тому гурті, що складали в той день іспити зрілості, потрясла Гюбова звістка про загин від розриву бомби в Роттердамі сл. п. полк. Євгена Коновальця. Отак, після Головного Отамана Симона Петлюри в 1926 р. в Парижі, згинув з рук московсько-більшевицьких агентів черговий борець за волю й незалежність українського народу. Насильна смерть великого сина України стала знову нашою спільною трагедією й відобрала нам щоправда в той роковий день душевний спокій, проте позначилась у юних серцях і характерах міцним поштовхом до дальших змагань за перемогу національної справи, що саме в боротьбі за неї поклав своє ще молоде життя тогочасний вождь ОУН. В отой жалобний матуральний день і визвав нас на короткий апель наш *клясовий* опікун, проф. Зенон Зелений, переводячи з нами інтимну ідейну гутірку. На розстанні, побажавши нам добрих матуральних успіхів, ось як відозвався: — «Він, кого ви шанували, відійшов на завжди, зате ви живете, тож пам'ятайте — багато суспільних завдань перед вами, виконуйте ж їх згідно з вашими силами й вимогою обов'язку громадян свого народу». Отакий залишився в пам'яті заклик нашого вчителя-суспільника «Зеньця», що здобув собі симпатію й довір'я під час дворічного (в 7-й та 8-й *клясах* з проф. латини, І. Пашкевичем) ведення нашого річника абсолювентів. Згодом став він відомий, як керівник відділу молоді при УЦК й референт юнацтва при військовій управі Дивізії «Галичина». На еміграції в Канаді продовжав навчати математику й фізику в середніх школах, теж очолював Об'єднання Українських Педагогів та був першим заступником Голови світової виховно-освітньої Ради при СКВУ. Помер 10-го лютого 1973 в Торонті, до останнього часу підтримуючи зв'язки зі своїми кол. учнями.

Перед очима виринають, як живі, постаті директорів нашої філії, ще з ранньої доби юности, Ярослав Вербицький, трохи згодом трагічної пам'яті Іван Бабій та останній управитель передвоєнної гімназії, о. Михайло

Залеський, усі давно вже в вічності. З-поміж учителів лиш один, наш достойний катехит, о. крилошанин Петро Хомин, залишився при житті. Нехай ще довго (хоч і йому 99 років життя) проживає в Канаді для добра рідної пасти! Отця Гавриїла Костельника, нашого ранішого катехита, що зворушував нас своїми палкими проповідями на гімназійних Богослужбах у Преображенській церкві та розміщував до сліз своїми дотепними анекдотами для відпруження молоді під час годин релігії, не минула, як і директора Івана Бабія, трагічна доля посередника доброї волі між державними органами чужої влади та власним громадянством. Згинув наш золотоустий проповідник від кулі большевицького агента НКВД в 1948 р., свідомий до кінця життя большевицького обману у справі неканонічного переведення УКЦеркви в Краю на православ'я. За свою роль «рятувати, що можна врятувати», поплатився життям. Наслідки недоцільної дії сумної слави «ініціаторів» ще й досі тяжіють над нашим народом.

Кидаю черговий погляд на матуральне табльо. Почесну роль секретаря Національної Ради в 1941 р. відіграв наш україніст і патріотичний надхненник декількох поколінь молоді (навіть Архiepісkопа Кир Івана Бучка), Ярослав Біленький, що помер від серцевої недуги, втративши сина в підпіллі ОУН, в 1945 р. Поза межами болю найшлися і інші наші вчителі різних клас — знамениті україністи, Володимир Радзикович, згодом професор української літератури в Університеті Ів. Франка, Олександр Панейко, далі на матуральному табльо — географ Володимир Козак, він же й музикознавець, як і поруч нього, диригент Роман Орленко-Прокопович, а от і германіст Іван Заблоцький, клясик Іван Пашкевич (а був приятний при матуральних іспитах і добрий приятель молоді, теж клясик, Петро Мечник), далі — учитель природи Микола Мельник, близький нам у той час тілесно-духового зростання, вчитель тіловиховання і краєзнавства, Степан Гайдучок, а вже на останніх місцях наших гімназійних інтересів — агресивний керівник курсів державних дисциплін, як «Сучасна Польща», Ізидор Хшонц і добряга, вчитель польської мови, Ян Гаргалья. Коли хто з учнів, не підготований достатньо, запевняв Гаргалью, що все ж таки учився, добродушний учитель відповідав йому, вписуючи свою оцінку у свій записник — «Добре, а тут зазначу, що учень вчився, але не вміє».

Розійшлися стежки вихованців Філії того пам'ятного матурального року. Наука не пішла в ліс. Деякі ще й досі діють по своїх, світами розсипаних, громадах, а ті, що відійшли в засвіти, не посоромили своїх батьків, ані рідної землі, що їх пшеничним хлібом годувала, молоком поїла і кров'ю скроплювала. Після ув'язнення за участь у 7-му Конгресі націоналістичної молоді у Львові в 1939 р., помер чергового року, знищений польською тюрмою, Кость Охримович. У боротьбі за волю батьківщини, згинув, замучений у казематах НКВД на Лонцького, в 1941 р. Степан Сколозdra. Наш голова клясової громади, Іван Соловій, загинув у тому ж році від кулі опричника з німецького Гештапо (хоч філіят, Олекса Горбач, професор фrankфуртського університету, допускає, що Соловія розстріляли московські енкаведисти). Наш «суспільник» у класі, Юліан Ковальський, згодом чотовий ДУН-у, згинув на стійці оборони Краю в 1943 р. Володимир Панчук, брат Богдана в одній класі, згинув убитий польсь-

ким «баншуцом» в 1944 р., а Степана Нидзу, одного з найкращих учнів Філії за всі часи, теж учасника 7-го Конгресу націоналістичної молоді, що просидів за те у Бригідках сім місяців, розстріляли большевицькі партизани на Словаччині при переході кордону з Краю в 1945 р. В тому ж році пропав без вісті в рядах 1-ої Дивізії УНА підстаршина Богдан Гачкевич, після сутички з загоном советської армії. В різних роках померли наші одноклясники, Юрій Дорожинський, Роман Чуловський, Остап Тютюко, Богдан Панчук (лікар, в 1970 р.), Остап Ерстенюк, Михайло Фостяк (теж лікар, в 1976 р.). Згинув у Краю Роман Горбаль, учасник процесу Екзекутиви ОУН у Львові в 1941 р., а його організаційний побратим, теж ув'язнений і засуджений на смерть у процесі Екзекутиви ОУН, відомої з назви процесу 59-ти, Володимир Комар, згодом фахівець індустрії виправи шкіри в Канаді, помер в 1977 р. У той трагічний час 1941 р. він чудом спасся з бердичівської советської тюрми.

Евстахій Филипович, що діяв у Філядельфійській громаді, помер в 1983 р., а в 1985 році помер в Миколаєві над Дністром Любомир Волошинівський, учасник битви під Бородами в 1944 р. Вже недавно, в 1987 р., помер у Філядельфії наш одноклясник і матурист із 1938 р., Мстислав Дольницький, журналіст і редактор декількох пресових видань, зокрема «Америки». Це лише про тих, чия доля нам відома. Вічна їм пам'ять за їхні труди для рідного загалу! А живим, згідно з покликом нашого клясового опікуна, Зенона Зеленого, — обов'язок супроти спільноти чесно продовжати працю добрих громадян. А хто ж залишився з річника 1930-38? Нам відомо, що в самих З'єднаних Стейтах Америки проживають деякі колишні абсолюенти Філії того періоду — Володимир Галушка, що поглиблює свої студії філософії, інженери Іван Скіра, що виявляє значну діяльність у своїй громаді, Володимир Климків, власник декількох патентів і спеціаліст у нових технічних конструкціях, Лев Мурський, лікар, Богдан Прудіус, спортовий звітодавець, Роман Бородевич, музиколог, Роман Климкевич, що колись видав свою поетичну збірку «Вітри з далечини» та дописував до нашої преси в Америці, проте в минулих роках чомусь замовк. За нещодавніми відомостями, в Канаді проживає зі своєю дружиною — письменницею дитячої літератури, Роман Мриц, в Англії живе з родиною Іриной Костельник, в Аргентині займався перекладницькою працею Євген Федінський, а з Краю дає про себе знати Іван Саврук — оце всі живі з-поміж останніх могіканів Філії Академічної гімназії з доби матури 1938 р., очевидячки лиш ті, про яких маємо скупі вісті, хоч є надія, що ще дехто залишився в живих у широкому світі*. Усіх нас навчала розуму і звала до «блакитних вершин» наша альма матер, що відійшла з большевицькою інвазією із Західньої України в 1939 р. в історію.

* * *

* Колись такі живі й дійсні в ті юні роки надій та спільних змагань за кращу долю народу, загубились одноклясники 1938 р. у крутежі війни й повоєнного часу. Нічого не відомо в вільному світі про абсолюентів того року — Ореста Бабака, Збигніва Букала, Юрія Джиджору, Євгена Дудкевича, Романа Заклинського, Юрія Зварича, Богдана Коблика, Ярослава Корецького (були поголоски, що помер), Тараса Коробія, Мирослава Кри-

лика, Володимира Лаврівського, Володимира Макаря, Теодора Нарембіка, Володимира Панькова, гаківкаря «С.Т. України» Людомира Посацького, футболіста «С.Т. України» Володимира Завадівського, Івана й Василя Пшиків, Марка Рошковича, Володимира Слюзаря, Богдана Накловича, Леопольда Нурія, Степана Тихого, Богдана Яцкова (згідно з вітками — став актором театрів на різних землях). Про Володимира Бучка була відомість, начебто проживав своєчасно в Канаді. При матуральних іспитах 1938 р. у Львові на Філії літописець тієї доби і в уяві не мав би, що слідів своїх співматуристів доведеться колись шукати йому по цілому світі.

* * *

ВІД МИТАРСТВ ДО ВЕЛИКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Юрій Борець. «З найкращими». Літературно-мовна редакція Святослава Караванського, його ж набір і післяслово з заувагами про мову спогадів. Обкладинка мистця Л. Денисенка, портрет автора, ілюстрації в тексті. Українська Видавнича Спілка, Лондон, 1986, стор. 384.

Мемуарні спогади з особистого досвіду в боротьбі проти нацистських і москвсько-польських займанців України під час Другої світової війни й опісля, булавного УПА й уродженця Лемківщини, Юрія Борця-Чумака, мають документальну вартість очевидця й учасника тієї боротьби за волю й незалежність нашого народу. Перший розділ книжки під заг., «В Україні», пов'язується тематично з позачерговим, дальшим розділом «Правда про УПА», що разом становлять головну канву спогадів Ю. Борця про його співучасть, зокрема в оборонних діях УПА проти польського виселення нашої автохтонної людності з Закерзоння в 1945-47 рр. і в рейдах його сотні під командою Громенка через Словаччину, Чехію й Австрію в напрямку американської зони в повоєнній Німеччині, в 1947 р. Тут відтворено безприкладну посвяту, аж до самозаперечення, численних борців за здобуття волі українському народові в добу, коли два жорстокі імперіялізми шматували наші землі й масакрували наш нарід, а демократичному західному світові було до цього байдуже. Багато найкращих з-поміж нашого многострадального народу полягли в цій осамітненій та нерівній боротьбі, а хто з борців пережив оту люту добу, має призначення поширювати в світі правду про змагання до національної цілі свого розтерзаного між окупантами, але нескореного народу. Автор книжки «З найкращими» вважає своїм святим обов'язком будити сумління світу до ворожого безправ'я й насилля совєтської Москви в нашій батьківщині тоді й тепер.

Паралельно з розповіддю про власний досвід у невпинних змаганнях поневоленого народу до волі й самостійности, мережає Ю. Борець свої спогади з його пізнішого побуту на еміграції, в розділах «В Австралії», «Життя й роздуми» та «Сучасне й минуле». Тут читач може багато чого повчитися з авторового хисту й наполегливості у твердій праці над економічною незалежністю серед найважчих початкових еміграційних умов.

Перемагаючи численні перешкоди, витримуючи з успіхом професійну чужинецьку конкуренцію, він змагав послідовно до своєї цілі й досягнув її. Уже сам факт, що з неможливого емігранта став автор видатним підприємцем в Австралії, здобуваючи засоби і для зросту загального стану нашого посідання на чужині, доказує про здібність нашої людини, якій у Краю присуджено ледве що животіти й коритись варварській та нелюдській системі московсько-советського визиску національних меншин.

Книжка має й деякі слабші сторінки, між інш., непослідовність розповіді, стрибки від боротьби в Краю до еміграційної теми й навпаки, попеременність розповідного стилю й тематики, раз у формі спогадів, то знову у приведені матеріалів із пресових звітів, так, що часом не відомо, чиї праці є авторові, а чий не його. Стилістику деяких уступів належить справити, аби внести чіткість викладу, напр., у такому неправильно побудованому реченні: «Колись історики будуть собі ламати голови, як то москалі запрягали чехів, і то десятки тисяч людей, воювати з відділами УПА за московську імперію та своє ярмо, а німцям віддали цілу державу без стрілу». З речення, де підметом є «москалі», виходить, що саме вони, а не чехи, віддали свою державу німцям без стрілу. Треба було б кінцівку речення почати зі слів: . . . «і як чехи віддали німцям цілу державу без стрілу». З усього видно, що редактор С. Караванський мав чимало праці над стилістикою й мовою (про що він пише у післяслові) даного видання. Назагал, редакційна робота над тематично складною книжкою й мовою її автора вийшла задовільно. Не зважаючи на вказані недотягнення, поміщений у книжці матеріал, що може й не належати до теми спогадів у їхньому суцільному оформленні у творі, має своє специфічне виправдання, а весь твір матиме значення дальшого особистого причинку до епопеї боротьби українського народу за своє законне право жити вільною нацією у світі, де, на жаль, не право, а сила про те вирішує. Щодо зверхнього чепурного видання книжки, то воно бездоганне. Варто б авторові вибрати все в цьому виданні й його раніших виданнях, «У вирі боротьби» та «Рейд без зброї», що відноситься до боротьби УПА, й видати окремою монографічною працею.

ВИСОКА ОЦІНКА ДЛЯ «ЛІТОПISУ УПА»

У двомісячнику «Problems of Communism» («Проблеми комунізму»), в номері 5, XXXVII, за вересень-жовтень 1988, який публікується з рамени Інформаційної Агенції США та являється одним із найбільш авторитетних і поширених періодиків, присвячених вивченню СССР та комуністичних країн, розміщена велика рецензія на 15 томів «Літопису УПА», що досі появилися друком.

В обширному огляді на сім сторін пера Люби Файфер, яка є «феллов» Центру Вивчення Советської Міжнародної Політики при Каліфорнійському університеті в Льюїс Анджелес та корпорації РАНД, і докторантом у відділі політичних наук цього ж університету, «Літопис УПА» окреслено

як «дуже важливу збірку документів», без яких неможливо обійтися науковцям, які вивчають національну політику ССРСР. Що більше, документи українського підпілля рекомендується теж спеціалістам, які вивчають різні революційні й партизанські рухи, а чи слідкують за тактикою ССРСР у поборюванні Афганських повстанців.

Обидвом організаціям колишніх вояків УПА («Об'єднанню» і «Товариству») належить від української громади велике спасибі за цю переважливую мозольну працю на полі збереження й розповсюдження в наукових колах документів українського збройного визвольного руху новітніх часів.

На велике признание і подяку за моральну й фінансову підтримку «Літопису УПА» і піднесення цього Видавництва на належну висоту теж на міжнародньому рівні, заслуговує рівнож вся патріотична українська громада, а й зокрема — гурт ентузіастів цієї справи поміж молодих студентів і науковців, які віддано й безкорисливо працюють разом з Видавничим комітетом.

Але не слід забувати, що така висока оцінка «Літопису УПА», як згадана вище довідка Люби Файфер, зобов'язує нас усіх до ще більшого поглиблення й поширення нашої праці в рамках запланованого Науково-дослідного Інституту «Літопису УПА». Для досягнення цієї мети потрібне значно збільшити жертвовність усієї української спільноти, в тім теж зголошування нових Фундаторів окремих томів «Літопису УПА». Тут з вдячністю треба згадати св. п. Олексу Головача (який помер у Торонті 16-го серпня, 1986 р.) як першого фундатора — 16-го тому «Літопису УПА».

Зацікавлених довідкою Люби Файфер просимо звертатися за поданим числом журналу на таку адресу:

“Problems of Communism”,
US Information Agency,
301 4th Street SW, Washington, DC, 20547,
U.S.A.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Велика Британія:

- Листа ч. 3, *Рочестер*. Жертвували: П. Вербюк — ф. 5.00.
- Листа ч. 9, *Лондон*. Жертвували: С. Дякун — ф. 10.00; по ф. 5.00 — М. Підлісний, І. Грабар; М. Бойко-Брус — ф. 2.00.
- Листа ч. 14, *Лондон*. Жертвували: С. Вознякевич — ф. 10.00; по ф. 5.00 — К. Никола, А. Рачковска, М. Паньків.
- Листа ч. 15, *Лондон*. Жертвували: по ф. 10.00 — В.М., Б. Цяприна; П. Колосовіч — ф. 5.00; по ф. 2.00 — С.М.К., Я. Гарбуз, В. Піх.
- Листа ч. 33, *Лютон*. Жертвували: Відд. СУБ — 12.00; УТК — ф. 10.00; Г. Грушка — ф. 5.00; по ф. 2.00 — Н. Козакевич, О. Семчишин; по ф. 1.00 — М. Ярема, Г. Бойко, І. Береза, В. Григорович.
- Листа ч. 34, *Лютон*. Жертвували: по ф. 3.00 — В. Шурик, М. Захарків; по ф. 2.00 — А. Пасічник, Г. Нати́нчук, М. Сеньків, С. Тимків, Г. Ганчарик, М. Веселович, Т. Онацко, Г. Остапчук; по ф. 1.50 — В. Гринів, П. Сич; В. Цяпа — ф. 1.30; по ф. 1.00 — З. Піхур, М. Грегоровіч, Я. Гаврило, П. Юрків.
- Листа ч. 36, *Бедфорд*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Мадилюс, Б. Лазар; по ф. 3.00 — В. Івасик, В. Штанґрит; по ф. 2.00 — В. Комарницький, М. Сенюта, М. Гуцул, В. Матвіїв, А. Луців.
- Листа ч. 37, *Рушден*. Жертвували: по ф. 5.00 — С. Дмитрик, М. Мартинюк, Н. Комарницький; Ф. Пахняр — ф. 4.00; по ф. 2.00 — І. Хлабати́й, Х. Процик, С. Ришкович; М. Губич — ф. 1.50.
- Листа ч. 49, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Раківський, Р. Кісак, О. Довбуш, М. Шупляк, В. Хом'як; по ф. 4.00 — О. Вільшанецький, С. Лахмат; Л. Сенів — ф. 3.00; по ф. 2.00 — Г. Сенів, К. Шкроміляк, В. Стефанюк, М. Довбуш; по ф. 1.00 — О. Дутковський, І. Клюнь, Ф. Зенко, М. Лучка.
- Листа ч. 50, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Богайчук, М. Кривінський, О. Боднар; В. Коваль — ф. 3.00; П. Ганик — ф. 2.50; по ф. 2.00 — М. Собків, С. Ямелинець, М. Косач, С. Бусько; по ф. 1.00 — В. Понюх, А. Шологін.
- Листа ч. 51, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Рубель, С. Свердлик, І. Жуківський, С. Кузів, О. Шур; М. Луковський — ф. 2.00; А. Дмитрів — ф. 1.00.
- Листа ч. 52, *Лестер*. Жертвували: В. Воронович — по ф. 5.00; В. Стадник — ф. 3.00; по ф. 2.00 — В. Зеленчук, В. Саламаха, Т. Кузик, І. Піган, С. Козак, Р. Воронович; по ф. 1.00 — О. Семчій, С. Ланчак, М. Шіляк, М. Павула.
- Листа ч. 53, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Ткачук, М. Куций, І.

Кравчина; по ф. 2.00 — П. Ткачук, Г. Товарянський, С. Капеняк; Я. Заброцький — ф. 1.00; П. Гуль — ф. 0.50.

Листа ч. 54, *Лестер*. Жертвували: М. Миколишин — ф. 10.00; по ф. 5.00 — Б. Марченко, В. Камінський, Х. Кіллям-Кіщук; І. Воронович — ф. 3.00; по ф. 2.00 — І. Харінчук, І. Шмега, Г. Скіп, А. Камінська, П. Гошко, Б. Замулінський; по ф. 1.50 — В. Михайлюк, Є. Михалків; по ф. 1.00 — В. Гуцул, А. Фесун, Ф. Діброва.

Листа ч. 55, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. П'ятночка, С. Гривнак, О. Журавінський; по ф. 3.00 — В. Стадник, С. Осадчук; Г. Кулик — ф. 2.00; П. Марущак — ф. 1.00.

Листа ч. 56, *Лестер*. Жертвували: Г. Ткачук — ф. 3.00; по ф. 2.00 — М. Гаврилко, М. Николишин, А.Е. Медвицькі, В. Бурбела, М. Дяківський; по ф. 1.00 — І. Костів, М. Гунт-Медвицька, Я. Каспрук.

Листа ч. 57, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 В. Медицький, А. Масура, Г. Гринішак; І. О'Магоні-Кіщук — ф. 2.00.

Листа ч. 58, *Лестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Луговий, М. Туркевич; по ф. 3.00 — М. Шоробура, С. Полежака, Т. Гарун; по ф. 2.00 — Г. Костишин, М. Шевчук, І. Івасюк, Б. Острожинський, Т. Світлик, О. Рогатинюк, А. Мизак, П. Кузишин.

Листа ч. 69, *Ноттингам*. Жертвували: М.К., — ф. 5.00; А.К., — ф. 3.00; М.Б. — ф. 2.00.

Листа ч. 89, *Лінкольн*. Жертвували: М. Мілянч — ф. 10.00; по ф. 5.00 — М. Паньків, М. Лупак, П. Балюк, П. Плаксій, М. Пушка; П. Штокало — ф. 4.00; по ф. 3.00 — В. Попович, М.К.; по ф. 2.00 — М. Прогній, А. Соколян, М. Литвак, М. Фітель; М. Табачин — ф. 1.00.

Листа ч. 90, *Лінкольн*. Жертвували: І. Остафійчук — ф. 15.00; по ф. 5.00 — Ю. Ламага, В. Макойда, Ю. Ліберна, В. Процик, Г. Шур, М. Плаксій, В. Скоп, І. Сенів; по ф. 2.00 — А. Мицик, Г. Пилатюк, В. Вовк, Д. Мельниченко; по ф. 1.00 — М. Ганусин, І. Сидорович.

Листа ч. 91, *Лінкольн*. Жертвували: по ф. 5.00 І. Сеньків, І. Липний, В. Заплатинський, М. Премняк; по ф. 2.00 — П. Маркевич, П. Кортинський; В. Гладун — ф. 1.00.

Листа ч. 92, *Лінкольн*. Жертвували: В. Скалич — ф. 5.00; по ф. 2.00 — Б. Смейка, М. Берлядин; по ф. 1.00 — М. Тимків, Є. Швець, Д. Гнатюк, І. Вершигора, С. Вегера, П. Паньків, І. Заброцький, М. Федішин.

Листа ч. 93, *Нюварк*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Нагненко, І. Данилець, І. Стадник, Є. Чучман, М. Воронецький, В. Рудик, А. Калита; Б. Підгородецький — ф. 4.00; І. Тертяк — ф. 2.00.

Листа ч. 94, *Бостон*. Жертвували: по ф. 2.00 — Кулик, С. Вилка, В. Сеньків, В. Яніцький, М. Торба, М. Вовк, В. Наконечний, М. Артим; М. Сеньків; В. Жидан — ф. 1.00.

Листа ч. 95, *Сканторп*. Жертвували: І. Дева — ф. 10.00; по ф. 5.00 — В. Гладкий, П. Романів, В. Данилишин, І. Цюк, В. Мерюк, Д. Гула, А. Козун, В. Малицько, І. Гриняк, О. Рокош, Д. Замариняк, І. Шмагай, М. Береський, Г. Фещак, Я. Фатерига, І. Ільків, Ю. Мерлюк.

Листа ч. 96, *Сканторп*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Спетрук, І. Ша-

найда, Г. Лобода, Я. Ярема, М. Березінський; по ф. 3.00 — О. Пруцик, І. Польовий, М. Лабінський; В. Савченко — ф. 2.00.

Листа ч. 97, *Сканторп*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Заплатинський, М. Гладкий, В. Грицюк, М. Вавринюк, Т. Внук, С. Беґар.

Листа ч. 102, *Раґбі*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Вільшинський, Я. Пентак, В. Пігій, Д. Смеркло, Т. Непіп, Д. Марків; І. Озьмінський — ф. 3.00; по ф. 2.00 — В. Захарків, Т. Соловій, Т. Павлів, В. Шкільник, М. Лисенків; Г.П. — ф. 100.

Листа ч. 103, *Раґбі*. Жертвували: Український Товариський Клуб — ф. 100.00.

Листа ч. 116, *Волвергамптон*. Жертвували: С. Савчук — ф. 10.00; по ф. 5.00 — І. Лаць, П. Данильчук, М. Волошинович, В. Калин, О. Лепкий, М. Кузик, Д. Павлів, О. Гижий; М. Мельник — ф. 4.00; по ф. 3.00 — В. Костур, Т. Козубовський, В. Нагайло, М. Мулик, А. Зінко; по ф. 2.00 — О. Мікулін, П. Малицький, С. Климко, Ю. Бондарук, В. Якимів; С. Шваґрук — ф. 1.50; Д. Кубай — ф. 1.00.

Листа ч. 130, *Глостер*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Мудрий, І. Ткачик, В. Косолович, В. Мушеник, Р. Бріль, С. Грицько; по ф. 4.00 — М. Сторощук, І. Данилів; по ф. 3.00 — М. Кітчак, К. Фінів, Т. Данилів, І. Пристасцький; по ф. 2.00 — Ю. Жаграй, В. Мартенюк, Г. Богданець, М. Мозоль, М. Мудрий, І. Гуменюк, О. Чорнуха, М. Гуменюк, В. Ваврин, І. Штогрин; по ф. 1.00 — Г. Трухан, Ю. Йосипчук.

Листа ч. 139, *Олдгам*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Волчанський, М. Окунь; по ф. 2.00 — М. Гивель, С. Гриньків, П. Костик, Т. М., П. Гординський; по ф. 1.00 — Г. Дубас, С. Наум, М. Задорожний, Д. Дуда.

Листа ч. 140, *Олдгам*. Жертвували: по ф. 3.00 — В. Бачинський, І. Капєць, А. Савірко, Р. Мицан, І. Пташник, Д. Дуда; по ф. 2.00 — В. Калинич, М. Галій, С. Галій, М. Хом'як, О. Милович, М.Я., О. Сівка, В. Рубаха, Д. Лукий, М. Семянчук; М. Патра — ф. 1.00.

Листа ч. 142, *Олдгам*. Жертвували: по ф. 5.00 — М. Рудковський, М. Шевчук, А. Мельник, І. Скальський; І. Лукашук — ф. 2.50.

Листа ч. 143, *Олдгам*. Жертвували: по ф. 10.00 — М. Татарин, І.Н., по ф. 5.00 — М. Широка, М. Райтер; по ф. 2.00 — Г. Панівник, І. Фульмес, С. Кушнір, В. Копко; по ф. 1.00 — М. Боднар, П. Гординський, С. Бойко, В. Циктор.

Листа ч. 144, *Олдгам*. Жертвували: по ф. 5.00 — В. Шклянка, І. Юзвяк, М. Токарик, В. Білас; по ф. 2.00 — В. Походай, В. Кінащук, І. Барилка, В. Ластовецький, М. Семко, В. Виник, О. Окопська; по ф. 1.00 — П. Грищук, Т. Дереваський.

Листа ч. 145, *Рочдейль*. Жертвували: Д. Гавчак — ф. 10.00; по ф. 5.00 — Д. Лєсів, Ф. Мичик; по ф. 3.00 — А. Ковальчик, П. Кметь, М. Загородний, І. Гаврилів; І. Федаш — ф. 2.00; В. Дорош — ф. 1.00.

Листа ч. 146, *Рочдейль*. Жертвували: М. Кузіль — ф. 10.00; М. Кішко — ф. 5.00.

Листа ч. 147, *Рочдейль*. Жертвували: С. Гавчак — ф. 10.00.

Листа ч. 149, *Рочдейль*. Жертвували: О. Ковальчук — ф. 10.00; по ф. 5.00 — О. Ропняк, В. Михайлищук; С. Петрунів — ф. 3.50.

Листа ч. 150, *Рочдейль*. Жертвували: М. Підлісний — ф. 25.00; М. Островерха — ф. 5.00.

Листа ч. 151, *Рочдейль*. Жертвували: М. Катеринюк — ф. 10.00; по ф. 5.00 — А. Канюка, В.П., В.Т., П. Джиджора, М. Дмитречук, М. Паска, З. Луцанець, П. Максимович.

Листа ч. 152, *Рочдейль*. Жертвували: по ф. 5.00 — Д. Мельник, С. Калинта, В. Душогуб, К. Ментух; по ф. 1.00 — М. Максимів, С. Крилишин, М. Лісний.

Листа ч. 157, *Манчестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — П. Куцик, А. Куцик, О. Куцик; по ф. 2.00 — П. Турконяк, Д. Бабчук, М. Лось, І. Кулик, Ю. Бабчук, Я. Копчак, М. Витвицький; по ф. 1.00 — І. Юрчило, М. Гетта.

Листа ч. 158, *Манчестер*. Жертвували: С. Лучків — ф. 6.00; по ф. 5.00 — В. Данилюк, Г. Бойко, М. Дашко; по ф. 3.00 — Д. Павлюк, В. Вовк, М. Мандзій; по ф. 2.00 — І.С., І. Шпитко, Б. Вихрій, С. Семерас, В. Паньків; по ф. 1.00 — М.Г., І.В., О. Дуниц, І.Г., В. Джула.

Листа ч. 160, *Манчестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — Й. Левицький, І. Андручяк, Є. Ославська, З. Гайовський; А. Петришин — ф. 4.00; по ф. 3.00 — А. Дудар, М. Іванович, В. Рожій, І. Фенюк; по ф. 2.00 — М. Шкирпан, М. Фірманчук, В. Криворук, М. Свидиський; М. Словінський — ф. 1.50; по ф. 1.00 — С. Балацький, Д. Угрин.

Листа ч. 161, *Манчестер*. Жертвували: Д. Дідик — ф. 10.00; по ф. 5.00 — Г. Мельник, І. Фудечко, В. Савинський, Р. Крупник; В. Коцько — ф. 3.00; по ф. 2.00 — І. Колодчин, І. Паньків, І. Маркович, І. Болюх, Т. Костюк, П. Стасюк; по ф. 1.00 — П. Тука, М. Гуддол.

Листа ч. 162, *Манчестер*. Жертвували: по ф. 5.00 — П. Моллюх, В. Шляхетко; О. Дутка — ф. 3.00; М. Карапата — ф. 2.50; по ф. 2.00 — п-во Ратич Ігор, П. Лепкий, Остап'юк, В. Буняк; по ф. 1.00 — п-во Кохан, О. Шляхетко, п-во Леньо.

Листа ч. 163, *Манчестер*. Жертвували: Р. Савчук — ф. 10.00; М. Бандерівський — ф. 5.00.

Листа ч. 1032, *Карлайл*. Жертвували: по ф. 10.00 — М. Дубик, Б. Сверида, В. Панкевич, Р. Смерека; по ф. 2.00 — П. Савченко, О. Беззушко, М. Богачевський.

Листа ч. 1027, *Лідс*. Жертвували: по ф. 5.00 — І. Ковальчук, М. Чорній, М. Червак, Г. Кішко, Т. Моравський, Д. Ковальчук, П. І.; по ф. 4.00 — С. Іваськів, В. Сорока.

Листа ч. 1028, *Лідс*. Жертвували: по ф. 3.00 — М. Гумен, В. Лазоришин, В. Танчук; по ф. 2.50 — О. Аболайтис, Ірена Костишин; по ф. 2.00 — І. Стецько, М. Стасюк, М. Іваськів, М. Порило, І. Костишин, Д. Тхір, В. Спетрук, Г. Гой, П. Шубар, В. Кость, Є. Мучинський, Л. Міськів, М. Ковальчук; по ф. 1.00 — І. Філь, Я. Петрушенко.

Всім Жертводавцям щиро дякуємо.

(Далі буде)

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

Олександр Капітанчик. *«Орхідеї»*. Перша збірка вибраних поезій. Вступна стаття д-ра Святомира М. Фостуна. 268 сторінок друку, обкладинка тверда. Формат 25 × 15 см. Накладом Автора, з Друкарні УВС в Лондоні. Рік появи — 1988.

Василь Верига. *«Галицька соціалістична советська республіка 1920 р.»*. Перша большевицька окупація Галичини. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, том 203, Історично-Філософічна Секція. Передмова проф. Василя Маркуся, ілюстрації, Іменний покажчик, Географічний покажчик. 202 сторінки друку, обклад. тверда, формат 23 × 15 см., рік появи 1986, Канада. Ціна книжки в Канаді — 20 дол., у США — 15, плюс поштові оплати.

Волтер Кап. *«Тяжко бути політичним емігрантом»*. Гуморески. Видання Об'єднання Українських Письменників «Слово», Торонто, Канада. Обкладинка роботи Едварда Козака, малюнки з журналу «Лис Микита». 176 стор. друку, обкладинка м'яка, формат 21 × 13 см., прибл., із 170-ма гуморесками під різними наголовками. Торонто, Канада, рік появи — 1986.

В. Домонтович. *«Проза», «Три томи»*. Редакційна й супровідна статті Юрія Шевельова, том перший, «Сучасність», 1988. 518 стор. друку, тверда обкладинка із обгорткою, формат 20 × 13 см.

І. Угрин. *«Стародавні народи України»*. Історичний нарис. Вступна стаття д-ра К. Костіва. 80 стор. друку, оправа м'яка, формат 17 × 12 см. (прибл.), Нью Йорк-Торонто, 1988.

«Богословія», науковий журнал, видання Українського Богословського Наукового Товариства, Рим, Італія, 1986, том L, кн. 1-4, за редакцією о. д-ра Івана Хоми. Формат великий.

«Український Календар» за 1988 рік, видання Українського Суспільно-Культурного Товариства, Варшава. 272 стор. друку, обкладинка і тексти ілюстровані, формат 20 × 14 см.

Павло Степ Євтушенко. *«Горицвіт»*. Збір творів у чотирьох томах. Титульні сторінки і графічне розміщення тексту — Автора. Друковано у Видавництві «Праця», Прудентопіль, Бразилія. На вступних і кінцевих сторінках томів карта національної України. Одержано 3 томи. Формат кожного 16 × 12 см., обкладинки тверді із обгорткою, сторінок друку в томах 270 (пер.).

Stepan Hoverla. *«The Facets of Culture»*. Published by the Ukrainian Central Information Service, London, 1988. Cover designed by Rostyslav Hluvko. Foreword by Stepan Oleskiv, and Introduction by Bohdan Stebelsky. This book contains three well known essays by the same author: «The Facets of Culture», «The Dissent Movement» and the «Tree of National Tasks». Format 21 × 15 cm.

(approx.), hard cover, Index, 168 pages of print, printed on the U.K. by Ukrainian Publishers Ltd.

Dmytro Blazejowskyj. «*Schematism of the Ukrainian Catholic Church, a Survey of the Church in the Diaspora*», commissioned by the Synod of Ukrainian Catholic Bishops in commemoration of the Millennium of Christianity in Ukraine. Rome, 1988, P.P. Basiliani, via S. Giosafat, 8. «*Analecta OSBM*», Series II, 1318 pages of print and maps. Vey informative. Format 24 × 17 cm., cover — soft and some in hard.

Maksym Boyko. «*A historical outline of Ukrainian bibliography 1073-1916*», preface by dr. Paul Bundy, Bloomington, Indiana, USA, 1988, and dedicated to the Millennium of Christianity in Ukraine. 226 pages of print, in Ukrainian. Format 28 × 21 cm., indexed.

Vasyl Stus. «*Selected poems*». Translated and edited by Jaropolk Lasovsky, introduction by George Y. Shevelow. Cover design by Myron Levytskyj. Published by the Ukrainian Free University, München, The Larysa and Ulana Celowych-Steciuk Memorial, Foundation of the Women's Association for the Defence of Four Freedoms of Ukraine, New York, USA, 166 pages of print, hard cover, format 20 × 14 cm.

«*Analecta Ordinis S. Basilii Magni*», sectio II, occasione Sacri Millennii Rus'-Ucrainae 988-1988, Romae 1988., mostly in Ukrainian language. 543 pages of print, soft cover, format 24 × 17 cm.

Taras Hunchak. «*Symon Petlura et les Juifs*», Paris, 1987. Published in French by Bibliotheque Ukrainienne Symon Petlura a Paris. 70 pages of print, soft cover, format 23 × 15 cm.

«*Mychajlo Hrusyevs'kyj: Biobibliographische Quelle 1866-1934*» von Lubomyr R. Wynar, Kent State University, USA. Published by the Ukrainian Free University. München, 1984. 68 pages of print, soft cover, format 24 × 17 cm.

«*A celebration pf the Millennium of Christianity on Ukraine 988-1988*», Royal Albert Hall, London, United Kingdom. A Concert Programme, illustrated in colour, design and artwork by Rostyslav Hluvko. Format — A4, 16 pages, and: «*Millennium of Christianity in Ukraine 988-1988*», illustrated programme of a Concert and Millennium celebrations in Rome, 1988, 20 pages.

«*L'Est Europeen*», a magazine in French, published in Paris and edited by dr. Wolodymyr Kosyk — all numbers for 1987 and 1988.

W. Kosyk. «*L'Allemagne National-Socialiste at L'Ukraine*», publication de «*L'Est Europeen*», Paris, France. 666 pages of print, some illustrations, index, etc., soft cover, 1987. Format — 21 × 14 cm.

«*Jahrbuch Der Ukrainerunde*», 1986 and 1987. «*Arbeits — und Forderungsge-meinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e.V.*», München. 334 and 384 pages of print respectively. Soft cover, format — 24 × 17 cm.

НОВІ ВИДАННЯ УВС І УЦІС В ЛОНДОНІ

Повідомляємо, що заходами УВС і УЦІС вийшли друком і йдуть у продаж такі нові видання:

1. Левко Лук'яненко: *ЩО ДАЛІ?* — важливий програмовий твір голови Української Гельсінської Спілки, що появляється в час великих національних зрушень в російській імперії, особливо в Україні. Твір має 48 сторін друку, м'яка оправа.

Ціна: В. Британія — 2 ф., Бельгія — 140 бф, Зах. Німеччини — 7 нм, Франція — 20 фф, Австралія і Канада — 4 дол., США — 3.50 ам. дол., в інших країнах — рівновартість ам. дол.

2. Stepan Hoverla: *THE FACETS OF CULTURE* — англomовне видання трьох есеїв переслідуваного в Україні автора — «Грані культури», «Дисидентство» і «Дерево національних задач», україномовне видання яких появилося у 1984 році в Лондоні. Вступне слово д-ра Богдана Стебельського, переклад і передмова С.О. 168 сторін, тверда оправа.

Ціна: В. Британія — 8 ф., Бельгія — 500 бф, Зах. Німеччина — 25 нм, Франція — 90 фф, Австралія і Канада — 16 дол., США — 14 ам. дол., в інших країнах — рівновартість ам. дол.

3. Олександр Капітанчик: *ОРХІДЕЇ* — збірка вибраних поезій, з передмовою д-ра С. М. Фостуна. Автор, вже покійний, уродженець Волинської землі. Збірка складається з шістьох частин — «Розсипані зорі», «Моя Україно», «Скрижалі історії», «Серця на грані», «Світання доби» і «На крилах життя». 266 сторін, тверда оправа.

Ціна: В. Британія — 8 ф., Бельгія — 500 бф, Зах. Німеччина — 25 нм, Франція — 90 фф, Австралія і Канада — 16 дол., США — 14 ам. дол., в інших країнах — рівновартість ам. дол.

Замовляти в адміністрації УВС, книгарні СУБ в Лондоні, адміністрації «Шляху Перемоги», УДК в Брюсселі, ОУФ в Парижі, ЛВУ в Австралії і Канаді, ООЧСУ в Нью-Йорку, представників «Визвольного Шляху» і в українських книгарнях.

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London N1 1LF, Gt. Britain

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИСІДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
